

**ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕРЦЕВ РОМАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.98

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ ПРАКТИКИ)**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Р. В. Перцев**

Науковий керівник: **Бондаренко Євген Вікторович,**
кандидат юридичних наук

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2023.

Дисертація є одним із перших компаративістських досліджень, в якому розглянуто проблемні питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у контексті сучасного стану українського та ізраїльського кримінального процесуального законодавства, слідчої та експертної практики.

Запропоновано концептуальне бачення системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на основі української та ізраїльської слідчої й експертної практики, що включає в себе загальну характеристику, організаційно-правові засади та напрями удосконалення.

З'ясовано історико-правові передумови виникнення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на теренах України, що охоплюється такими періодами: «зародження» (початок Х – кінець XVII ст. н.е.); «імперський» (з 1721 р. – до 1917 р.); «радянський» (з 1922 р. – до 1991 р.); «сучасний» (з 1991 р. – дотепер).

Надано поняття криміналістичного забезпечення як діяльності з розроблення та застосування криміналістичних рекомендацій (алгоритмів дій), що ґрунтуються на теоретичних і праксеологічних засадах криміналістики, з метою всебічного, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень. На основі такого поняття виокремлено «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних

правопорушень», що змістовно охоплює систему теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки криміналістично значущої інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, метою якої є створення умов постійної готовності уповноважених органів до швидкого та ефективного вирішення завдань кримінального провадження. Загальне завдання такого забезпечення полягає у збиранні орієнтуючої або доказової інформації, яка може бути отримана шляхом пошуку, виявлення та вивчення об'єктів під час (у результаті) проведення слідчих (розшукових) дій та поза ними із застосуванням спеціальних криміналістичних знань і техніко-криміналістичних методів та засобів. Окреслено окремі (за різновидами техніко-криміналістичних досліджень) та конкретні (пов'язані з вирішенням певних ситуацій) завдання.

Науково аргументовано підхід до розподілу суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на загальні та спеціальні («цільові»), індивідуальні та колективні, на основі цього запропоновано комплекс заходів з удосконалення правового та організаційного забезпечення відповідної професійної діяльності. Під спеціальним (цільовим) суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень необхідно розуміти особу, яка відповідає встановленим нормативним вимогам, має спеціальні криміналістичні знання та навички використання техніко-криміналістичних засобів, та яка, в установлених законом випадках, використовує відповідні знання та застосовує навички для дослідження об'єктів з метою отримання криміналістично значущої інформації, проводячи доекспертні та експертні дослідження.

На підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів України та Держави Ізраїль виокремлено проблемні питання організації і тактики застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення огляду, обшуку, допиту, освідчування, слідчого експерименту, отримання

зразків для експертизи у кримінальних провадженнях при розслідуванні кримінальних правопорушень, розроблено шляхи їх вирішення. Обґрунтовано перейняття досвіду поліції Ізраїлю в частині залучення експерта-криміналіста до огляду місця події з наданням повноважень проводити таку слідчу (розшукову) дію в окремих випадках без присутності слідчого, й по завершенні якої скласти протокол огляду або експертний висновок, з подальшим направленням до уповноваженого суб'єкта (слідчого) з метою зниження навантаження на органи досудового розслідування України.

Визначено особливості техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події і запропоновано розглядати його у вигляді моделі, яка містить теоретичний (цілі, завдання, суб'єкти, система техніко-криміналістичних засобів) та прикладний (організаційний, технологічний, оціночно-контрольний напрями) блоки, а також удосконалення його проведення на основі оптимальних тактичних і процесуальних рішень й впровадження: лазерного сканера FARO® Laser Scanner Focus3D у поєднанні з оптичними методами мікроскопії на основі обмеження рівня спонтанного випромінювання (STED-мікроскопія), методу одночасного формування і реєстрації спектрів комбінаційного розсіювання та фотолюмінесценції, а також методу спектральної 4D-візуалізації; програмного забезпечення Google Earth; безпілотних літальних апаратів; GPS-навігатора; ноутбуків; планшетів та інших.

Проведено систематизацію засобів техніко-криміналістичного забезпечення з розподілом на групи: а) пошуку, огляду та попереднього дослідження об'єктів, що містять або можуть містити криміналістичну інформацію, яка має значення для розслідування кримінальних правопорушень; б) перевірки об'єктів за криміналістичними обліками; в) експертних досліджень.

Науково аргументовано доцільність застосування методу криміналістичної розвідки (Forensic intelligence) в Україні як засіб отримання

орієнтуючої та доказової інформації, що полягає в об'єднанні розрізнених частин інформації (криміналістичних матеріалів) під час розслідування багатоепізодних (серійних) кримінальних правопорушень з метою отримання повної картини повторюваних діянь й встановлення зв'язків між місцями кримінальних правопорушень, учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб на основі відеоаналітики (VideoAnalytics). З огляду на це запропоновано створити аналітичний підрозділ у складі експертно-криміналістичного відділу для обробки та аналізу криміналістичної інформації; наповнити загальнонаціональні бази даних; налагодити співпрацю із зарубіжними правоохоронними органами і підрозділами; впровадити технології штучного інтелекту.

У цьому аспекті автором у складі робочої групи розроблено та впроваджено в роботу експертної служби поліції Ізраїлю програму «The Next Step», яка дозволяє порівнювати сліди взуття з різних місць вчинення кримінального правопорушення за зовнішніми ознаками, орієнтуючись на геолокацію місця події (порівняння від ближчих між собою місць події до більш віддалених), й надає слідчим додаткові дані для розслідування, а також наповнює криміналістичну базу даних відбитків взуття з місць вчинення кримінальних правопорушень.

Розкрито зміст, завдання, можливості та сформовано рекомендації щодо застосування методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень. Констатовано, що в Україні, при правильній інтелектуальній обробці всієї криміналістичної інформації (способів, слідів, часових параметрів, матеріалів відеоспостереження тощо), шляхом об'єднання її розрізнених частин у кримінальних провадженнях можна втричі швидше встановити потенційне коло підозрюваних, а увесь їх нерозкритий масив скоротити майже вдвічі.

Акцентовано увагу на застосуванні інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема штучного інтелекту як організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої

можна виконувати складні комплексні завдання з використанням системи наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі ухвалення рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань. Використання можливостей штучного інтелекту у роботі правоохоронних органів є практично затребуваним та актуальним. Можливості програмного забезпечення в частині підтримання правопорядку дають значну перевагу людському потенціалу щодо фіксації, попередження і завчасного реагування на кримінальні та інші види правопорушень. Правоохоронні органи зарубіжних країн (Ізраїль, США, Канада та ін.) покладаються на штучний інтелект у багатьох сферах своєї діяльності: ідентифікація підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, розслідування на місцях вчинення кримінального правопорушення, відстеження грошових потоків, захист від фальшивих новин тощо. Найбільш дієво штучний інтелект зарекомендував себе у викритті шахрайства, різного роду зловживань, кібернетичних злочинів і загроз. Цей інструмент має потенціал стати невід'ємною частиною у діяльності правоохоронних органів в Україні, яка сприяє розслідуванню та допомагає підтримувати забезпечення публічної безпеки.

Поряд з цим акцентовано увагу на організації взаємодії між підрозділами та установами, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень і проводять техніко-криміналістичні дослідження, зокрема Експертної служби МВС України з міжнародними та зарубіжними інституціями.

Визначено перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні та світі, зокрема: 1) стосовно засобів пошуку слідів, їх огляду та попередніх досліджень – упровадження спеціалізованих комплектів для вирішення конкретних завдань техніко-криміналістичних досліджень, засобів безконтактного пошуку слідів, автоматизованих програм вирішення завдань попередніх криміналістичних досліджень, засобів експрес-аналізу речовин;

2) перевірки за криміналістичними обліками – модернізація наявних і запровадження нових автоматизованих систем, заснованих на біометричних параметрах людини, штучному інтелекті та інших технологічних інноваціях; удосконалення мережі обміну інформацією криміналістичних обліків; 3) проведення експертиз – забезпечення сучасною технікою окремих видів досліджень; за відсутності можливості здійснення власних розробок, придбання її у провідних закордонних виробників; зосередження уваги на розробленні автоматизованих комплексів, у тому числі автоматизованих робочих місць; 4) щодо наукової діяльності – формування наукових шкіл й удосконалення наявних, розробка нових наукових положень, методик й методичних рекомендацій (алгоритмів дій) щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; 5) міжнародного співробітництва – сертифікація та стандартизація експертних методик і експертного обладнання, а також поглиблення двосторонньої (між судово-експертними установами держав); регіональної (шляхом участі у регіональних міжнародних судово-експертних організаціях (ENFSI)) та світової (участь у міжнародних судово-експертних організаціях глобального рівня) співпраці.

Ключові слова: криміналістика, кримінальне правопорушення, криміналістична техніка, спеціальні знання, техніко-криміналістичне забезпечення, розслідування, слідча (розшукова) дія, судово-експертна діяльність, криміналістичні експертизи, криміналістична розвідка, штучний інтелект.

SUMMARY

Pertsev R.V. Forensic support for crime investigation (based on data collected in Ukraine and Israel). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Philosophy Doctor (PhD) of Legal Sciences on specialty 081 «Law». – PJSC «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, 2023.

The dissertation is one of the first comparative studies that addresses the problematic issues of technical and forensic support for the investigation of criminal offenses in the context of the current state of Ukrainian and Israeli criminal procedural legislation, investigative and expert practice.

A conceptual vision of the system of technical and forensic support for the investigation of criminal offenses based on Ukrainian and Israeli investigative and expert practice is proposed, including a general description, organizational and legal framework and areas for improvement.

The historical and legal prerequisites for the emergence of technical and forensic support for the investigation of criminal offenses on the territory of Ukraine have been clarified, covering the following periods: «birth» (beginning of the 10th – the end of the 17th century AD); «imperial» (from 1721 – until 1917); «soviet» (from 1922 – until 1991); «modern» (from 1991 to the present).

The concept of forensic support is presented as an activity for the development and application of forensic recommendations (algorithms of actions) based on the theoretical and praxeological principles of forensic science, with the aim of a comprehensive, complete, and objective, investigation of criminal offenses. On the basis of such a concept, «forensic support for the investigation of criminal offenses» is singled out, which meaningfully covers a system of theoretical provisions and principles for the development and application of scientific and technical means and methods for identifying, fixing, seizing, accumulating and processing forensically significant information about the criminal offense under investigation, and is the creation of conditions for the constant readiness of authorized bodies to quickly and effectively solve the problems of criminal proceedings. The general task of such support is to collect

orienting or evidentiary information that can be obtained by searching, identifying, and studying objects during the conduction of investigative actions and as a result of searches outside them using special forensic knowledge and technical and forensic methods and tools.

The approach to the distribution of subjects of forensic support for the investigation of criminal offenses into general and special (targeted), individual and collective is scientifically substantiated, on the basis of which a set of measures is proposed to improve the legal and organizational support of the relevant professional activities. Under the special (target) subject of forensic support for the investigation of criminal offenses, it is necessary to understand that a person who meets the established regulatory requirements, has special forensic knowledge and skills in the use of technical and forensic means, and who, in the case established by law, may use the relevant knowledge and applies skills to investigate objects with the purpose of obtaining forensically significant information, conducting pre-expert and expert research.

Based on the generalization of the practice of law enforcement agencies of Ukraine and Israel, the problematic issues of organizing and tactical use of technical and forensic means during the inspection of a crime scene, search, interrogation, inspection, investigative experiment, obtaining samples for research in criminal proceedings (case management) in the investigation of criminal offenses are considered. The adoption of the experience of the Israeli police on the involvement of a forensic expert in the examination of a crime scene with the provision of authority to carry out such an investigative (detective) action in some cases without the presence of the investigator, and after completion of which to draw up an examination report or an expert opinion, with subsequent referral to an authorized subject purposed in this work may reduce the burden on the pre-trial investigation bodies of Ukraine.

The features of the forensic support of the inspection of a crime scene are determined and it is proposed to consider it in the form of a model containing theoretical (goals, tasks, subjects, a system of technical and forensic means) and applied (organizational, technological, evaluation and control areas) blocks, as well

as improving its implementation based on optimal tactical and procedural solutions and implementation: the FARO Laser Scanner Focus3D laser scanner in combination with optical microscopy methods based on limiting the level of spontaneous emission (STED microscopy), the method of simultaneous formation and registration of raman spectra and photoluminescence, as well as the method of spectral 4D visualization; Google Earth software; unmanned aerial vehicles; GPS navigator; laptops; tablets and others.

The systematization of forensic support tools was carried out with the distribution into groups: a) search, inspection, and preliminary examination of objects containing or may contain forensic information that is important for the investigation of criminal offenses; b) checking and comparing objects against forensic databases; c) forensic research.

The expediency of using the method of Forensic intelligence in Ukraine as a means of obtaining orienting and evidentiary information, which consists in combining disparate pieces of information (forensic materials) in the investigation of multi-episode (serial) criminal offenses in order to obtain a complete picture of repetitive acts and establish links between places of criminal offenses, committed by the same criminal or a group of persons based on video analytics, in connection with which it was proposed to create an analytical unit as part of the forensic department to process and analyze forensic information; populate nationwide databases; establish cooperation with foreign law enforcement agencies and units; implement artificial intelligence technologies.

In this aspect, the author, as part of a working group, developed and implemented the «Next Step» program into the work of the expert service of the Israeli police, which makes it possible to compare the footprints of shoes from different crime scenes according to external signs, focusing on the geolocation of the crime scene (comparison of crime scenes close to each other with more deleted) and provides investigators with additional data for investigation, and also fills the forensic database with shoe prints from places where criminal offenses were committed.

The content, tasks, and opportunities are revealed and recommendations are given on the use of the method of forensic examination in the investigation of criminal offenses. It is indicated that in Ukraine, with the correct intellectual processing of all forensic information (hacking methods, various traces, time parameters, video surveillance materials, etc.), by combining its disparate parts in criminal proceedings, it is possible to establish a potential circle of suspects three times faster, and reduce the unsolved cases it by nearly half.

Attention is drawn to the use of intelligent technologies in the investigation of criminal offenses, in particular, artificial intelligence as an organized set of information technologies, with the use of which it is possible to perform complex tasks using a system of scientific research methods and algorithms for processing information obtained or independently created during work, and also create and use their knowledge bases, decision-making models, algorithms for working with information and determine ways to achieve the goals. The use of the capabilities of artificial intelligence in the work of law enforcement agencies is practically in demand and relevant. The law enforcement capabilities of software provide a significant advantage to the human potential for detecting, preventing, and early response to criminal and other types of offenses. Law enforcement agencies of foreign countries (Israel, USA, Canada, etc.) rely on artificial intelligence in many areas of their activities: identifying suspects, predicting deviant behavior, investigating at the scene of a criminal offense, tracking money flows, protecting against fake news, etc. The most effective artificial intelligence has proven itself in exposing fraud, various kinds of abuse, cybercrime, and threats. This tool has the potential to become an integral part of law enforcement activities in Ukraine that facilitate investigations and help maintain public safety.

Along with this, attention is focused on the organization of interaction between units and institutions that investigate criminal offenses and conduct technical and forensic research, in particular, the Expert Service of the police of Ukraine with international and foreign institutions.

Perspective directions for the development of forensic science in Ukraine and the world have been identified, in particular:

1) regarding the means of searching for traces, their review, and preliminary research - the introduction of specialized kits for solving specific tasks of technical and forensic research, means of non-contact search for traces, automated programs for solving problems of previous forensic research, means of the express analysis of substances;

2) checks on forensic databases – modernization of existing and introduction of new automated systems based on human biometric parameters, artificial intelligence, and other technological innovations; improvement of the information exchange network of forensic medical examinations;

3) conducting examinations – providing modern equipment for certain types of research; in the absence of the possibility of implementing their own developments, acquiring it from leading foreign manufacturers; focusing on the development of automated systems, including working automated stations;

4) for scientific activity – the formation of scientific schools and the improvement of existing courses. The development of new scientific provisions, methods, and methodological recommendations (algorithms of actions) for the detection and investigation of criminal offenses;

5) international cooperation – certification and standardization of expert methods and expert equipment, as well as the revival of bilateral (between forensic expert institutions of states); regional (through participation in regional international forensic organizations (ENFSI)), and global (participation in international forensic organizations at a global level) cooperation.

Keywords: forensic, criminal offense, forensic technology, special knowledge, forensic support, investigation, investigative (detective) action, forensic activity, forensic examinations, forensic intelligence, artificial intelligence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Hefetz I., Pertsev R. Bar-Sheshet Development of Latent Fingerprints from Stones: Field Work Provides Identifications. *Journal of Forensic Identification*. 2015. № 65 (3). P. 214–218.
2. Перцев Р. В. Перспективные направления развития криминалистики в Украине и в мире. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 26–34.
3. Перцев Р. В. Участие эксперта-криминалиста в расследовании на местах преступлений, связанных с пожарами. *Армянский Журнал Судебной Экспертизы и Криминалистики*. 2020. № 4. С. 117–122.
4. Перцев Р. В. Исследование современных технико-криминалистических методов обнаружения, фиксации, изъятия следов обуви и дальнейшего их учёта для раскрытия преступлений. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 106–119. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_07
5. Перцев Р. В. Формирование базы данных генетических профилей человека и правовое регулирование ее использования в Израиле. *Судебная Экспертиза Беларуси*. 2021. № 1 (12). С. 66–71.
6. Pertsev R. International experience in anti-theft of catalytic converters installed in cars. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 3. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.3.2021.06>
7. Pertsev R. Fire and Technical Aspects Related to Fire of Lithium-Ion Batteries. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 4. С. 52–59.
8. Pertsev R., Narkevics Ē. The use of the method of forensic intelligence in solving serial crimes. *Forensic Science and Forensic Expertology: Science, Education, Practice* (Bratislava, Slovak Republic). 2021. № 9. С. 168–174.

9. Daniel O., Levi A., Pertsev R. The Next Step – a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111378>

10. Перцев Р. В. Використання «розумних» технологій у криміналістиці. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 104–113. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.12>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Перцев Р. В. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в Национальной полиции Израиля. *Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно- исправительной науки: материалы Междунар. науч.-практ. конф. памяти А. В. Шаркова (Минск, 15 апр. 2021 г.)*. Минск, 2021. С. 230–231.

12. Pertsev R. Administrative legal and criminalistic aspects of the struggle against the spread of coronavirus infection. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.-полілог (Харків, 15–16 квіт. 2021 р.)*. Харків, 2021. С. 69–70.

13. Перцев Р. В. Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом при огляді місця події в національній поліції України та Ізраїлю. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження: матеріали круглого столу (Харків, 17 черв. 2021 р.)*. Харків, 2021. С. 225–228.

14. Pertsev R., Nuger A. The use of the method of forensic intelligence in solving crimes. *17th International Congress Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice (Slovak Republic, Bratislava, 16–17 september, 2021)*. Bratislava, 2021. С. 60–68.

15. Перцев Р. В. Теоретические подходу к систематизации международного опыта работы полицейских подразделений в условиях пандемии COVID-19. *Модернізація в Україні в умовах пандемії COVID-7: нові можливості, обмеження і виклики: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 17 листоп. 2021 р.)*. Київ, 2021. С. 267–269.

16. Перцев Р. В. Систематизація сучасних підходів забезпечення діяльності поліції в Україні: теоретичні засади. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 228–231.

17. Перцев Р. В. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у криміналістиці. *Економіко-правові дискусії*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Кропивницький, 30 квіт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 372–374.

18. Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події (за матеріалами ізраїльської поліцейської практики). *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах військового стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 115–117.

ЗМІСТ

<u>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ</u>	17
<u>ВСТУП</u>	18
<u>РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ</u>	30
<u>1.1 Генезис техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень</u>	30
<u>1.2 Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення</u>	57
<u>1.3 Суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення</u>	77
<u>Висновки до розділу 1</u>	99
<u>РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ</u>	104
<u>2.1 Техніко-криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події</u>	104
<u>2.2 Техніко-криміналістичне забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного</u>	131
<u>Висновки до розділу 2</u>	152
<u>РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ</u>	159
<u>3.1 Використання інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень</u>	159
<u>3.2 Використання методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень</u>	170
<u>3.3 Праксеологічні напрями розвитку криміналістики в Україні та світі</u>	184
<u>Висновки до розділу 3</u>	198
<u>ВИСНОВКИ</u>	203
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	215
<u>ДОДАТКИ</u>	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПЛА –	безпілотний літальний апарат
ДНДЕКЦ –	Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ЕОМ –	електронно-обчислювальна машина
ЄРДР –	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КМУ –	Кабінет Міністрів України
КПК –	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС –	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ –	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НСРД –	негласна слідча (розшукова) дія
СОГ –	слідчо-оперативна група
СРД –	слідча (розшукова) дія

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Швидко, повне й неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень неможливе без комплексного та цільового техніко-криміналістичного забезпечення. З огляду на проведення останніми роками низки реформ у правоохоронній сфері (виокремлення із системи Національної поліції експертних підрозділів, створення нових органів досудового розслідування тощо) і тенденцію до збільшення навантаження на органи досудового розслідування (кількість проваджень, підслідних лише органам Національної поліції, зросла з 443,7 тис. зареєстрованих у 2012 р. до 1,9 млн тих, що розслідувались у 2021 р.) [2; 132] та судово-експертні установи (Експертна служба МВС України у 2021 р. провела понад 250 тис. судових експертиз і 43 тис. перевірок за криміналістичними обліками), належне законодавче, організаційне й техніко-криміналістичне забезпечення правоохоронних органів та експертних підрозділів визнається одним з ключових пріоритетів.

Власний досвід роботи в експертно-криміналістичних центрах Ізраїлю надав можливість здійснити теоретико-практичний аналіз, порівняння та узагальнення й виявити як позитивні наслідки зазначених змін, так і проблеми в правозастосовній практиці, зокрема ті, що пов'язані з неякісними підготовкою й проведенням слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), призначенням судово-експертних досліджень, їх здійсненням, а також використанням результатів таких досліджень у розслідуванні кримінальних правопорушень в Україні.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці відомих українських (Ю. П. Аленіна, В. В. Арешонкова, В. П. Бахіна, П. Д. Біленчука, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, П. В. Гіверца, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, О. О. Ейсмана, А. В. Іщенко, В. В. Коваленка, О. Н. Колесніченка, А. М. Кислого, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова,

О. І. Мотляха, О. В. Одерія, І. В. Пирога, О. Г. Рувіна, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Д. М. Тимчишина, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова) та зарубіжних (L. Haag, J. Hamby, U. Argaman, L. Bokobza, G. Dutton, T. Liebsher, N. Florquin, B. Shecter) науковців і практиків.

Внесок зазначених науковців у криміналістику безумовно великий, проте в умовах науково-технічного прогресу, докорінних змін законодавства і правозастосовної практики, теоретичні й праксеологічні основи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у новоствореній і багаторівневій структурі правоохоронних органів в Україні набувають особливого значення та потребують окремого комплексного дослідження, у тому числі з урахуванням досвіду зарубіжних країн, зокрема Ізраїлю, який завдяки інноваціям у боротьбі зі злочинністю поступово відходить від традиційних (консервативних) способів і методів виявлення, збору й фіксації слідів кримінальних правопорушень, а обстановка, в якій вже більше ніж півстоліття працюють правоохоронні органи, досить близька до тієї, що склалась сьогодні у зв'язку зі збройною агресією в Україні.

Результатом такого дослідження мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних проблем підвищення ефективності техніко-криміналістичного забезпечення, від чого залежать швидкість і повнота розслідування кримінальних правопорушень. Наведені обставини зумовили актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), Тематики наукових

досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 р. № 454), Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2018–2020 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації: 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 29 травня 2019 р. (протокол № 5) та уточнено 24 лютого 2021 р. (протокол №1).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є формування науково обґрунтованих засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на основі української та ізраїльської слідчої й експертної практики.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі *завдання*:

- з'ясувати передумови зародження техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень і розробити періодизацію його розвитку в Україні;

- за результатами аналізу доктринальних положень криміналістики обґрунтувати доцільність введення в науковий обіг поняття «техніко-криміналістичне забезпечення», визначити його співвідношення зі спорідненими категоріями і зміст;

- запропонувати напрями удосконалення суб'єктної складової техніко-криміналістичних досліджень;

- запропонувати напрями удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення проведення огляду місця події;

- окреслити техніко-криміналістичне забезпечення під час проведення СРД за участю підозрюваного;

– надати пропозиції щодо вдосконалення використання інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень;

– визначити особливості використання методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень;

– окреслити перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні та світі.

Об’єкт дослідження – правовідносини, що виникають у процесі техніко-криміналістичної діяльності та використання її результатів сторонами кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Предмет дослідження – техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено системний підхід, зумовлений специфікою теми роботи і пов’язаний з використанням загальнонаукових і спеціально наукових методів, серед яких: *діалектичний* – для встановлення загальних та особливих характеристик техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (у всіх розділах дисертації); *системного аналізу* – для комплексного узагальнення концепцій, точок зору авторів з окремих питань, що входять до предмета дослідження (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – для вивчення генезису техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень і виокремлення періодів у його історичному розвитку (підрозділ 1.1); *догматичний* – для тлумачення понять і категорій кримінального процесу й криміналістики, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження (підрозділи 1.2, 1.3); *системно-структурний* – для формування змісту і складових елементів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий* – для встановлення специфіки роботи експертно-криміналістичних установ, а також особливостей проведення техніко-криміналістичних досліджень в Україні,

інших європейських країнах, Ізраїлі та США (розділи 2, 3); *спеціально-юридичний* – для розмежування повноважень суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення, а також правових норм щодо порядку застосування техніко-криміналістичних засобів у кримінальному провадженні (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2); *формально-юридичний* – для формулювання понятійного апарату щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (підрозділи 1.2, 1.3); *прогнозування* – під час розроблення пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики застосування спеціальних знань (підрозділ 1.3); *структурно-функціональний* – для класифікації суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень і визначення особливостей їх правового статусу, а також для встановлення основних способів виявлення, вилучення й фіксації слідів кримінального правопорушення під час проведення огляду місця події та інших СРД за участі підозрюваного (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2); *моделювання* – під час формування перспектив розвитку криміналістики в Україні та світі, а також можливостей інтелектуальних технологій та методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень (розділ 3); *статистичний* – при ілюстрації теоретичних висновків обробленими даними вивчення державної і відомчої статистики (підрозділи 2.1, 2.2); *соціологічний* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування та інтерв'ювання працівників правоохоронних органів й експертних підрозділів (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної статистичної звітності щодо роботи правоохоронних органів за 2012–2021 рр.; зведені дані вивчення 240 кримінальних проваджень, 180 відповідних експертних висновків (за період 2014–2021 рр.); зведені дані опитування 147 слідчих, 84 дізнавачів, 105 інспекторів-криміналістів Національної поліції України та 74 судових експертів Експертної служби

МВС України; аналітичні узагальнення Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України, низки міжнародних організацій; результати багаторічного вивчення слідчої та судово-експертної практики з урахуванням досвіду роботи автора безпосередньо в системі судово-експертних установ у Державі Ізраїль.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших компаративістських досліджень, в якому розглянуто проблемні питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у контексті сучасного стану українського та ізраїльського кримінального процесуального законодавства, слідчої та експертної практики, а саме:

вперше:

- запропоновано концептуальне бачення системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на основі української та ізраїльської слідчої й експертної практики, що включає в себе загальну характеристику, організаційно-правові засади та напрями удосконалення;

- виокремлено категорію криміналістичного забезпечення – «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень», що змістовно охоплює систему теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки криміналістично значущої інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, метою якої є створення умов постійної готовності уповноважених органів до швидкого та ефективного вирішення завдань кримінального провадження;

- науково аргументовано підхід до розподілу суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на загальні та спеціальні («цільові»), індивідуальні та колективні, на основі якого запропоновано комплекс заходів з удосконалення правового та організаційного забезпечення відповідної професійної діяльності;

– окреслено шляхи перейняття досвіду поліції Ізраїлю в частині залучення експерта-криміналіста до огляду місця події з наданням повноважень проводити таку СРД в окремих випадках без присутності слідчого, й по завершенні якої скласти протокол огляду або експертний висновок, з подальшим направленням до уповноваженого суб'єкта (слідчого) з метою зниження навантаження на органи досудового розслідування України;

– на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів України та Держави Ізраїль виокремлено проблемні питання організації і тактики застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення огляду, обшуку, допиту, освідування, слідчого експерименту, отримання зразків для експертизи у кримінальних провадженнях при розслідуванні кримінальних правопорушень, розроблено шляхи їх вирішення;

– науково обґрунтовано доцільність застосування методу криміналістичної розвідки (Forensic intelligence) в Україні як новий напрям у криміналістиці, заснований на обробці та використанні криміналістичної інформації (криміналістичні бази даних, серійні методи, криміналістичні дані з місця події тощо), засіб отримання орієнтуючої й доказової інформації, що збирається та аналізується криміналістичними підрозділами, у зв'язку з чим запропоновано створити аналітичний підрозділ у складі експертно-криміналістичного відділу для обробки та аналізу криміналістичної інформації; наповнити загальнонаціональні бази даних; налагодити співпрацю із зарубіжними правоохоронними органами і підрозділами; впровадити технології штучного інтелекту;

– у складі робочої групи розроблено та впроваджено в роботу експертної служби поліції Ізраїлю програму «The Next Step», яка дозволяє порівнювати сліди взуття з різних місць вчинення кримінальних правопорушень за зовнішніми ознаками, орієнтуючись на геолокацію місця події (порівняння від ближчих між собою місць події до більш віддалених) й надає слідчим додаткові дані для розслідування, а також наповнює

криміналістичну базу даних відбитків взуття з місць вчинення кримінальних правопорушень;

удосконалено:

– поняття криміналістичного забезпечення як діяльності з розроблення та застосування криміналістичних рекомендацій (алгоритмів дій), що ґрунтуються на теоретичних і праксеологічних засадах криміналістики, з метою всебічного, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень; спеціального (цільового) суб'єкта техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень як особи, яка відповідає встановленим нормативним вимогам, має спеціальні криміналістичні знання та навички використання техніко-криміналістичних засобів, та яка, у встановлених законом випадках, використовує відповідні знання й застосовує навички для дослідження об'єктів з метою отримання криміналістично значущої інформації, проводячи доекспертні та експертні дослідження;

– наукове розуміння історико-правових передумов виникнення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що охоплюється визначеними періодами, зокрема у *світі*: I-й – виникнення та формування основ криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XIX ст.) містить два етапи: зародження елементів криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XVII ст.) та формування основ криміналістичних знань (XVIII ст. – кінець XIX ст.); II-й – становлення науки криміналістики (кінець XIX ст. – 70-і рр. XX ст.), під час якого відбувалась: систематизація криміналістичних знань (кінець XIX ст. – 30-і рр. XX ст.); формування загальної теорії криміналістики (з 30-х рр. XX ст. – до 70-х рр. XX ст.); III-й – розвиток криміналістики як самостійної науки (від 70-х рр. XX ст. – дотепер), який складається з таких етапів: удосконалення загальної теорії криміналістики із започаткуванням окремих наук (з кінця 1970-х рр.); розвиток криміналістики у сучасних умовах (теперішній час); *на теренах України*: «зародження» (початок X – кінець XVII ст. н.е.); «імперський»

(з 1721 р. – до 1917 р.); «радянський» (з 1922 р. – до 1991 р.); «сучасний» (з 1991 р. – дотепер);

– перспективи унормування в КПК України статусу спеціаліста (ст. 71) з регламентацію його прав та обов'язків в частині надання консультацій і висновків;

– систематизацію засобів техніко-криміналістичного забезпечення з розподілом на групи: а) пошуку, огляду та попереднього дослідження об'єктів, що містять або можуть містити криміналістичну інформацію, яка має значення для розслідування кримінальних правопорушень; б) перевірки об'єктів за криміналістичними обліками; в) експертних досліджень;

– положення щодо перспектив розвитку криміналістики в Україні та світі стосовно засобів пошуку слідів, їх огляду та попередніх досліджень; перевірки за криміналістичними обліками; проведення експертиз; формування наукових шкіл й удосконалення наявних, розробка нових наукових положень, методик і методичних рекомендацій (алгоритмів дій) щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; міжнародного співробітництва;

дістав подальший розвиток:

– аналіз наукових доробків різних аспектів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, який проведено на основі ключових подій та процесів, що обумовлювали становлення, розвиток і взаємозв'язок окремих досліджень у різні історичні епохи;

– наукова аргументація обов'язкового проходження майбутніми поліцейськими Ізраїлю перевірки професійності придатності за допомогою поліграфу, що вже на часі при професійному підборі кадрів до Національної поліції України;

– особливості проведення огляду місця події як моделі, що включає теоретичний (цілі, завдання, суб'єкти, система техніко-криміналістичних засобів) та прикладний (організаційний, технологічний, оціночно-контрольний напрями) блоки, на основі оптимальних тактичних і

процесуальних рішень й впровадження: лазерного сканера FARO® Laser Scanner Focus3D у поєднанні з оптичними методами мікроскопії на основі обмеження рівня спонтанного випромінювання (STED-мікроскопія), методу одночасного формування і реєстрації спектрів комбінаційного розсіювання та фотолюмінесценції, а також методу спектральної 4D-візуалізації; програмного забезпечення Google Earth; безпілотних літальних апаратів; GPS-навігатора; ноутбуків та інших;

– створення єдиних національних банків даних ДНК-профілів для ефективної ідентифікації особи злочинця з використанням генетичної інформації, що включають: ДНК-профілі, виділені з біологічних слідів й вилучені з місць подій; постійно поповнювана база даних ДНК-профілів затриманих, підозрюваних і засуджених;

– наукове бачення застосування інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема штучного інтелекту як організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої можна виконувати складні комплексні завдання з використанням системи наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі ухвалення рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань (ідентифікація підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, розслідування на місцях вчинення кримінального правопорушення, відстеження грошових потоків, захист від фальшивих новин тощо);

– криміналістична розвідка, що полягає в об'єднанні розрізнених частин інформації (криміналістичних матеріалів) під час розслідування багатоепізодних (серійних) кримінальних правопорушень з метою отримання повної картини повторюваних діянь й встановлення зв'язків між місцями кримінальних правопорушень, учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб, на основі відеоаналітики (VideoAnalytics);

– організація взаємодії між підрозділами та установами, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень і проводять техніко-криміналістичні дослідження, зокрема Експертної служби МВС України з міжнародними та зарубіжними інституціями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації впроваджено та надалі може бути використано у:

– *науково-дослідній сфері* – у ході подальшого вирішення проблем, пов’язаних з техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень (Акт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 06 лютого 2022 р.);

– *практичній діяльності* – під час розроблення та вдосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, а також рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності підготовки, призначення, проведення та використання результатів техніко-криміналістичних досліджень у кримінальному провадженні (акт впровадження Слідчого управління поліції Держави Ізраїль по центральному окрузі від 5 вересня 2022 р., Акт Головного управління Національної поліції України у Київській області від 20 жовтня 2022 р.)

– *освітньому процесі* – для підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Дії поліцейського на місці події», «Теоретичні основи судових експертиз», «Технічні засоби криміналістичних досліджень», «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні», «Судова експертологія», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» (Акт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 06 лютого 2022 р.);

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях та

круглому столі, зокрема: «Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно-исправительной науки» (м. Мінськ, 15 квітня 2021 р.); «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» (м. Харків, 15–16 квітня 2021 р.); «Проблеми теорії та практики кримінального провадження» (м. Харків, 17 червня 2021 р.); «17th International Congress Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice» (м. Братислава, Словачка Республіка, 16–17 вересня 2021 р.); «Модернізація в Україні в умовах пандемії COVID-7: нові можливості, обмеження і виклики» (м. Київ, 17 листопада 2021 р.); «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (м. Київ, 15 грудня 2021 р.); «Економіко-правові дискусії» (м. Кропивницький, 30 квітня 2022 р.); «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах військового стану» (м. Київ, 24 травня 2022 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 18 наукових публікаціях, серед яких десять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, п'ять – у виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз, вісім – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань на 25 сторінках) та п'яти додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 262 сторінок, із них основний текст – 197 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1 Генезис техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень

Протидія небезпечним явищам у суспільстві потребує комплексного та системного підходу щодо обрання відповідних заходів соціального впливу. Важливим завданням сучасної правової науки та правоохоронної діяльності є створення правових гарантій збалансованого співвідношення інтересів особи та держави у боротьбі зі злочинністю. Зацікавленість України у подальшій інтеграції до європейської спільноти та її «просуванні» до Європейського Союзу визначає необхідність оптимізації системи органів кримінальної юстиції та підвищення ефективності функціонування кримінального судочинства, зокрема в частині техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Для України розвиток техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень набуває додаткової актуальності у зв'язку із значним відсотком учинених збройних кримінальних правопорушень, а також ситуацією, що виникла з початком військових дій. Аналогічна тенденція спостерігається й в Ізраїлі, в країні, на території якої ведуться бойові дії, вчиняються терористичні акти, транснаціональний незаконний обіг зброї та наркотичних засобів тощо. За матеріалами балістичної лабораторії Ізраїлю (єдиної лабораторії, що виконує судову експертизу стрілецької зброї в Ізраїлі – тому її дані значною мірою відображають ситуацію на «ринку» щодо незаконного обігу зброї в країні), за

останні роки спостерігається суттєве зростання кількості зброї, зокрема нетипової, що надходить на експертизу [32, с. 5].

Однак, на початку вивчення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень насамперед важливо зрозуміти його витoki, передумови та особливості становлення й розвитку [5, с. 61]. Дослідження відповідного генезису дозволяє з'ясувати за яких умов відбувалось формування цієї науково-пошукової діяльності, які проблеми та перешкоди виникали на цьому шляху, якими факторами вони були обумовлені та які організаційно-правові заходи сприяли його розвитку, а які негативним чином позначилися на ньому.

Відповідно до цього, завдяки вивченню історичного досвіду вдається віднайти точку відліку існування техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень й визначити перспективу його подальшого розвитку. На нашу думку, такий підхід дозволяє не втратити позитивні надбання минулого й уникнути помилкових кроків на сучасному етапі розвитку криміналістики в Україні та світі.

З цього приводу слушним буде відмітити думку В. В. Федчишиної, яка зазначає, що еволюційні парадигми суспільно-політичних та соціально-економічних процесів вимагають від управління судово-експертною діяльністю вирішення науково та практично значимих завдань, невпинного наукового пошуку для адаптації забезпечення найбільш характерних тенденцій і перспектив розвитку. Саме тому дослідження під кутом зору історичного аналізу ролі судової експертизи в державному механізмі має і наукову, і практичну актуальність. Поруч з трансформацією механізму держави, історія зародження державного управління українською судово-експертною діяльністю пов'язана з історією становлення української державності [168, с. 120].

З проведеного аналізу розвитку передових країн світу та винайдених людством у різні часи техніко-криміналістичних моделей, можна

констатувати, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень розвивалось певними періодами та етапами.

У цьому контексті періоди потрібно визначити як проміжки часу, впродовж яких відбувався закінчений процес розвитку криміналістичних знань певного напрямку або окремих видів криміналістичної діяльності, а власне етапи – це відрізки часу, протягом яких проходили конкретні значущі для періодів криміналістики події. Для того щоб виокремити відповідні періоди та етапи потрібно здійснити ретроспективний аналіз ключових процесів і подій, що зумовили становлення, розвиток й взаємозв'язок досліджень цієї категорії в різні епохи людської цивілізації.

I період («початковий») світового генезису техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень бере свій початок із виникнення та формування основ криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XIX ст.)

Аналізуючи історичні надбання – культуру первісних общинних утворень і племен, можна стверджувати, що в додержавний період у зародкових формах існували елементи інституту правоохоронних органів, оскільки додержання первісних традиційних норм, різноманітних табу (заборон) було аксіомою для всіх членів роду й племені. Логічним наслідком невиконання усталених правил поведінки було засудження та покарання винних. Такі діяння нині кваліфікують як кримінальні правопорушення. Будь-які тогочасні провини були наслідком порушення встановлених норм поведінки – звичаїв, традицій. Відповідно, захисною реакцією на ці дії був розшук винуватця та помста [169, с. 7].

Проте варто погодитись з Л. М. Головченко та А. І. Лозовим, що безпосередньо історія застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві розпочинається з появою перших типів держави, коли призначалися певні чиновники, які повинні були розслідувати окремі види злочинів, установлювати істину (наприклад, у стародавньому Єгипті – чиновники-писці, Вавилоні – писці та судді тощо). При цьому, правові

постулати (закони царя Хаммурапі, Артхашастра, Книга законів тощо) містили деякі рекомендації криміналістичного характеру щодо збирання, дослідження й оцінювання доказів судом, але вони мали окремий, розрізнений характер і були пов'язані з певними клятвами, випробуванням вогнем, каліченням та клеймуванням порушників закону [107, с. 11]. Так само, відомо з історії Китаю, як за 2350 років до н.е. під час правління Богдихана Яо були видані перші писані закони про кримінальну відповідальність, де передбачалося таврування злочинців. При становленні криміналістичної реєстрації це розглядалося як спосіб обліку правопорушників, встановлення судимостей [140, с. 22].

До речі, у судочинстві стародавніх держав спочатку використовували спеціальні знання медицини, природознавства, математики. Наприклад, історія оптики нерозривно пов'язана з природничими та філософськими роботами мислителів стародавнього світу. Перші інструменти для оптичних досліджень з'явилися в результаті спостережень за тінню, що відкидається предметами, за відображенням і заломленням світла в дорогоцінних каміннях, у воді, дослідів, зроблених за допомогою лінз і дзеркал в Давньому Єгипті та державах Месопотамії. Найбільш ранні відомі лінзи були зроблені з полірованих кристалів, часто кварцу; їх датують приблизно 700 р. до н. е. для ассирійських лінз [190]. Відомо багато подібних лінз з давнього Єгипту, Греції та Вавилону. Знання щодо основ оптики накопичувалися тисячоліттями. Так, ще у III столітті до н. е. Евклід встановлює факт прямолінійного поширення світла та закони відбиття, чим створює підґрунтя геометричній оптиці.

З розвитком наукових знань конкретизувалася й допомога обізнаних осіб з різних галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зокрема, вони: виявляли сліди на місці кримінального правопорушення, встановлювали тяжкість тілесних ушкоджень, з'ясовували причини смерті тощо. Водночас недоліки у судовій практиці, пов'язані з недосконалими методами розслідування інквізиційного, розшукового процесів, застосування ордалій,

тортур, протиправних способів примушування осіб до визнання вини, постійно формувало соціальний запит суспільства на необхідність подальшого розвитку спеціальних досліджень все більшої кількості об'єктів – грошей, зброї, тіла людини, почерку тощо [158, с. 8].

Так, з часів Римської імперії і становлення Римського права виникала необхідність у ґрунтовному доведенні вини підозрюваного. Збір фактів у справі, їх систематизація та подання на судовий розгляд – першочергові обов'язки й завдання слідчого. Згодом відбулося становлення юридичної науки та її похідних – кримінального й кримінального процесуального права [93, с. 49; 169, с. 6].

На території українських етнічних земель перші відомі документи, у яких зазначалося про речові докази та пошук злочинця за слідами, належать до часів Київської Русі. Такими документами є договір Русі з Візантією 911 року [113, с. 11], а також відома збірка стародавнього звичаєвого права – Руська правда [113, с. 81]. Зрозуміло, що для того щоб «публічно представити» докази, їх потрібно було комусь зібрати та, відповідно, для розшуку злочинця «по сліду» такі сліди хтось повинен був знайти та правильно «прочитати». Знайдені сліди злочину «личкувались» (приєднувались до справи у якості речових доказів). Проте, згідно з «Руською Правдою» процесуальні дії щодо розшуку злочинця та фіксації слідів кримінального правопорушення покладались на потерпілого. З того часу почали виокремлювати перші СРД (заклич, звід, гоніння слідом), а виявлені сліди вважати доказами, які повинні були дослідити обізнані в науці, ремеслі або мистецтві фахівці [158, с. 8].

Однак, у 30-х роках XII ст. Київська Русь вступила в період феодальної роздробленості, і на її території утворилося півтора десятка відносно самостійних князівств [159, с. 16]. Пізніше, процесуальне право Великого князівства Литовського розвивалося подібно до Київської Русі. Багато місцевих звичаїв, у тому числі й процесуальних, увійшли до складу Литовського Статуту й набули сили «писаного права». Літописи XV–XVI ст.

свідчать про використання криміналістичних знань, зокрема при порівнянні підписів у рукописах, виявленні підробок документів, зроблених іншим шляхом [107, с. 11]. Зокрема, у Судебнику 1497 р. містилося положення, що письмовими доказами, які використовуються у доказуванні, є: договірні та офіційні акти, автентичність яких визначалася судом. Тобто йшлося про експертизу письмових документів, що виконувалася судом [141, с. 46].

При цьому варто відмітити, що тривалий час, аж до початку XVII ст. і поліцейські служби, і судові органи у своїй діяльності використовували спеціальні знання, втім правової регламентації ані їх використання, ані контролю за їх здійсненням не було [145, с. 63].

Згідно з Литовськими Статутами, потерпілий повинен був сповістити про заподіяну йому шкоду сусідів, повідомити найближчі урядові установи, а з часом – звернутись до суду, зробивши відповідний запис у судовій книзі. Метою записів було усунення будь-яких сумнівів щодо факту вчинення кримінального правопорушення та попередження про нього громади, щоб і вона робила все для викриття злочинця. Оголосивши про кримінальне правопорушення, потерпілий з'ясовував усі обставини його вчинення.

Знайдені об'єкти (наприклад, викрадені речі) «личкувалися» (позначались як речові докази). Якщо слід приводив до іншого села або до якогось двору, то з дозволу й за участю представників сільської влади, проводився обшук у підозрюваних, а іноді й в усьому селі. Усі слідчі дії, що їх проводив потерпілий, визнавались прямим продовженням судочинства громадських або копних судів. Це – залишки так званої «гарячої копи», тобто елементи звичаєвого (традиційного) права, яке широко застосовувалося замість іноземного (привнесеного) права [159, с. 17].

Водночас у Європі, а пізніше й в Україні при збільшенні випадків залучення спеціалістів для спеціальних досліджень об'єктів, процесів, явищ почали створюватися окремі заклади – на кшталт експертних установ. Серед них, найбільш відомі: паризька Корпорація присяжних майстрів-писемників (1570) – досліджувала підписи на документах; Аптекарський приказ (1620) –

вирішення медичних питань при вивченні тілесних ушкоджень; Експедиція заготовлення державних паперів (1818) – експертиза документів і грошей; Одеська антропометрична станція – довідково-реєстраційна діяльність (1892); дактилоскопічне бюро сискної частини Київської міської поліції (1904) та ін. [158, с. 9].

У XVI ст. Ф. Мавроліко (1494–1575 рр.) відкриває сферичну аберацію в обмежених прозорих середовищах, пояснює дію окулярів і зображення через малі отвори. Поряд із вже наведеними відкриттями, одним із значних винаходів, який став підґрунтям для розроблення мікроскопа та зорової труби, став винахід камери-обскуру (найпростіший вид пристрою, що дає змогу отримувати оптичне зображення об'єктів). Час винаходу камери-обскуру невідомий. Описання та принцип її роботи висвітлює Леонардо да Вінчі (1452–1519 рр.). Однак, неможливо точно визначити, хто винайшов мікроскоп. Швидке розповсюдження та вдосконалення мікроскопів розпочалося після того як один із претендентів на звання винахідника мікроскопа – Галілео Галілей (1564–1642 рр.), удосконалюючи сконструйовану ним зорову трубу, став використовувати її як своєрідний мікроскоп – «occhiolino» («оккіоліно»), або складений мікроскоп із випуклою й увігнутою лінзами (1609–1610 рр.), змінюючи відстань між об'єктивом і окуляром.

Щодо процесуального закріплення використання спеціальних знань та порядку залучення експертів (людей обізнаних), то у другій половині XVI ст. на теренах України під час досудового провадження продовжували використовувати Литовський Статут 1558 р. та збірки магдебурзького права. У випадках колізії законів або їх неповноти (прогалин у законі) застосовувалось звичаєве право.

Після підписання «Березневих статей» (1654 р.) Україна, залишаючись незалежною державою, потрапила під протекторат Москви. У південних районах і Лівобережній Україні застосовувались норми російського законодавства з елементами звичаєвого права. В Указі Російської імперії від

9 грудня 1699 р. «О порядке исследования подписей на крепостных актах в случаях возникшего сомнения, о писании крепостей в поместных и вотчинных делах в поместном приказе, а не Ивановской площади, и о потребном числе свидетелей для подписания крепостных актов» вперше набуло нормативного регулювання питання призначення та проведення експертизи як форми використання спеціальних знань. Було сформульовано необхідність обов'язкового проведення експертизи за певних обставин та: а) визначалися суб'єкти експертної діяльності – дяки та піддячі, які працюють у Приказі; б) вперше називалося місце проведення експертизи, тобто визначається конкретна експертна установа – Приказ.

Однак незадовільний стан досудового розслідування кримінальних правопорушень змусив уряд Російської імперії вживати заходів щодо його оптимізації [159, с. 24]. Необхідно додати, що Франція вважається однією з перших країн в Європі, яка законодавчо закріпила можливість наукової оцінки речових доказів. У Кодексі кримінального розслідування 1808 р. Франції висновок експерта визнавався доказом. Крім того, цей документ закріплював принцип вільної оцінки доказів і участі в кримінальному судочинстві народних представників (шеффенів та присяжних) [103, с. 46]. Таким чином, у судочинстві почали використовувати речові докази, які оцінювались обізнаними особами з метою перевірки їх достовірності. Проте використання спеціальних знань у галузі природничих і технічних наук тоді ще не набуло глобального поширення та узаконення в інших країнах.

Після вступу у дію Статуту кримінального судочинства (1864 р.), перелік обізнаних осіб, які могли бути залучені для проведення досліджень, був суттєво розширений. У статті 325 Статуту було зазначено, що обізнані особи запрошуються в тих випадках, коли для точного розуміння обставини, яка зустрічається у справі, необхідні спеціальні відомості чи досвідченість у науці, мистецтві, ремеслі, промислі чи якомусь занятті. Також у наступній статті йшлося, що в якості обізнаних людей можуть бути запрошені лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки, художники, ремісники, скарбники

та особи, котрі тривалими заняттями по будь-якій службі або справі набули особливої досвідченості [157, с. 139].

По суті, слідчий мав повну свободу у виборі експерта для проведення дослідження. Окрім цього досить показовою з погляду рівня проведення криміналістичної експертизи наприкінці ХІХ ст. є форма відображення результатів дослідження. Зокрема, у науковому збірнику, присвяченому криміналістичним реєстраційно-довідковим й судово-експертним установам Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції Російської імперії (1889–1917 рр.) у 2-х книгах, наводиться приклад «Протоколу експертизи» по кримінальній справі щодо розбійного нападу на квартиру Лейби Гранберга за 1908 рік. У ньому зазначається, що в.о. судового слідчого проводив порівняння почерків на документах «через експерта, вчителя малювання жіночої гімназії». У протоколі також зазначається, що ознайомившись з матеріалами, «експерт заявив», що почерки в документі та зразку тотожні «як за загальним характером, так і за окремими літерами, наприклад, Е, Г, б, ц.....». Відповідно, «на основі вказівок експерта» в.о. судового слідчого «дійшов до висновку», що обидва документи виконані однією особою і якою саме. Цей протокол підписаний самим слідчим, експертом та двома понятими [25, с. 202]. Однак, на нашу думку, за відсутності загальнообов'язкової методики проведення такого дослідження, детального опису етапів експертизи та обґрунтування сукупності ознак, які покладені у висновок, оцінити причини помилковості висновку по факту неможливо [100, с. 198–202].

Варто додати, що в цей період однією з перших експертних установ можна вважати відкриту в 1889 р. Є. Ф. Буринським судово-фотографічну лабораторію при Петербурзькому окружному суді. Крім цього, одними з перших з-поміж криміналістичних досліджень почали проводитися почеркознавчі дослідження та дослідження документів. Це пов'язано з виникненням і поширенням писемності та появою й розповсюдженням різноманітних документів і грошових знаків та, відповідно, появою фактів їх

підробки [107, с. 13]. Паралельно з цим, у світі широко почали створюватись судово-експертні установи безпосередньо при поліцейських службах. Так, Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначають, що першими експертними криміналістичними установами вважаються бюро ідентифікації, що створювалися в 1896–1897 рр. при поліцейських префектурах низки столичних міст Європи, Аргентини, Британської Індії, Бразилії, Чилі та інших країн [56, с. 6; 84, с. 233–235].

1892 р. про криміналістику як систему спеціальних знань уперше згадує австрійський юрист Ганс Гросс у своїй фундаментальній праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики». Це перша робота, в якій систематизовано тактичні й методологічні знання про розслідування кримінальних правопорушень, описано технічні засоби, які використовуються з цією метою. Сукупність таких знань Ганс Гросс називав системою, а галузь знань, що їх вивчає, криміналістикою. Предмет криміналістики він визначив так: «Криміналістика за своєю суттю починається там,... де встановлюють,... яким саме способом вчинено злочини. Як досліджувати ці способи і розкривати їх, які мотиви спонукали до вчинення злочину, яка була мета, – про все це нам не говорить ні кримінальне право, ні процес. Усе це становить предмет криміналістики» [182, с. 120]. Як судовий слідчий Ганс Гросс одним із перших почав застосовувати на практиці спеціальні знання у галузі природничих наук, перетворюючи мистецтво розслідування кримінальних правопорушень на систему наукових знань. Відтак, його по праву вважають основоположником західноєвропейської криміналістики.

Утім, науково-технічний рівень техніко-криміналістичних досліджень наприкінці XIX – на початку XX ст. був ще досить низьким, що часто призводило до малоінформативних висновків, хоча і вони починали ставати дієвим (інколи єдиним) засобом встановлення обставин кримінального правопорушення та доведення вини особи, яка його вчинила, на рівні з

іншими засобами, що вже давно існували в кримінальному процесі та були перевірені часом.

Виникнення дактилоскопічних досліджень було напряму пов'язане з відкриттям всередині XIX ст. англійськими вченими Вільямом Гершелем і Генрі Фулдсом феномену пальцевих відбитків пальців – їхньої індивідуальності та незмінюваності папілярних візерунків протягом усього життя людини. Крім цього, довготривалі роботи з удосконалення вже існуючих мікроскопів дали результати, і вже наприкінці XIX ст. була запропонована конструкція і наданий розрахунок ахроматичних об'єктивів, завдяки чому оптичні якості мікроскопів значно покращилися, а збільшення об'єктів зросло з 500 до 1000 разів.

У Російській імперії, до складу якої на той момент входила й частина українських земель, у 1906 р. була введена дактилоскопічна система реєстрації злочинців, по суті, перший загальнодержавний криміналістичний облік, за яким здійснювалися перевірки осіб, котрих було затримано за підозрою у вчиненні тяжких злочинів. Для створення дактилокартотеки при Головному тюремному управлінні було засновано Центральне дактилоскопічне бюро. З накопиченням масиву дактоарт і досвіду в цій галузі Бюро почало проводити й перші дактилоскопічні експертизи.

Відомий випадок, коли в серпні 1909 р. за направленням слідчого Вітебського окружного суду в справі про вбивство Фруми Богара В. І. Лебедевим була проведена експертиза, під час якої було встановлено, що серед направлених до Центрального дактилоскопічного бюро 12 листів з відбитками пальців, які були виявлені на лампі та ящиках комода в квартирі вбитого, частина відбитків належала обвинуваченій Марії Ганесвій [173, с. 183].

Незважаючи на те, що кількість випадків ідентифікації за «вимогами» різних установ та посадових осіб, серед яких були губернатори та губернаторські правління, судові слідчі, мирові судді, жандармські та поліцейські управління, поступово збільшувалася (від 1 випадку в 1907 р. до

253 – у 1915 р. [25, с. 640], проте навіть у перспективі такий облік не міг стати дієвим засобом розслідування кримінальних правопорушень, оскільки він наповнювався тільки дактилокартами осіб, які були засуджені до каторжних робіт або до заслання, при цьому сліди з місць нерозкритих кримінальних правопорушень ще не заносились до загального масиву.

По суті, зі створенням вищезгаданого Центрального дактилоскопічного бюро була запроваджена дактилоскопічна реєстрація на загальнодержавному рівні. Г. М. Рудим (начальник Київського сисного відділення 1905–1907 рр.) була розроблена та запроваджена в дію в січні 1905 р. Інструкція чинам Київської сисної поліції [172, с. 60]. У цій Інструкції в §171 зазначалося про необхідність залучення слідчим, з дозволу начальника сисної частини, завідуючого антропометричним (у деяких джерелах – антропологічним) кабінетом разом із фотографом – у випадку виявлення на місці кримінального правопорушення слідів пальців рук чи ніг для їх детального дослідження та фотографування [25, с. 174]. Тобто Інструкція вже передбачала залучення спеціалістів для допомоги слідчому в проведенні огляду місця події при роботі зі слідами пальців рук і слідами ніг [104, с. 31].

Зародження судово-балістичних досліджень зумовлене появою вогнепальної зброї. Першими, кому довелося зайнятися криміналістичними дослідженнями зброї, боєприпасів і слідів їх дії ще в XVIII ст., були зброярі, медики та хіміки. У XIX ст. по допомогу фахівців слідчі та судді стали звертатися набагато частіше. В особливо складних випадках вони стали залучати відомих учених. Збереглися відомості, що по одній зі складних справ Петербурзька кримінальна палата звернулася до професора медико-хірургічної академії М. І. Пирогова як до «людини, яка бачила багато вогнепальних поранень і писала про цей предмет» [84, с. 126].

Накопичені знання з протидії злочинності наприкінці XIX ст. почали все частіше описуватися у виданнях Франції, США, Англії, Німеччини, Австрії, Російської імперії та інших країн. Наприклад, А. Бертильон «Практичне застосування антропометрії» (1881 р.), Т. Берне «Професійні

злочинці Америки» (1886 р.), Ф. Гальтон «Відбитки пальців» (1892 р.) та ін. На їх основі починають засновуватися спеціальні установи для роботи з новими науковими методами розслідування – Антропометричне бюро у Відні (1893 р.), Судово-фотографічна лабораторія в Росії (1889 р.), Ліонська поліцейська лабораторія (1910 р.) тощо [140, с. 19].

Отже, це свідчить про те, що з кінця XIX ст. формується та починає розвиватися: 1) криміналістика як вид діяльності правоохоронних і судових органів з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, дослідження речових доказів, слідів кримінального правопорушення, проведення розслідування, попередження правопорушень; 2) криміналістика як система знань про розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень, зафіксована у письмовому виді та систематизована за конкретними напрямками; 3) криміналістика як навчальна дисципліна юридичного циклу.

Виникнення криміналістичних досліджень було зумовлено: відкриттям певного феномена або явища в науці (дактилоскопічні дослідження); систематичним використанням у злочинних цілях певної категорії об'єктів в якості знаряддя вчинення кримінального правопорушення (судово-балістична експертиза); систематичною підробкою певної категорії об'єктів (експертиза документів); введення заборони чи обмеження на певну категорію об'єктів (експертиза холодної зброї); технічним прогресом, який призвів на певному етапі до появи можливості досліджень певної категорії об'єктів (портретна експертиза тощо).

II період («науковий») світового генезису техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень характеризується становленням науки криміналістики (кінець XIX ст. – 70-і рр. XX ст.).

Особливо важливим етапом у розвитку судово-експертної діяльності та системи управління нею в Україні став 1913 р., у липні якого було прийнято Закон про заснування кабінетів науково-судової експертизи (КНСЕ) [145, с. 66]. Першими українськими спеціалізованими установами для

проведення досліджень у формі криміналістичних експертиз стали Кабінети науково-судової експертизи при прокурорах Київської та Одеської судових палат, засновані в січні 1914 р.

Проте поділу експертиз на наявні на сьогодні класи, роди та види судових експертиз тоді ще не існувало. Вони поділялись переважно за об'єктами, завданнями, що вирішувалися, або методами, які при цьому використовувалися. Кількість об'єктів, яка досліджувалась щороку в Кабінетах науково-судової експертизи, була досить незначною. Відповідно, попри створення спеціалізованих державних експертних установ, основна кількість досліджень як і раніше проводилась «обізнаними особами» у певній галузі науки, техніки чи ремесла. Як і раніше, відсутність єдиних методик проведення досліджень і вимог до кваліфікації експертів досить часто призводила до помилкових висновків.

У липні 1923 р. після остаточного встановлення радянської влади Радою народних комісарів УРСР було затверджено «Положення про Краєві кабінети науково-судової експертизи» в містах Києві, Харкові, та Одесі, а в листопаді 1923 р. затверджено Інструкцію Краєвим Кабінетам Науково-судової експертизи, визначивши їх завдання, як: «... для підмоги органам слідчої влади, сприяти до встановлення злочину, проводити різні науково-технічні дослідження в судових справах шляхом фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хімії та інших наукових способів» [167].

Проте вже в 1925 р. Кабінети науково-судової експертизи були перетворені на інститути науково-судової експертизи (Київський, Харківський та Одеський). Поступово в кожному з інститутів були створені секції, частина яких стосувалася: 1) індивідуальної ідентифікації; 2) судової фотографії; 3) судової хімії; 4) судової біології [85, с. 19].

Однак до 1930-х рр. радянські криміналісти встигли переглянути напрацьовану систему криміналістичних знань. Одним із результатів цієї роботи стало опублікування у 1935 р. першого двотомного підручника з криміналістики. На цьому ж етапі починають готуватися перші дисертаційні

роботи: А. І. Вінберг «Криминалистическая экспертиза письма» (1938 р.), Є. У. Зіцер «Возникновение и основные этапы развития буржуазной криминалистики» (1938 р.), Б. М. Шавер «Предмет и метод советской криминалистики и применение ее к расследованию отдельных видов преступлений» (1938 р.), С. П. Мітрічев «Криминалистическая экспертиза» (1939 р.). Поряд з цим створено систему впровадження криміналістичних знань у правоохоронну і судову практику – викладання криміналістики у навчальних закладах як самостійної дисципліни; видання наукової і навчальної криміналістичної літератури, практичних посібників і рекомендацій; стажування у практичних підрозділах правоохоронного профілю.

Водночас необхідно зауважити, що установи Міністерства юстиції УРСР були не єдиними на той час установами, які мали право проводити криміналістичні експертизи [71, с. 167–168]. У 1932 р. відбулась важлива подія в історії криміналістичних підрозділів міліції України. У цьому році Рада народних комісарів України затверджує Положення про Головне управління робітничо-селянської міліції при РНК УСРР, яким у галузі боротьби зі злочинністю серед інших функцій міліції визначено проведення «науково-технічних експертиз» [124, с. 130]. Тобто вперше на законодавчому рівні цим підрозділам міліції надавалось право проводити судові експертизи.

Звернемо увагу, що назва, підпорядкування, завдання та структурна чисельність науково-технічних підрозділів досить часто змінювалася. Проте, як відзначає Р. С. Белкін, до 1936 р. в Радянському Союзі практично було завершено створення сітки науково-технічних підрозділів міліції (науково-технічних відділень). Як зазначає В. В. Комаха, у цей період в Україні було відкрито Науково-технічне відділення Управління міліції МВС УСРР з дислокацією в м. Києві та науково-технічні групи – управлінь міліції Полтавської, Житомирської, Ворошиловградської, Запорізької, Донецької та Одеської областей, у яких працювала досить незначна кількість людей, котрі часто не мали належної спеціальної підготовки, практичного досвіду та

спеціального обладнання [71, с. 168]. В обов'язки їх співробітників входили: проведення криміналістичних та інших експертиз, участь у різноманітних слідчих діях і, особливо, в огляді місця події, консультування оперативних співробітників з питань застосування спеціальних знань у розкритті та розслідуванні злочинів [12, с. 65].

Невдовзі, в роки Другої світової війни інститути судової експертизи на території України призупинили роботу та перебували на консервації, однак криміналістична служба органів внутрішніх справ продовжувала свою діяльність й очолювалася науково-технічним відділенням оперативного відділу НКВС СРСР. Одразу в післявоєнний час у 1945 р. був утворений науково-технічний відділ Головного управління міліції НКВС СРСР, у структурі якого створюється Науково-дослідний інститут криміналістики. У Положенні про науково-технічний відділ, яким регламентувалася й діяльність Інституту, зазначалось, що завданнями Науково-дослідного інституту криміналістики, окрім науково-дослідної діяльності, є впровадження науково-технічних засобів у практичну діяльність з розслідування злочинів і проведення експертиз для центрального апарату цього органу, також проведення повторних й складних експертиз для всіх органів внутрішніх справ [11, с. 70]. В інституті діяли лабораторії, зокрема криміналістична, балістична, фізико-хімічна та фотографічна, працівники яких активно стали висвітлювати актуальні проблеми теорії та практики [184, с. 518].

Наприклад, у 1950–1970-х рр. на монографічному рівні в кандидатських і докторських дисертаціях співробітники Київського науково-дослідного інституту судових експертиз висвітлювали такі важливі питання, як: теорія і методика ідентифікації (М. Я. Сегай (1958, 1971)); механізм дослідження вогнепальної зброї (О. С. Сапожніков (1953)); проблеми трасології (М. В. Салтевський, Л. К. Литвиненко (1960)); проблеми технічної експертизи документів (Б. Р. Киричинський, Ю. В. Ігнатович); проблеми судового почеркознавства (С. І. Тихенко (1946), З. С. Ковальчук (1946),

С. А. Ципенюк (1962), В. Ф. Берзін, З. С. Міліневська (1970), В. В. Липовський (1969), Н. І. Клименко (1969) та ін. [65, с. 11; 167].

Науково-дослідна діяльність активно здійснювалася й у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз. У 1950–1970-х рр. успішно захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук Л. Ю. Ароцкер, К. М. Бокаріус, Г. Л. Грановський, О. Н. Колесніченко, Є. П. Коновалов, В. М. Ладін, І. А. Сапожников, З. М. Соколовський, В. О. Чубенко та ін.

Протягом 1950–1960 рр. було прийнято ще два положення з питань діяльності установ, що здійснюють судово-експертну діяльність. Так, перше післявоєнне Положення про науково-дослідні інститути судової експертизи було затверджене Міністерством юстиції УРСР 27 грудня 1950 р. Зазначене Положення розширювало функції інститутів у галузі науково-дослідної роботи. Поряд із розробленням нових методів досліджень речових доказів і тактичних питань, пов'язаних з підготовкою й проведенням експертиз, Положення передбачало обов'язки інститутів щодо розроблення питань теорії судової експертизи. Саме в цей період в криміналістичній науці почали детально розглядатися й питання холодної зброї. Хоча дослідження цього виду зброї, а також окремих зразків метальної холодної зброї набуло актуальності набагато раніше з прийняттям 29 березня 1935 р. постанови ЦВК СРСР № 3 та Ради Народних Комісарів СРСР № 535 «О мерах борьбы с хулиганством», яка заборонила виготовлення, зберігання, збут і носіння кинджалів, фінських ножів та іншої холодної зброї без дозволу Народного Комісаріату Внутрішніх Справ [106]. Однак з прийняттям згаданого вище документа наявних на той час знань виявилось недостатньо для того, щоб віднести певний предмет до об'єкта правопорушення і, як наслідок, назріла необхідність пошуку рішення наукових проблем у галузі криміналістичного дослідження холодної зброї, а саме проблем оцінки об'єктів і розробки методики їх дослідження, адже за умови відсутності наукових засад

дослідження холодної зброї висновки експерта мали достатньо суб'єктивний характер, що викликало гостру полеміку серед учених.

Так, у 1950-ті рр. холодна зброя, окремі зразки металюної холодної зброї і сліди її застосування привертають увагу вже цілої низки вчених-криміналістів і практиків. Триває робота з визначення поняття холодної зброї, а також розробка питань її криміналістичного дослідження [114, с. 28].

Крім цього, варто відзначити, що в 1954 р. прокуратурою Радянського Союзу була затверджена Інструкція про роботу прокурора-криміналіста. В обов'язки прокурора-криміналіста входило: а) за дорученням начальника слідчого відділу брати участь в огляді місця події, надавати слідчим допомогу у виявленні й вилученні слідів та інших речових доказів, складанні протоколів огляду, планів, схем місця події, використанні судової фотографії, проведенні невідкладних слідчих дій, розробці слідчих версій і складанні планів розслідування; б) консультувати слідчих з усіх питань криміналістичної техніки і використання тактичних прийомів розслідування; в) надавати слідчим допомогу по відбору і направленню на судову експертизу речових доказів, в оцінці висновків експертів і вирішенні питання про призначення повторної судової експертизи; г) досліджувати сліди і речові докази на предмет визначення їх придатності для судової експертизи і використання результатів дослідження з метою розкриття злочинів; д) узагальнювати практику використання слідчими науково-технічних засобів, які були наявні в комплекті науково-технічних засобів слідчого; е) контролювати правильне використання і збереження науково-технічних засобів, що були в комплекті науково-технічних засобів слідчого; є) підтримувати діловий контакт із судово-експертними установами. Прокурори-криміналісти сприяли упровадженню найновіших наукових досягнень криміналістики і судової експертизи в слідчу практику, що обумовлювало успішне розслідування і розкриття злочинів шляхом покращення якості слідства [72; 145, с. 72–73].

Водночас на початку 1960-х рр. розпочався новий етап у розвитку криміналістичних установ УРСР, що полягав в оновленні їх функцій і структури, оскільки в криміналістичних установах почала активно проводитись науково-дослідна робота, формуватися науково-експертні школи інститутів судових експертиз Міністерства юстиції та наукові основи різних видів експертиз. До того ж у 1960 р. був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс УРСР, який приніс зміни в діяльності судово-експертних установ, у зв'язку з чим Міністерство юстиції УРСР 7 березня 1962 р. затвердило нове Положення про науково-дослідні установи судової експертизи [107, с. 17].

III період («теоретико-практичний») свідчить про розвиток криміналістики як самостійної науки (із 70-х рр. XX ст. – дотепер) й апробацію її наукових досягнень у практичній площині.

У травні 1970 р. внаслідок реорганізації науково-технічний відділ, відділ оперативного зв'язку і відділ обчислювальної техніки перетворено на оперативно-технічне управління. Щодо криміналістичних обліків потрібно зазначити, що окрім уже згадуваного дактилоскопічного обліку, який був запроваджений, починаючи ще з початку XX ст, інші різновиди були запроваджені дещо пізніше. Зокрема, облік куль, гільз і патронів зі слідами вогнепальної зброї, що були вилучені з місць події (кулегільзотека) почав вестися разом з обліком підроблених грошей тільки з 1972 р. На той час в Україні вже функціонувало 30 оперативно-технічних відділів (відділень) і 87 криміналістичних лабораторій, які попри незначну чисельність співробітників провели понад 21 тис. досліджень і понад 16 тис. оглядів місць подій, а за допомогою картотеки відбитків пальців рук і колекції стріляних гільз було розкрито 968 злочинів. Як зауважує В. О. Приходько, кулегільзотека як кущовий облік уперше була офіційно виписана в першій Настанові про експертну службу, закріпленій Наказом МВС СРСР № 45 від 10 лютого 1972 р. [129, с. 103]. Настановою передбачалася також можливість ведення інших обліків. Поступово були розроблені й упроваджені спочатку

на локальному, а згодом і на регіональному рівні облік слідів знарядь зламування (1973); слідів низу взуття (початок 1980-х рр.), підроблених медичних рецептів й зразків почерку осіб (1980 р. р.) та інші.

У 1981 р. оперативно-технічне управління МВС УРСР було розформовано й утворено самостійне Експертно-криміналістичне управління МВС УРСР з відповідними підрозділами в територіальних органах (відповідні відділи (відділення) на місцях)) [75, с. 12–13], а зі здобуттям Україною незалежності в 1991 р. було створено Експертно-криміналістичну службу МВС України, яка на той час складалася з Експертно-криміналістичного управління, 26 експертно-криміналістичних відділів обласних управлінь міліції та управління м. Києва.

Протягом наступних років, аж до розпаду СРСР (1991 р.), суттєвих змін у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень не відбувалося. За початку незалежності України (з 1991 р.) одним із перших був запроваджений облік генетичних ознак людини, який являє собою банк даних результатів ДНК-аналізу слідів біологічного походження, вилучених з місць вчинення нерозкритих особливо тяжких злочинів, для встановлення осіб злочинців, що їх вчинили [50, с. 168].

Сьогодні в Україні створена широка мережа установ, які проводять різноманітні техніко-криміналістичні дослідження. Експертна служба МВС України представлена Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром (далі – ДНДЕКЦ) як центральною установою цієї служби та обласними науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами (далі – НДЕКЦ). Важливе значення для забезпечення повноцінного міжнародного співробітництва має набуття ДНДЕКЦ МВС України у 2002 р. членства у Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI), яка включає 63 провідні експертно-криміналістичні установи з 36 країн Європи. Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації та Міністерства юстиції США тривалий час здійснювалися заходи щодо акредитації лабораторії Експертної служби МВС України за міжнародним стандартом

ISO/IES 17025. Вказана робота передбачала створення системи навчання кваліфікованих судових експертів; оснащення лабораторних комплексів на сучасному науково-технічному рівні; запровадження системи управління якістю експертних проваджень. Й нарешті, за результатами аудиту, проведеного комісією Криміналістичного центру Департаменту поліції при МВС Латвії за участю представника Міжнародної програми підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування Департаменту Юстиції США, 14 березня 2012 р. Національним агентством з акредитації України ДНДЕКЦ МВС України видано атестат акредитації, яким засвідчено компетентність лабораторій Державного центру згідно з вимогами ДСТУ ISO/IEC 17025 [109].

У загальному значенні, акредитація експертних лабораторій – це формальне визнання третьою (незалежною) стороною їх компетентності в наданні визначених законодавством послуг: виконанні експертиз, досліджень, веденні криміналістичних обліків тощо. Мета процесу акредитації полягає в наданні незалежного підтвердження, що експертна лабораторія (центр) є компетентною для проведення досліджень. Акредитація дає експертній лабораторії значні переваги, оскільки, по-перше, наявність у неї атестату акредитації є доказом компетентності для замовників її послуг (органів суду, прокуратури, досудового розслідування), а по-друге – підтвердженням того, що всім її висновкам можна довіряти [44, с. 6] не лише у межах держави, але й на міжнародному рівні.

Таким чином, сьогодні спектр експертних досліджень ДНД ЕКЦ МВС України розширено до понад 50 видів: за останні роки впроваджено комп'ютерно-технічні, економічні, товарознавчі, мистецтвознавчі, пожежно-технічні, молекулярно-генетичні дослідження, а також дослідження у сфері інтелектуальної власності, технічного стану транспортних засобів. Лабораторії оснащено сучасною приладовою базою, яка надає змогу застосовувати передові технології й новітні методики експертних

досліджень, зокрема сформована мережа лабораторій з дослідження біологічних об'єктів методом ДНК-аналізу [74, с. 15–16].

Експерти беруть участь у проведенні СРД як спеціалісти. Окрім вже зазначених науково-дослідних установ у системі МВС України, діють спеціалізовані підрозділи Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, а також перебувають на етапі створення такі підрозділи інших новостворених правоохоронних органів України.

На нашу думку, для отримання науково достовірних результатів прискіплива увага повинна бути звернена на експертні методики. Важливим є питання, наскільки методики експертних досліджень, що застосовуються експертно-криміналістичними підрозділами України, відповідають потребам слідчої та судової практики, узгоджуються з методиками, що застосовуються у розвинених іноземних державах.

На наш погляд, необхідно підтримати Ю. М. Чорноус, яка зазначила, що для вирішення вказаних проблемних питань позитивним є запровадження Реєстру методик проведення судових експертиз, який, по суті, є офіційною електронною базою даних щодо атестованих в Україні та рекомендованих до впровадження в експертну практику методик проведення експертиз, що налічує понад 1100 їх різновидів [174, с. 329; 144].

Необхідно додати, що у підрозділах Міністерства охорони здоров'я України проводять судово-медичні дослідження. Судово-медичні експертизи виконуються в Головному бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України, бюро судово-медичної експертизи обласних управлінь охорони здоров'я та районних (міжрайонних) відділеннях. Судово-психіатричні експертизи проводяться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології, центрах судово-психіатричних експертиз, амбулаторних, стаціонарних судово-психіатричних відділеннях, які є структурними підрозділами психоневрологічних лікарень або диспансерів.

Наукові дослідження з криміналістики активно проводяться також у науково-дослідних установах (Інституті вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України, Державному науково-дослідному інституті МВС України) та на кафедрах криміналістики вищих юридичних навчальних закладів (Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Національних університетах «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», «Одеська юридична академія», Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національній академії внутрішніх справ, інших загальнопрофільних та відомчих вищих навчальних закладах) [141, с. 55].

На нашу думку, створення цієї мережі є результатом багаторічної праці кваліфікованих управлінських і наукових кадрів, а також практичних працівників цих установ. При цьому таке розширення системи техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень не супроводжувалося запровадженням єдиного міжвідомчого механізму контролю, натомість кожне з відомств самостійно здійснює контроль за функціонуванням підпорядкованих йому установ.

Потрібно також відзначити, що у зазначених вище українських навчальних закладах на рівні кандидатських дисертацій було досліджено значну кількість аспектів, які тією чи іншою мірою пов'язані з техніко-криміналістичним забезпеченням. Ученими були підготовлені роботи щодо:

– *проблем судових експертиз та експертної діяльності загалом*: Ф. М. Джавадов «Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах (2000)»; О. А. Сокиринська «Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями» (2004); В. М. Абрамова «Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання» (2005); С. П. Лапта «Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів (2006)»; В. Д. Юрчишин «Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України (2006)»; Д. П. Гуріна «Експертна профілактика: становлення та перспективи

розвитку» (2009); В. В. Курдюков «Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України» (2009); П. В. Гіверц «Криміналістичне дослідження нетипової вогнепальної зброї (за матеріалами ізраїльської експертної практики)» (2021);

– *проблем застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів при розслідуванні кримінальних правопорушень*: Б. В. Романюк «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» (2002); О. А. Кравченко «Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві» (2003); В. В. Коваленко «Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій (2004)»; Б. В. Ревака «Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні» (2006); В. В. Семенов «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)» (2006);

– *проблем діджиталізації та автоматизації підготовки й проведення техніко-криміналістичних досліджень*: Ю. О. Пілюков «Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України» (2009); Ю. О. Мазніченко «Використання автоматизованих робочих місць експерта в судово-експертних дослідженнях» (2010).

Окремо потрібно відзначити докторські дисертації, підготовлені на сучасному етапі розвитку техніко-криміналістичного забезпечення, серед яких: А. В. Іщенко «Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень» (1996); О. М. Моїсєєв «Експертні технології в судово-експертній діяльності: теоретичні засади та практика використання» (2011); В. Г. Хахановський «Теорія і практика криміналістичної інформатики» (2011); Ю. М. Чорноус «Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру» (2013); І. В. Пиріг «Теоретичні основи експертного забезпечення досудового розслідування» (2015); М. Г. Щербаковський «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному

процесі» (2016); Е. Б. Сімакова-Єфремян «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (2017); В. В. Юсупов «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» (2018) тощо.

Водночас поза увагою науковців залишилися проблемні питання щодо техніко-криміналістичного забезпечення під час проведення СРД за участю підозрюваного, не здійснено порівняльного дослідження зарубіжного досвіду використання науково-технічних засобів, а також можливостей використання методу криміналістичної розвідки та інтелектуальних технологій в судовій експертизі, й головне, не сформовано перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні та світі.

Необхідно додати, що на відміну від України, криміналістична служба Ізраїлю існує у своєму сучасному вигляді з 1974 р. – після трагічних подій щодо захвату школи групою палестинських терористів у містечку Маалот на півночі країни. Нині експертно-криміналістична служба Ізраїлю включає в себе Головне управління експертно-криміналістичної служби, яке входить до складу Центрального управління розслідувань та розвідки, що перебуває у Генеральному штабі поліції Ізраїлю. До нього входять 11 лабораторій, що спеціалізуються у широкому спектрі областей, 6 центральних мобільних лабораторій, що належать до Головного управління експертної служби.

Головний відділ експертно-криміналістичної служби Ізраїлю відповідає за професійну підготовку співробітників і забезпечення підрозділів, що розташовуються по всій території країни, техніко-криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій та розробку методик професійної підготовки [108, с. 315]. Науковими партнерами відділу є Інститут прикладної хімії Єрусалимського університету та Науково-дослідний інститут ім. Х. Вейцмана (м. Реховот). До речі, друкованого видання відділ не здійснює, оскільки використання паперових носіїв практично зведено нанівець, проте є онлайн-версія журналу для службового користування, що виходить на івриті.

Разом з цим є й інші суттєві відмінності в роботі криміналістичних служб Ізраїлю порівняно з європейськими країнами. По-перше, в Ізраїлі всього одна криміналістична служба. Усі силові структури держави користуються її послугами. По-друге, в Ізраїлі немає системи «допуску» до тих чи інших видів експертиз. Кожен експерт займається лише одним видом діяльності. По-третє, в Ізраїлі немає системи ротації кадрів, як, наприклад, жандармерії Франції чи Італії. Для поліцейських законом передбачено вихід у відставку у віці 57 років, але експерти, які добре зарекомендували себе на службі і не мають проблем зі здоров'ям, можуть продовжувати працювати до 67 років, але зазвичай – це рідкість. Як правило, співробітники йдуть у відставку до 60 років, отримуючи пенсію в розмірі приблизно 70 % від зарплати [204].

Отже, в первісному суспільстві гострі соціальні протиріччя з ознаками кримінального характеру вирішував голова общини, фараон, цар тощо. У подальшому правителі почали залучати для встановлення істини та покарання винних спеціальних посадових осіб – суддів. З часом для об'єктивної перевірки повідомлених свідчень, дослідження речових доказів суддям знадобилося запрошувати спеціалістів. При збільшенні випадків залучення спеціалістів для дослідження юридичних фактів (відомостей про предмети, документи, тілесні ушкодження, сліди та ін.) почали створюватися спеціальні установи – прообрази експертних закладів.

Бурхливий науково-технічний прогрес надав змогу відповісти на складні питання ідентифікаційного, класифікаційного, діагностичного, ситуаційного та іншого характеру у кримінальному провадженні. У відповідь на удосконалення злочинної майстерності правоохоронці відповідали використанням наукових методів розслідування: пристосування антропології для ідентифікації злочинців (Франція, 1881 р.); впровадження дактилоскопії (Європа, США, Бразилія, Чилі, Аргентина, Перу та ін., 1910-і рр.); розвиток реєстрації злочинців, судового почеркознавства (вивчення почерку для

ідентифікації виконавців текстів), використання фотографії для дослідження речових доказів (1889 р.) тощо.

Встановлено, що перший період світового генезису становлення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень бере свій початок з виникнення та формування основ криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XIX ст.) й містить два етапи: 1) зародження елементів криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XVII ст.); 2) формування основ криміналістичних знань (XVIII ст. – кінець XIX ст.). Другий період характеризується становленням науки криміналістики (кінець XIX ст. – 70-і рр. XX ст.), також містить два ключових етапи: 1) систематизація криміналістичних знань (кінець XIX ст. – 30-і рр. XX ст.); 2) формування загальної теорії криміналістики (з 30-х рр. XX ст. – до 70-х рр. XX ст.). Третій період свідчить про розвиток криміналістики як самостійної науки (з 70-х рр. XX ст. – дотепер), який також складається з двох етапів: 1) удосконалення загальної теорії криміналістики із започаткуванням окремих наук (з кінця 70-х рр.) 2) розвиток криміналістики у сучасних умовах (теперішній час).

Згідно з цією періодизацією доцільно виокремити генезис розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні, а саме: 1) «зародження» (початок X – кінець XVIII ст. н.е.) – початок формування криміналістичних знань на теренах України; 2) «імперський» (з 1721 р. – до 1917 р.) – розвиток української криміналістики за часів Російської імперії; 3) «радянський» (з 1922 р. – до 1991 р.) – становлення криміналістики України у складі СРСР; 4) «сучасний» (з 1991 р. – дотепер) – сталий розвиток українського техніко-криміналістичного забезпечення.

1.2 Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення

У сучасних умовах розвитку провідних держав світу особливого значення набуває якісне застосування науково-технічних засобів у діяльності з протидії злочинності. Різноманітні засоби криміналістичної техніки створюються, вдосконалюються і використовуються для ефективного пошуку та дослідження слідів кримінальних правопорушень, фіксації ходу і результатів СРД у кримінальному провадженні, а також у судово-експертній діяльності. Власне тому одним із першочергових наукових завдань є з'ясування поняття та змісту техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Нині в криміналістиці створений значний категоріально-понятійний апарат. Поряд з цим криміналістичним термінам властива неоднозначність, тобто наявність в одного поняття декількох дефініцій з різним тлумаченням, що породжує дискусії з приводу їх розуміння й використання.

Термін «криміналістичне забезпечення» є відносно новим у теорії науки криміналістики. Його залучення до наукового обігу відбувається наприкінці 1970-х – початку 1980-х рр., а з 1990-х рр. і дотепер відбувається активна розробка фундаментальних питань криміналістичного забезпечення, а також окремих його складових.

Аналіз наукової літератури свідчить, що різним аспектам забезпечення досудового розслідування були присвячені докторські дисертації українських учених К. В. Антонова, А. Ф. Волобуєва, В. П. Захарова, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, Є. Д. Лук'янчикова, В. Г. Хахановського, Б. В. Щура та інших. Безпосередньо питання криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень розглядали І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник, В. В. Лисенко, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько.

У наукових працях українських науковців криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень визначається через приставку «техніко-», що вказує на зв'язок з наукою криміналістикою загалом й на зв'язок із розділом криміналістики – «криміналістичною технікою». Проте ще й до сьогодні точиться дискусія щодо поняття техніко-криміналістичного забезпечення.

Варто відзначити, що власне «забезпечення» є багатозначним науковим поняттям, що використовується у різних галузях суспільного життя. Аналіз синонімічного ряду слів, пов'язаних з терміном забезпечення, переконує в обґрунтованості словесної конструкції «забезпечення – гарантування – надання – обладнання – обслуговування – постачання». Зазначені слова не мають ідентичного змісту, але в кожному конкретному випадку використання в контексті мають досить близьке змістовне значення [61, с. 8].

Як зазначають А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко, засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення саме криміналістикою розслідування злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка включає в себе урахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів і надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [61, с. 13].

Ведучи мову про співвідношення техніко-криміналістичного і криміналістичного забезпечення загалом, необхідно враховувати, що перше є нічим іншим як елементом другого і співвідноситься з ним як окреме і загальне. Отже, і те, і інше в їх основі однаково характеризуються за структурою, що охоплює за своїм змістом правове, науково-методичне й кадрове забезпечення [112, с. 43]. Окремі тенденції, які діють на різних історичних етапах розвитку правових та організаційних основ застосування

напрацювань криміналістичної техніки, мають сталий закономірний характер, що проявляється в наступних положеннях.

По-перше, зростаюча потреба суспільства забезпечити свою безпеку і захист взагалі, й від злочинності зокрема, об'єктивно зумовлює пошук більш сучасних засобів і методів вирішення цієї проблеми. Науково-технічний прогрес відкриває нові можливості в боротьбі зі злочинністю, а його досягнення виступають джерелом і головним засобом розвитку науки криміналістичної техніки.

По-друге, необхідність у застосуванні криміналістичної техніки зумовлює появу відповідних правових і організаційних форм такого її застосування. Вони здійснюють вплив на процеси «об'єктивізації і технізації» кримінального судочинства, сповільнюючи чи прискорюючи їх. Основна роль тут належить правовим, кримінально-процесуальним формам регулювання застосування засобів і методів криміналістичної техніки в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

По-третє, в своєму розвитку право та організація процесу дослідження кримінального правопорушення тісно взаємодіють між собою і взаємообумовлюють одне одного. З одного боку, організаційні форми застосування криміналістичної техніки в цьому процесі удосконалюються під впливом змін у правовому регулюванні та виступають похідними від останніх, характеризуючи їх. З іншого ж боку, організаційні форми внаслідок їхньої динамічності упорядковують застосування криміналістичної техніки з питань, які не знайшли своє закріплення у правових нормах, а отже, виступають основою для удосконалення законодавства. Зокрема, через відповідні норми права (кримінально-процесуального законодавства) потреби практики боротьби зі злочинністю трансформуються в можливість використання з цією метою тих чи інших науково-технічних методів чи засобів [51, с. 51; 112, с. 43–44].

На думку В. Ю. Шепітька, сучасний стан криміналістики не може обмежуватися тими завданнями, які були поставлені на її вирішення у

минулому столітті. За нових умов актуальними завданнями криміналістики є: взаємопроникнення криміналістики і практики правозастосовних органів; залучення інновацій у практичну правозастосовну діяльність; розробка новітнього «продукту» криміналістики для практики; уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій та їх адаптація до практики застосування; створення спільних науково-практичних колективів для розробки ефективних криміналістичних рекомендацій. Завдання криміналістики в сучасних умовах обумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, спрямовані на оптимізацію процесу розслідування злочинів, встановлення істини у справі, відновлення справедливості [179, с. 58].

Крім цього, потрібно навести роздуми В.Г. Гончаренка, який відзначає: «ми можемо з повною підставою констатувати, що за понад столітній час свого існування криміналістика істотно переросла сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства в цілому, спочатку проникаючи, а потім наповнюючи своїм змістом різноманітні галузі суспільних відносин і таким чином створюючи аргументовані природничо-наукові та правові підстави для їхнього регулювання. Цей процес, як показує діалектико-логічний та екстраполяційний аналізи, безумовно, є закономірним, і можна без всяких застережень сказати, що *сучасна криміналістика* стала своєрідним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові та технічні досягнення світового суспільства трансформуються і використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях науки і практичної діяльності, вже давно і стабільно виходячи за межі боротьби з правопорушеннями, кримінального судочинства, і все більше предметно поширюється на всі суспільні відносини, що потребують конкретного ситуаційного правового регулювання» [37, с. 40].

На думку А. В. Іщенка, наявні визначення предмета криміналістики стали вже «тісними» для цієї науки, звужуючи її можливості лише цариною

протидії правопорушенням і боротьби зі злочинністю. Вважається, що криміналістика може бути визначена як система знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання *будь-якої інформації*, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також розроблення прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів й інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією [59, с. 33].

Новий погляд на предмет криміналістики відображає закономірний процес розвитку науки, й важливо, що він отримує все більшу підтримку у наукових колах [89, с. 8]. Завдання криміналістики, як відзначає В. Ю. Шепітько, визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами справі боротьби зі злочинністю [181, с. 16].

Виходячи із потреб сьогодення, потрібно наголосити на актуальності боротьби зі злочинністю на державному та міжнародному рівнях. Досягнення вказаної мети можливо шляхом розробки належного криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень.

Сутність криміналістичного забезпечення найчастіше розкривають через діяльність зі створення належних умов. Такі підходи зустрічаються й під час розкриття сутності техніко-криміналістичного забезпечення. Зокрема, на думку В. А. Сас, яку він висловлює в дослідженні, що присвячене висвітленню особливостей організації й тактики СРД при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених засудженими до позбавлення волі, техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування полягає в створенні належних умов для застосування в розслідуванні кримінальних правопорушень традиційних і новітніх криміналістичних засобів і методів, зокрема судової фотографії, звуко- та відеозапису, трасології, балістики, дослідження документів, дослідження людини за зовнішніми ознаками, криміналістичних обліків тощо [146, с. 99].

Є. Д. Лук'янчиков, розглядаючи термін «забезпечення» стосовно діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, відзначає, що в статисті він може бути визначений як сукупність засобів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, що сприяють процесу їх вирішення, і в динаміці – як процес створення і подання зазначених вище засобів і умов [96, с. 111].

На думку Т. В. Авер'янової та Р. С. Белкіна, система криміналістичного забезпечення складається з трьох підсистем: криміналістичних знань; криміналістичної освіти; криміналістичної техніки [76, с. 64].

Подібну структурну побудову криміналістичного забезпечення було запропоновано В. Г. Коломацьким. Він зазначав, що криміналістичне забезпечення – це система впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб і органів внутрішніх справ з охорони суспільного порядку і боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, втілених в умінні працівників використовувати наукові, методичні, техніко-криміналістичні засоби і технології їх застосування з метою запобігання, розкриття та розслідування злочинів. Відповідно, система криміналістичного забезпечення містить у собі три підсистеми: криміналістичні знання (розробки криміналістичної науки); криміналістична освіта (підготовка); криміналістична техніка (засоби і методи) [70, с. 62–63].

Обґрунтованою вбачається думка В. В. Лисенка, який зазначає, що криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування злочинів є певною системою, яка складається з елементів: блок криміналістичних рекомендацій (організаційного, тактичного, методичного характеру); блок підготовки відповідних кадрів (спеціальної криміналістичної освіти); блок технічного та інформаційного забезпечення процесу виявлення, розслідування та попередження злочинів [91, с. 11]. Важливо, що автор підкреслює багатоаспектність цього поняття, що полягає у вирішенні різного роду завдань діяльності з виявлення, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням.

Наведені позиції науковців свідчать про практичне спрямування криміналістичного забезпечення, адже теоретичні знання, криміналістичні рекомендації можуть виявитися нереалізованими, якщо своєчасно не будуть доведені до відома співробітників правоохоронних органів.

З практичної точки зору, криміналістичне забезпечення І. І. Дановська характеризує через цілеспрямовану діяльність вчених-криміналістів та практиків по розробці нових, пристосуванні наявних криміналістичних засобів, їх подальше впровадження у практику розслідування злочинів з метою найбільш оптимального вирішення її завдань, а також підготовка кадрів для практичних підрозділів правоохоронних органів з урахуванням особливостей змісту злочинної діяльності та сучасних напрямів у виявленні та розслідуванні злочинів [45, с. 43].

Вчені відзначають, що криміналістичне забезпечення, як і будь-яка діяльність, у найбільш загальному вигляді складається з трьох компонентів: суб'єкт, об'єкт і зв'язок між ними. Останній не є чимось постійним, а відрізняється різними поєднаннями, які у певні періоди часу можуть передувати один одному, змінюють один одного або співіснують один з одним. Він забезпечує об'єднання суб'єкта і об'єкта в єдину цілісну систему. На думку вчених, це є закономірностями предмета криміналістичного забезпечення як виду діяльності [60, с. 69].

На нашу думку, потрібно акцентувати увагу на реалізації криміналістичного забезпечення правоохоронними органами, їх уповноваженими особами, адже саме у єдності теорії й практики можливе успішне вирішення поставлених завдань з розслідування кримінальних правопорушень. Відповідні правоохоронні органи, їх підрозділи, уповноважені службові особи є суб'єктами криміналістичного забезпечення, адже реалізують конкретні практичні завдання різного ступеня складності у межах органу (підрозділу): від організаційного, технічного, інформаційного, кадрового забезпечення до забезпечення сумлінного виконання кожним співробітником покладених на нього обов'язків. Крім цього, криміналістична

освіта, криміналістичні знання створюють підґрунтя успішної практичної діяльності, але не є сталими, незмінними, бо коректуються, адаптуються, удосконалюються під час вирішення щоденних практичних завдань, і в такому вигляді спрямовуються на криміналістичне забезпечення розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Як слушно зазначає Ю. М. Чорноус, діє і зворотній зв'язок, тому що потреби практики обумовлюють теоретичну розробку питань криміналістичного забезпечення. Тобто, у даному випадку, співробітники практичних органів можуть виступати як свого роду «замовники», що визначають напрями розвитку криміналістичних досліджень, з метою їх опрацювання науковими співробітниками, внесення змін і доповнень до законодавства, відомчих нормативно-правових актів, формування криміналістичних рекомендацій [174, с. 25].

Отже, як свідчить аналіз наукової літератури, поняття «криміналістичне забезпечення» є, напевне, одним із найбільш дискусійних наукових категорій криміналістики, погляди щодо визначення його змісту суттєво відрізняються, а багаторічна дискусія ще не призвела до загальновизнаного результату. Різноманіття наукових поглядів спонукає до узагальнення розглядуваного питання, тому пропонуємо під криміналістичним забезпеченням розуміти *діяльність з розроблення та застосування криміналістичних рекомендацій (алгоритмів дій), що ґрунтуються на теоретичних і праксеологічних засадах криміналістики, з метою всебічного, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.*

Необхідно зауважити, що криміналістичне забезпечення вимагає від особи, яка його здійснює, відповідних знань. Межі таких знань досить широкі, починаючи від властивостей певних об'єктів, їх різновидів та особливостей слідоутворення на різних поверхнях за різних умов, і закінчуючи практичними прийомами проведення досліджень та

формулювання конкретних висновків. Такі знання в кримінальному процесі прийнято називати спеціальними.

У наукових джерелах з криміналістики та кримінального процесу при розкритті поняття та сутності спеціальних знань слушно наголошується на тому, що такі знання: отримуються під час спеціальної підготовки та подальшої практичної діяльності; вони є апробованими, науковими й відповідно зафіксованими в науковій літературі, методичних рекомендаціях, настановах, інструкціях тощо [4, с. 4; 147, с. 15]. Окрім цього, у зазначених джерелах до спеціальних знань різною мірою включені вміння та навички застосування таких знань на практиці.

Проте ми не поділяємо думки щодо включення вмінь і навичок до спеціальних знань. І хоча ці категорії досить тісно пов'язані, вони мають відмінності й повинні розмежовуватися.

З цього приводу підтримуємо думку М. Г. Щербаковського, який зазначає, що включення в поняття «спеціальних знань» умінь і навичок є зайвим й не відповідає, зокрема, прийнятим у педагогіці та психології положенням. Щодо взаємозв'язку цих категорій він доречно зауважує, що навички та вміння виробляються й розвиваються на основі знань, а потім використовуються знову ж таки із застосуванням вже наявних знань для розв'язання певних завдань [183, с. 225].

Таким чином, оскільки вміння та навички – це категорії, які безпосередньо пов'язані з діяльністю в певній сфері, а техніко-криміналістичні дослідження в розслідуванні кримінальних правопорушень – це саме діяльність з вивчення певних об'єктів, то для її успішної реалізації поряд зі спеціальними знаннями потрібно також окремо зазначати про такі обов'язкові для згаданих досліджень категорії, як «уміння» і «навички». Наприклад, обізнаній особі недостатньо тільки знати типи папілярних візерунків, їхні загальні й окремі ознаки, а треба також володіти методикою проведення ідентифікації людини за слідами пальців рук, мати відповідні

навички й уміння виявляти такі сліди та проводити дактилоскопічні дослідження, у тому числі із застосуванням криміналістичної техніки.

Саме тому, на наше переконання, зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень обумовлений розглядуваною вище загальною структурою криміналістичного забезпечення, і практично реалізується через технічну складову. Розглянемо це питання детальніше.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень як цілеспрямована діяльність має власну мету. Зокрема, мета техніко-криміналістичного забезпечення є складовою змісту такої діяльності. Так, у змісті техніко-криміналістичного забезпечення виокремлюють такі структурні елементи: цілі використання криміналістичних засобів і методів, конкретні напрями криміналістичного забезпечення та способи отримання необхідної інформації для досягнення мети у межах конкретного напрямку. При цьому до числа цілей техніко-криміналістичного забезпечення відносять: виявлення, отримання, фіксацію, вилучення, збереження носіїв криміналістичної (оперативно значущої) інформації; діагностику (розпізнавання – встановлення певних характеристик осіб і матеріальних об'єктів); ідентифікацію – встановлення тотожності особи або матеріального об'єкта за проявами загальної родової (групової) належності порівнюваних матеріальних об'єктів; визначення ситуації (явища, події або дії осіб) за залишеними матеріальними відображеннями; відтворення матеріальних об'єктів у їх первісному стані шляхом реконструкції (уявного образу) або реставрації (фізичного відтворення); профілактику; криміналістичну класифікацію (систематизація даних про осіб і матеріальні об'єкти у відповідних криміналістичних інформаційних системах з метою отримання оперативно-значущої й доказової інформації) [40, с. 122–123].

Криміналістична техніка, як один із засобів одержання розшукової і доказової інформації, є «науково-технічним фундаментом», на якому ґрунтується кримінально-процесуальна та оперативно-розшукова діяльність.

Вважається, оскільки криміналістика «обслуговує» кримінально-процесуальну діяльність, зі сфери її проблем виключаються процесуально невизнані засоби одержання розшукової (орієнтуючої) інформації (одорологія, поліграф, гіпноз тощо) або применшується їх значення в розслідуванні злочинів [130, с. 69]. На нашу думку, з методологічної точки зору, техніко-криміналістичні методи і засоби за своєю сутністю і змістом незалежно від сфери і форм їх застосування є неподільними.

Технічна сторона криміналістики сформувалась у відповідному розділі як власне технічні методи, що використовуються з метою виявлення, фіксації, збереження, дослідження інформації про подію, що містить ознаки кримінального правопорушення, особу злочинця та інших обставин кримінального провадження. Такими технічними методами є криміналістична фотографія, відео- і звукозапис, кінозйомка, освітлення, спеціальні засоби «польової криміналістики», моделювання, лабораторне обладнання для проведення попередньої діагностики і криміналістичних експертиз, кримінальна реєстрація, а також система теоретичних положень, що характеризують ці засоби та можливості їх застосування [27, с. 121].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку криміналістичних знань поняття «криміналістична техніка» використовується у двох значеннях: 1) як розділ науки криміналістики; 2) як технічні засоби, їх сукупність і прийоми їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістична техніка як розділ науки – це сукупність наукових положень і рекомендацій щодо застосування природничо-наукових методів і технічних засобів під час розслідування кримінальних правопорушень. Зрозуміло, що природничо-наукові методи і технічні засоби є лише підставою для їх удосконалення при виконанні спеціальних завдань щодо виявлення, збирання та дослідження доказів. Криміналістична техніка у другому значенні – це сукупність (система) спеціальних засобів і методів (зокрема, суспільно-наукових), що використовуються для виявлення,

фіксації, дослідження, оцінки та використання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень [77, с. 5].

З огляду на це у більшості випадків науковці стосовно техніко-криміналістичного забезпечення виокремлюють дві ознаки: створення умов постійної готовності засобів і методів криміналістичної техніки; створення умов для реалізації цих засобів і методів.

Наприклад, сутністю техніко-криміналістичного забезпечення, на думку О. В. Шаповал, є діяльність зі створення належних умов для практичного застосування сучасних технічних засобів, наукових положень і практичних рекомендацій їх застосування й безпосереднього застосування цих сучасних технічних засобів, наукових положень та практичних рекомендацій у ході розслідування злочинів [177, с. 29].

Досить схожою до цієї дефініції є також позиція А. Ф. Волинського, який під техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень пропонує розуміти організаційно-функціональну систему, спрямовану на створення умов постійної готовності служб і підрозділів органів внутрішніх справ до швидкого та ефективного вирішення техніко-криміналістичних завдань, і на практичну реалізацію цих умов з метою отримання, накопичення, обробки криміналістично значимої інформації та її використання в процесі розкриття й розслідування злочинів [30, с. 16]. Зокрема, він виокремлює два рівні техніко-криміналістичного забезпечення. Перший рівень – діяльність, метою якої є: створення нових і модернізація вже наявних засобів і методів криміналістичної техніки (науково-технічне забезпечення); удосконалення правового регулювання застосування криміналістичної техніки (правове забезпечення); створення оптимальної організаційної структури експертно-криміналістичних підрозділів й судово-експертних установ, удосконалення форм і методів їх роботи з розкриття та розслідування злочинів (організаційне забезпечення); розробка й удосконалення методик експертного дослідження слідів злочинів та інших речових доказів (науково-методичне забезпечення); техніко-

криміналістична підготовка суб'єктів розкриття й розслідування злочинів (навчально-методичне та професійно-кадрове забезпечення). Другий рівень – практика використання засобів і методів криміналістичної техніки з метою розкриття й розслідування злочинів. Техніко-криміналістичне забезпечення на цьому рівні – діяльність із збирання, дослідження й використання за допомогою засобів криміналістичної техніки доказової та іншої інформації. Саме тому техніко-криміналістичне забезпечення можна розглядати як організаційно-функціональну систему з інформаційного забезпечення процесу розкриття й розслідування злочинів, що передбачає використання сучасних інформаційних технологій [29, с. 25-26].

Так, Ю. М. Чорноус пропонує розглядати техніко-криміналістичне забезпечення в науковому і практичному аспекті. Науковий аспект передбачає формування системи техніко-криміналістичних рекомендацій, які адресуються слідчим, спеціалістам, експертам. У практичному значенні техніко-криміналістичне забезпечення є сукупністю пристроїв, інструментів, пристосувань, які застосовуються при виконанні слідчих, оперативних і експертних дій [176, с. 217].

Крім цього, І. І. Дановська теж вважає, що техніко-криміналістичне забезпечення – це певного роду симбіоз, який поєднується у систему теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження та переробки упередженої інформації про розслідувану подію, а також технічних засобів і способів попередження злочинів [46, с. 69].

Доволі цікавим і таким, що суттєво відрізняється від вже відомих дефініцій, є визначення поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, запропоноване китайським науковцем Чжу Цзинбце. Він пропонує визначення поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень як систему технологій і технічних засобів, яка організаційно-функціонально забезпечує створення умов постійної готовності криміналістичних служб до

швидкого та ефективного вирішення завдань з виявлення, фіксації, вилучення й дослідження слідів учинених кримінальних правопорушень, що функціонує на основі отримання, накопичення, обробки криміналістично значущої інформації та її використання для оптимізації процесів розслідування кримінальних правопорушень [171, с. 6].

Необхідно додати, що при розгляді поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень варто вказати і про похідні, або супутні йому терміни, зокрема такі, як: науково-технічні засоби; техніко-криміналістичні засоби; технічні засоби; засоби криміналістики; спеціальні технічні засоби та інші. Проте, як влучно зауважує В. Г. Гончаренко, наявна ситуація відображає не просто різний порядок слів, а вираження предметної належності. Це – наукознавче питання [38, с. 10].

Відтак, потрібно згадати, що впорядкування термінології, її систематизація та уніфікація – одне з важливих завдань загальної теорії права і криміналістики [10, с. 19].

У загальному значенні «науково-технічний» тлумачиться як такий, що стосується науки і техніки, сфер діяльності, пов'язаних з наукою і технікою, науково-технічним прогресом [24, с. 586]. Бурхливий розвиток науки і техніки на певному етапі науково-технічного прогресу деякі вчені вважають науково-технічною революцією. Отже, стає очевидною тенденція, що власне практика суспільних відносин потребує, щоб наука випереджала техніку, а остання ставала б технологічним утіленням науки.

«Науково-технічний прогрес» – це динамічно-поступальний, взаємопов'язаний процес розвитку науки і техніки, який зумовлений потребами матеріального виробництва і ґрунтується на використанні наукових відкриттів і винаходів, здатних підвищувати рівень техніки, технологій та забезпечити їх широке застосування у відповідних галузях суспільного життя. Сучасними ключовими напрямками науково-технічного прогресу вважаються комплексна автоматизація виробничих процесів;

створення безлюдного виробництва; широкомасштабна комп'ютеризація та електронізація; використання в економіці, науці, освіті інформаційно-обчислювальної та мікропроцесорної техніки, широкого спектра електронних пристроїв, пошук і використання нових джерел енергії, розвиток автономної енергетики; створення нових засобів комунікації, зв'язку й транспорту; освоєння мембранної, лазерної, плазмової та інших технологій [194, с. 81].

Якщо екстраполювати це визначення у криміналістику, то науково-технічний прогрес можна інтерпретувати як поступальний, взаємопов'язаний процес розвитку криміналістичної науки і техніки, який зумовлений потребами слідчої, оперативної, експертної та судової практики і ґрунтується на використанні наукових відкриттів і винаходів, здатних підвищувати рівень техніки, тактики та забезпечити їх широке використання у методиці розслідування кримінальних правопорушень.

Водночас не всі науково-технічні (чи просто технічні) засоби, що використовуються у роботі слідчого, оперативного співробітника, можна автоматично відносити до засобів криміналістичної техніки. Підстави вести мову про належність тих чи інших технічних засобів до криміналістичної техніки з'являються лише за умови методичного забезпечення їх використання з метою вирішення техніко-криміналістичних завдань.

На думку В. В. Коваленка, на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень у сферу боротьби зі злочинністю, науково-технічні засоби можна класифікувати за походженням на загальнотехнічні та техніко-криміналістичні [67, с. 7].

У широкому значенні загальнотехнічні засоби та техніко-криміналістичні засоби, які застосовуються у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, співвідносяться як ціле та частина. Техніко-криміналістичні засоби – це технічні засоби, спеціально створені для вирішення криміналістичних завдань чи пристосовані для цього шляхом змін загальних науково-технічних засобів. Загальнотехнічні засоби – це засоби,

які створені різними галузями знань і частина з них використовується криміналістикою для вирішення своїх цілей.

Такий погляд узгоджується з традиційною класифікацією технічних засобів за виникненням (джерелом походження). Наприклад, у підручнику з криміналістики під редакцією В. Ю. Шепітька технічні засоби поділяються на три групи: 1) взяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук; 2) спеціально пристосовані для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені для цілей криміналістики [33, с. 58].

Стосовно останнього, М. О. Селіванов відзначає, що криміналістична техніка не випадкова сукупність технічних засобів, а їх цілісна система, сформована на науковій основі, шляхом вивчення практики боротьби зі злочинністю й активного використання даних природничих і технічних наук [150, с. 119]. Так, якщо певний технічний засіб застосовується у кримінальному провадженні, то він «апріорі» є науковим – інакше його застосування є недопустимим. Тобто, «науковість» технічного засобу – його обов’язкова вимога. Вказана позиція відповідає кримінальному процесуальному законодавству України, що в контексті розглядуваних питань використовує термін «технічний засіб». Відповідні положення були закріплені у КПК України 1960 року (ч. 3 ст. 85-1, ч. 2 ст. 128-2) [83], відображені у новому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) (п. 11. ч. 2 ст. 42, п. 12 ч. 1 ст. 56, ст. 265, ст. 266) [79], міжнародних договорах України (наприклад, у ч. 2 ст. 9 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року [48] мова йде про застосування у кримінальному провадженні саме *технічних* засобів).

Крім того, при розгляді відповідних теоретичних питань, вирішенні практичних завдань з розслідування кримінальних правопорушень одні й ті самі технічні засоби можуть виявитися й оперативними, і криміналістичними, й науково-технічними, – залежно від того, який напрям дослідження (використання) обрати як керівний.

Тому, використовуючи в аспекті проблематики власного дослідження термін «техніко-криміналістичне забезпечення», ми підкреслюємо, що дослідження технічних засобів відбувається у межах науки криміналістики з використанням її загальних і спеціальних методів [176, с. 215]. Водночас теоретичну основу техніко-криміналістичних досліджень, окрім розділу криміналістики – криміналістична техніка, також становлять знання окремих напрямів криміналістичних експертиз і судової експертології загалом. Доречним буде наголосити на тісному взаємозв'язку й, відповідно, використанні деяких знань із суміжних галузей не тільки в межах власне криміналістики (наприклад, при проведенні ототожнення зброї, друкарського обладнання, людини за її почерком чи відбитками пальців рук тощо, окрім власне знань криміналістичної техніки відповідного напрямку, використовуються знання загальної теорії криміналістики, а саме: криміналістичної ідентифікації, криміналістичної діагностики тощо), а й інших галузей науки і техніки. З експертизою зброї та слідів і обставин її використання, окрім власне судової балістики, тісно взаємопов'язані знання із зовнішньої та внутрішньої балістики, зброярства, металознавства; з експертизою матеріалів, речовин і виробів – окрім власне знань відповідного напрямку криміналістичної техніки, також знання з матеріалознавства, металознавства, хімії, фізики тощо.

З огляду на це всі науково-технічні засоби, які використовуються у кримінальному провадженні, доцільно диференціювати на групи за такими класифікаційними ознаками: за походженням; за цільовим призначенням; за функціональним призначенням; за галуззю наукового знання; за видом; за сферою використання; за суб'єктом використання; з точки зору завдань, які вирішуються з їх допомогою. Наприклад, для пошуку на місці події мікрооб'єктів можуть використовуватися портативні освітлювачі та лупи, для пошуку слідів пальців рук – різноманітні дактилоскопічні порошки; для пошуку слідів біологічного походження – криміналістичні лазерні системи із різною довжиною хвиль; для попереднього дослідження слідів крові,

наркотичних чи вибухових речовин – відповідні експрес-тести; для виявлення слідів пострілу – спеціалізовані комплекти виявлення слідів цього різновиду; для ідентифікації зброї за кулями – порівняльні криміналістичні мікроскопи тощо.

Судові експертизи класифікуються за різноманітними підставами й, зокрема, за галузями знань. Для техніко-криміналістичного забезпечення важливим є клас криміналістичних експертиз, основними підвидами якої є: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництва та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна [134].

Вивчення досвіду інших держав свідчить про вирішення криміналістичними лабораторіями важливих завдань розслідування кримінальних правопорушень. Наприклад, у США нараховується приблизно 350 таких лабораторій. 79 % лабораторій підпорядковані правоохоронним органам і органам державної безпеки. Інші лабораторії розміщені в судово-медичних експертних установах, прокуратурі, науково-дослідних установах і закладах охорони здоров'я. Загалом лабораторія виконує дві функції. Перша – це збір слідів кримінального правопорушення та інших пов'язаних об'єктів. Друга функція – це науковий аналіз вказаних об'єктів, що проводиться у

лабораторії, ефективність котрого часто залежить від професійного проведення першої операції [195, с. 254].

Тобто, важливою складовою техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є експертно-криміналістична діяльність, яка сприяє виконанню завдань кримінального провадження. Щодо різновидів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, необхідно зазначити, що чіткого їх поділу в наукових джерелах не наведено. Водночас актуальність вирішення зазначеної проблематики підтверджується результатами анкетування, проведеного зі слідчими та інспекторами-криміналістами Національної поліції України, а також судовими експертами Експертної служби МВС України. На питання щодо поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень та його основного змісту більше 57 % опитаних відповіли, що воно є тотожним з проведенням судових експертиз; більше 15 % респондентів відповіли, що вони взагалі не розуміють значення цього терміна. Лише 10 % опитаних припустили, що цим терміном може позначатися діяльність, яка здійснюється експертами і спеціалістами з вивчення об'єктів на місці події та в лабораторних умовах. Те ж саме стосується й розуміння респондентами наявних різновидів техніко-криміналістичних досліджень. Щодо поняття «криміналістичні дослідження» та їх різновидів, так само серед респондентів не має чіткого розуміння (Додатки В, Д).

Зазначена ситуація часто призводить до підміни понять, їх різного трактування як ученими, так і практиками. Як результат – відсутність визначеності поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, співвідношення та різновидів у нормативно-правових актах і науковій літературі призводить до відсутності його чіткого розуміння особами, які здійснюють науковий пошук у сфері криміналістичної техніки, як розділу криміналістики, особливо тими, що тільки розпочинають таку діяльність, а також особами, які беруть

безпосередню участь у розслідуванні. Усе це негативно відображається на розвитку наукових знань і, зрештою, негативно впливає на процес досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Можна підсумувати, що *техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень – це система теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки криміналістично значущої інформації про розслідувану подію, метою якої є створення умов постійної готовності правоохоронних органів до швидкого та ефективного вирішення завдань кримінального провадження.*

Ураховуючи те, що поняття «техніко-криміналістичне забезпечення» є складним і багатоаспектним, а також важливим для теорії та практики розслідування кримінальних правопорушень, актуальним є визначення різновидів цієї категорії. Як вже було зазначено, у наукових джерелах немає їх чіткого поділу. Якщо розглядати техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень не як сукупність окремих дій, які тією чи тією мірою можуть бути здійсненні під час проведення СРД, або під час дослідження конкретного об'єкта, а як окремі елементи діяльності саме з вивчення об'єктів криміналістичної техніки, то «фіксування» та «зберігання» не є різновидами техніко-криміналістичного забезпечення. Це дії, які проводяться для закріплення результатів дослідження об'єктів. Тобто вони тісно взаємопов'язані з техніко-криміналістичним забезпеченням і можуть розглядатися переважно як його етапи. Зокрема, фіксація результатів дослідження в будь-якому разі відбувається і при виявленні, і при огляді, і при експертному дослідженні. Те ж саме стосується й процесу зі збереження об'єктів та інформації, отриманої в результаті дослідження. Також ми не поділяємо думки, що експертне дослідження загалом є різновидом техніко-криміналістичного забезпечення. Оскільки головною ознакою такого забезпечення є спеціальні криміналістичні знання, то до техніко-криміналістичних належать не всі експертні дослідження, а тільки ті, під час

яких застосовуються саме ці знання. Відповідно, такі експертні дослідження, як судово-медичні, економічні, психологічні та інші судові експертизи, не є частиною техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. З усіх експертних досліджень до техніко-криміналістичних належать виключно криміналістичні експертизи.

Отже, різновидами техніко-криміналістичного забезпечення є: а) пошук техніко-криміналістичних об'єктів у процесі СРД; б) огляд техніко-криміналістичних об'єктів під час СРД; в) попереднє криміналістичне дослідження техніко-криміналістичних об'єктів у процесі СРД, або поза ними під час досудового розслідування; г) перевірка техніко-криміналістичних об'єктів за криміналістичними обліками; ґ) проведення криміналістичних експертиз техніко-криміналістичних об'єктів.

Таким чином, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень становлять відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Нині важливо створити умови постійної готовності до застосування науково-технічних засобів, зокрема їх нових видів, сформувані відповідні криміналістичні рекомендації.

1.3 Суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення

Суб'єктивна сторона притаманна всім без виключення категоріям та явищам, існуючим в юридичній площині. При цьому розмаїття регульованих правом відносин загалом суттєво розгалужує його суб'єктний склад, унаслідок чого зміст і різновиди суб'єктів у кожному окремому випадку відрізнятимуться [145, с. 142]. Досліджуючи наукову та правову глибину техніко-криміналістичного забезпечення, необхідно зауважити, що цій категорії також притаманна власна суб'єктивна сторона, «учасники» якої характеризуються особливим правовим статусом.

Суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є однією з центральних ланок у всьому процесі досудового розслідування, оскільки від їх характеристики, прав, обов'язків, відповідальності, наявності спеціальних криміналістичних знань і вмінь користуватися криміналістичною технікою залежить як зміст техніко-криміналістичних досліджень, так і їх результати – доказова база у кримінальному провадженні.

Для розуміння сутності подібних суб'єктів зауважимо: слово «суб'єкт» походить від латинського «subjectus» (той, що знаходиться в основі) та у сучасних енциклопедично-словникових джерелах розкривається, як істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності до цілеспрямованої діяльності; особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; особа чи організація як носій певних прав та обов'язків; людина як носій певних фізичних і психічних якостей; людина як об'єкт дослідження; людина, особа; людина з негативними рисами характеру, непривабливою або підозрілою зовнішністю; предмет судження тощо [23, с. 1408–1409].

Таким чином, суб'єкт у загальнотеоретичному розумінні – це хтось, або щось, здатне на взаємодію; істота мисляча, суспільна. Саме ці моменти, на наш погляд, є ключовими у визначенні суб'єкта. Адже дані критерії показують «живу» природу характеризуваного терміном явища, його здатність не тільки на зміну зовнішню, але й до зміни внутрішньої. Через це за змістом поняття суб'єкт у науці найчастіше ототожнюється із категоріями «людина», «індивід», «особа» або «фізична особа» тощо.

На наш погляд, суб'єкт права і суб'єкт правовідносин – це тотожні категорії, що загалом характеризують фізичну або юридичну особу, яка має законні можливості та підстави бути учасником правових відносин, що виникають всередині соціуму.

Відповідно до цього, суб'єкт техніко-криміналістичного забезпечення – це фізична або юридична особа, яка бере участь у правовідносинах, що

виникають за фактом розслідування кримінального правопорушення. Однак, подібне визначення є лише проміжним, так як характеризує лише загальні ознаки цього виду суб'єктів і не дає жодного уявлення про спеціальні.

Варто звернути увагу, що в законодавстві України наразі немає чіткого переліку суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення. На нашу думку, необхідно виокремлювати: суб'єктів системи техніко-криміналістичного забезпечення макрорівня (діяльність яких спрямована на формування державної політики щодо криміналістичної готовності співробітників правоохоронних органів протидіяти злочинності) та суб'єктів мікрорівня (спеціальних, або цільових), які є безпосередніми виконавцями криміналістичних рекомендацій, діяльність котрих спрямована на виконання завдань кримінального провадження.

Зважаючи на пряме відношення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування до правоохоронних органів, то найпершим суб'єктом макрорівня варто виокремити Кабінет Міністрів України (далі – КМУ). Чому саме цей орган? Відповідно до чинного законодавства КМУ є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Серед основних завдань КМУ, зокрема є: а) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; б) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій [137].

Отже, КМУ є «центральною вузлом» влади, роботу якого спрямовано на реалізацію політики та законодавства держави, які формуються іншим органом державної влади – Верховною Радою України. Крім того, в межах свого функціоналу КМУ здійснює контроль за діяльністю інших органів виконавчої влади, координує їхню роботу, ключовим вираженням чого є підзаконні нормативно-правові акти, що видаються Урядом. Їх положення присвячено організаційно-структурним і функціонально-розпорядчим

питанням роботи всього комплексу органів виконавчої влади, зокрема тих, до структури яких включено судово-експертні установи.

Саме Кабінет Міністрів України затверджує Положення про Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України та Міністерство охорони здоров'я України. Наприклад, в тексті Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 2 липня 2014 р. № 228 вказується, що Мін'юст, відповідно до покладених на нього завдань: забезпечує організацію науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, призначає на посаду керівників таких установ, зокрема на конкурсних засадах в порядку, визначеному Мін'юстом, звільняє їх з посади, приймає рішення щодо їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності, вносить подання щодо представлення їх в установленому порядку до відзначення державними нагородами України; організовує відповідно до законодавства експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи; організовує планово-фінансову роботу в апараті Міністерства, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку [135].

Міністерство юстиції України реалізує контроль за діяльністю судово-експертних установ шляхом затвердження Статутів, які визначають юридичний статус окремих судово-експертних установ. До прикладу можна навести статут Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені М. С. Бокаріуса, в тексті якого зазначається, що інститут є державною спеціалізованою науковою установою, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України і відповідно до законодавства України здійснює наукову, судово-експертну, науково-технічну, науково-

організаційну й освітню діяльність у галузі судової експертизи, криміналістики та права [156].

Окрім того, відповідно до ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів – офіційної електронної бази даних, що ведеться з метою створення інформаційного фонду про осіб, які отримали у визначеному законом порядку кваліфікацію судового експерта. Реєстр складається з відомостей про атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [136; 139].

Проте, на відміну від загальних суб'єктів, з наданої у попередньому підрозділі дефініції «техніко-криміналістичного забезпечення» логічно випливає, що для суб'єкта мікрорівня особа повинна, як мінімум, відповідати таким ознакам: по-перше, бути учасником кримінального провадження; по-друге, спрямовувати свою діяльність на отримання криміналістично значущої інформації (виявлення її джерел).

Досудове розслідування кримінального правопорушення є складною процесуальною діяльністю різних суб'єктів кримінального провадження, які, залежно від їхніх прав та обов'язків, збирають, перевіряють й оцінюють докази, а також виконують інші функції, передбачені КПК України.

В. В. Тіщенко підкреслює, що хоча криміналістика загалом за своєю природою є юридичною наукою, вона в своїй окремій частині – криміналістичній техніці – акумулює, перероблює, пристосовує до завдань, пов'язаних зі збиранням і дослідженням доказової інформації, методи природничих і технічних наук, на основі чого і виникають саме техніко-криміналістичні методи. Використання таких методів потребує, окрім суто криміналістичних знань, ще й відповідних знань інших наук – природничих,

технічних, гуманітарних. Для цього потрібна спеціальна криміналістична підготовка, яку отримують після закінчення спеціальних курсів, вивчення й опанування відповідних технологій і методик, проходження стажування, здачі іспитів та атестації. Крім того, співробітники експертних установ, зазвичай, регулярно застосовують техніко-криміналістичні прийоми, методи і засоби у випадках їх залучення до проведення СРД і НСРД, а тому набувають стійких навичок і вмінь у різних, підчас екстремальних, ситуаціях [164, с. 351].

Законодавець поділяє суб'єктів кримінального провадження на такі категорії: 1) суд (суддя; слідчий-суддя; присяжний); 2) сторона обвинувачення (прокурор; орган досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; слідчий органу досудового розслідування; керівник органу дізнання, дізнавач, або уповноважені особи інших підрозділів, оперативні підрозділи); 3) сторона захисту (підозрюваний; обвинувачений; виправданий; засуджений; законний представник підозрюваного, обвинуваченого; захисник); 4) потерпілий (представник потерпілого; законний представник потерпілого); 5) інші учасники кримінального провадження (заявник; цивільний позивач; цивільний відповідач; представник цивільного позивача, цивільного відповідача; законний представник цивільного позивача; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядник) [79].

Суб'єкти кримінального провадження, які представляють сторону обвинувачення, здійснюють функцію обвинувачення, спрямовану насамперед на збирання доказів і встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. На них покладається обов'язок доказування, тобто вони, водночас, є головними суб'єктами пошуково-пізнавальної діяльності, хоча й деякі інші суб'єкти, які беруть участь у кримінальному провадженні, мають право збирати і подавати докази.

Оскільки суб'єкти кримінального провадження, які належать до сторони обвинувачення, посідають різне процесуальне становище, вони

в різних формах використовують науково-технічні засоби і спеціальні знання для збирання доказів. Водночас сьогодні законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами при різних видах техніко-криміналістичних досліджень (доекспертних, експертних) статус суб'єктів, а також їх назва визначаються неоднаково. Так, при проведенні експертизи суб'єкт техніко-криміналістичних досліджень має назву експерт, а при пошуку об'єктів дослідження під час огляду місця події ним може бути інспектор-криміналіст, слідчий, оперуповноважений тощо. Обсяг прав, обов'язків, відповідальності, гарантій діяльності, а також перелік вимог до документів, що складаються вказаними суб'єктами, різниться кардинально. Інформація за кожним з визначених напрямів складає спеціальні ознаки суб'єкта техніко-криміналістичного забезпечення залежно від його виду (підвиду).

Для сторони обвинувачення законодавець передбачає дві форми використання науково-технічних засобів і спеціальних знань: безпосередню та опосередковану.

У першому випадку відповідні суб'єкти самі (безпосередньо) використовують науково-технічні засоби. Наприклад, слідчий здійснює фотографування, відеозапис місця події, використовує під час огляду криміналістичну валізу тощо. Усі ці процедури мають бути належним чином оформлені, тобто зафіксовані дані про їх використання. В іншому випадку такі результати втрачають доказове значення. Тобто, дані, одержані унаслідок використання науково-технічних засобів у кримінальному провадженні, це перенесені на технічний засіб фіксації відомості про факти, які відображені на різноманітних матеріальних носіях, характеризуються інформаційною цінністю та змістом, на основі яких у визначеному законом порядку спеціально уповноважені суб'єкти встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Наголошуємо, що такі дані є результатом використання не будь-яких, а саме науково-технічних засобів, та підлягають обов'язковій фіксації у відповідному процесуальному документі.

Участь інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) в кримінальному провадженні вважається звичайною формою використання науково-технічних засобів. Утім, як відомо з практики, сьогодні немає можливості забезпечити участь інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) в усіх слідчих ситуаціях. Однак їх чисельність на місцях – це лише одна з організаційних проблем, яку необхідно вирішувати, але не шляхом компромісів і не на шкоду практиці боротьби зі злочинністю.

Результати вивчення цієї проблеми свідчать про те, що нерідко в кримінальних провадженнях не тільки не використовується допомога спеціалістів-криміналістів, але й взагалі не проводяться огляди місць подій у випадках, коли вони є необхідні. Очевидно, тут позначається стійке, але безсумнівно хибне почуття впевненості практичних працівників у значимості доказів, отриманих з так званих «ідеальних джерел». Про слабкість такого підходу свідчить і судово-слідча практика, у якій вже тривалий час явно простежується тенденція до зменшення доказового значення обвинувачення, побудованого тільки на ідеальних джерелах, а надійність «ідеальних» слідів, зокрема показань очевидців кримінальних правопорушень, нерідко викликає сумніви, або вони відсутні зовсім.

До того ж з позиції криміналістичної науки ігнорування джерел будь-якої інформації викликає штучне звуження можливостей її застосування і, безумовно, негативно позначається на кінцевих результатах розслідування кримінальних правопорушень.

Необхідно зауважити, що за фактами резонансних кримінальних правопорушень, зокрема таких як убивство, тяжкі тілесні ушкодження тощо, зазначений перебіг подій взагалі неможливий і до огляду місця події завжди повинні залучатися не лише спеціалісти секторів техніко-криміналістичного забезпечення роботи районних управлінь поліції, а і пересувні криміналістичні лабораторії спільно зі спеціалістами НДЕКЦ МВС України.

Організація діяльності спеціалістів як суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення підіймає декілька питань, зокрема щодо

рівня теоретичних і практичних знань спеціалістів, контролю за ефективністю їх діяльності, адже саме спеціаліст під час проведення СРД може значно підвищити імовірність вилучення об'єктів, які у подальшому сприятимуть встановленню злочинця, зокрема по тяжких та особливо тяжких злочинах, учинених в умовах неочевидності [111].

Як показує практика, слідчі органів досудового слідства недостатньо поінформовані про нові засоби і пристосування, які дають змогу не лише відшукувати й фіксувати сліди з місць кримінального правопорушення, а й вилучити їх для подальшого дослідження. Разом з тим зібрати необхідну інформацію про кримінальне правопорушення і злочинців без ефективного використання різноманітних технічних засобів практично неможливо [18, с. 83]. Такі обставини обумовлюють необхідність не лише більш детального розгляду специфіки використання спеціальних знань в ході досудового розслідування, а й розробки сучасних методичних рекомендацій, що відбивають останні досягнення науки і техніки, з їх застосування.

Відповідно до ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст має право користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням. Він зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади, а також виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань [79].

Таким чином, законодавець серед ознак спеціаліста, окрім спеціальних знань, визначає також «можливість надання консультацій, пояснень, довідок та висновків...». У такому разі, на наш погляд, виникає питання, а хто визначає, чи може спеціаліст надавати консультацію чи висновки у конкретній ситуації та як саме це відбувається? Оскільки ця частина статті не

містить критеріїв або процедури надання такої можливості, відповідно, трактування «може надавати» розуміється досить широко.

Широке трактування положень цього визначення стосується також відсутності конкретизації щодо напряму спеціальних знань. На наше переконання, було б доречніше зазначити, що питання, з яких спеціаліст надає консультації та висновки, не повинні виходити за межі її компетенції.

З огляду на це ч. 1 ст. 71 КПК України пропонується викласти у такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, і *відповідним чином залучена для надання консультації, пояснення, довідки чи висновка під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та які знаходяться у межах її компетенції*».

Спеціаліст також зобов'язаний під час проведення СРД своїми знаннями та досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення, звертати увагу слідчого, прокурора, суду на обставини, пов'язані з виявленням і закріпленням слідів, та використовувати необхідні для цього науково-технічні засоби.

Отже, діяльність спеціалістів-криміналістів у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень здійснюється у формі: консультування слідчого з питань проведення СРД, а саме з вибору техніко-криміналістичних засобів, їх можливостей; сприяння слідчому у підготовці техніко-криміналістичних засобів; безпосереднього застосування техніко-криміналістичних засобів в процесі проведення слідчої дії; надання допомоги слідчому у фіксації виявлених слідів та інших речових доказів, а також у процесуальному закріпленні факту застосування техніко-криміналістичних засобів.

Успіх діяльності спеціалістів залежить від низки факторів, серед яких рівень підготовки і стаж роботи, наявність у розпорядженні спеціаліста відповідних техніко-криміналістичних засобів, організація роботи у системі експертно-криміналістичних підрозділів.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [139] та ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [79]. Хоча про використання науково-технічних засобів у цій статті КПК України не йдеться, проте експерт все ж таки використовує науково-технічні засоби під час проведення експертизи, що є одним із напрямів використання спеціальних знань.

З аналізу положень Закону України «Про судову експертизу» слідує, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. При цьому йдеться про два види судових експертів – судові експерти державних спеціалізованих установ та судові експерти, які не є працівниками таких установ. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Своєю чергою, до проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом [139].

Отже, невід'ємними ознаками спеціальних (цільових) суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення є володіння ними спеціальними криміналістичними знаннями та навичками і вміннями використання техніко-криміналістичних засобів. Водночас саме експерт є головним суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, оскільки тільки він вправі проводити відповідні експертизи й надавати висновки по ним, формуючи при цьому доказову базу.

З'ясувавши повноваження суб'єктів, необхідно розмежувати, хто з них застосовує, а хто – використовує техніко-криміналістичні засоби, оскільки ці форми діяльності не є тотожними. Застосувати – означає запровадити в ужиток, здійснити на ділі, на практиці [105, с. 726–727]. Використати – означає вживати що-небудь з користю, скористатися чимось, ужити з користю [105, с. 214–215]. З цього випливає, що застосовувати техніко-криміналістичні засоби можуть суб'єкти, які мають спеціальні знання, відповідні навички їх застосування та уповноважені на це законодавцем, а використовувати – суб'єкти, які за своїм процесуальним статусом наділені таким правом.

Отже, сторона обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий чи дізнавач органу досудового розслідування, працівник оперативного підрозділу), маючи професійні знання у галузі криміналістичної техніки, що лежать в основі їх професійної компетентності, можуть опосередковано використовувати техніко-криміналістичні засоби у формі залучення спеціалістів до проведення СРД.

Спеціаліст та експерт, будучи носіями спеціальних знань, отриманих унаслідок навчання, маючи відповідні практичні навички, здобуті під час фахової діяльності, застосовують техніко-криміналістичні засоби шляхом надання допомоги стороні обвинувачення під час проведення СРД у досудовому розслідуванні та проведенні експертиз. При цьому, потрібно пам'ятати, що спеціаліст, як відомо, відрізняється від експерта за змістом своєї діяльності, методами використання спеціальних знань, обсягом й

характером процесуальних прав і обов'язків. З огляду на зазначене, коло суб'єктів, які використовують техніко-криміналістичні засоби, є ширшим за коло суб'єктів їх застосування [79; 148, с. 290; 162].

Проте спеціаліст як «інший учасник кримінального провадження» не повинен мати власного інтересу щодо результату проведених техніко-криміналістичних досліджень під час досудового розслідування, відповідно, він повинен неупереджено виявляти як сліди, які підтверджують винуватість особи, так і ті, що її спростовують. Фактично цей факультативний учасник кримінального процесу покликаний сприяти як стороні обвинувачення, так і стороні захисту щодо більш ефективного здійснення пошуку, огляду, перевірки за обліками та попереднього дослідження.

Необхідно звернути увагу, що в науці наявні точки зору, що до суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень потрібно відносити адвоката (захисника). На обґрунтування такої позиції вказується, що розробки криміналістики стосовно технічних засобів практично без додаткової переробки можуть використовуватися також і адвокатами [5, с. 190–191].

На нашу думку, наведені позиції разом з їх обґрунтуванням є нічим іншим як свідомим ігноруванням ученими самої сутності суб'єкта техніко-криміналістичного дослідження (забезпечення, діагностики) та заперечення властивостей, які відрізняють його від інших учасників процесу. Мова йде, передусім, про наявність спеціальних криміналістичних знань і вмінь використовувати засоби криміналістичної техніки.

Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату надано право використовувати спеціальні знання та науково-технічні засоби в цивільному, адміністративному та кримінальному судочинстві [131]. Видатне місце серед цих знань і засобів посідають криміналістичні знання. Цю обставину неважко пояснити, тому що саме криміналістика є наукою про закономірності виникнення доказової інформації про кримінальне правопорушення, або про будь-яке явище в

суспільстві, яке потребує правового врегулювання шляхом доказування, та про систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження й використання цієї інформації з метою найефективнішого вирішення завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду, адвокатської роботи та встановлення у будь-якій сфері людської діяльності фактів, що мають юридичне значення [22, с. 29].

Звісно, ніхто не може заборонити адвокату таку і навіть більш широкую діяльність із захисту. Водночас для того, щоб виконана робота була не даремною, необхідно перетворити матеріали захисту в допустимі докази. Для цього потрібно, з одного боку, виконати процесуальні вимоги, з іншого – реалізувати криміналістичні рекомендації техніко-криміналістичного і тактико-криміналістичного характеру, оскільки, застосування технічних засобів у доказовій діяльності адвоката є допустимим, якщо при цьому не порушуються законні права та інтереси громадян, моральні, етичні вимоги; повинна бути забезпечена збереженість слідів і предметів – речових доказів, а також виключатися викривлення зафіксованої інформації; необхідно кваліфіковане застосування технічних засобів, якщо для адвоката це викликає складнощі, він теж може запросити спеціаліста [112, с. 87].

Основними формами надання допомоги адвокату-захиснику спеціалістом будуть такі.

По-перше, він може визначити порушення, що допущені стороною обвинувачення при вилученні речових доказів. Такі порушення можуть полягати в застосуванні неправильних засобів і методів збирання, фіксації і збереження матеріальних об'єктів, наприклад, предмети одягу, що направлені на судово-медичну експертизу, не були попередню просушені, що могло відбитися на об'єктивності дослідження біологічних виділень людини.

По-друге, як зазначає І. В. Гора, інколи складається ситуація тактичного ризику, коли сторона захисту стоїть перед вибором, заявляти клопотання чи ні, тому що має сумніви в результатах майбутнього експертного дослідження. Можливістю мінімізації тактичного ризику такої

ситуації є консультація кваліфікованого спеціаліста з оцінкою перспективності призначення експертизи у конкретному випадку. Інколи необхідно дослідити об'єкт, який раніше не траплявся в слідчій або судовій практиці. В такому разі спеціаліст допоможе сформулювати діагностичне завдання, поряд з ідентифікаційним, визначити, які матеріали необхідно буде надати експерту, якої спеціальності повинен бути експерт [39, с. 19].

Безумовно, що хоча можливості захисника із використання засобів криміналістичної техніки в своїй діяльності суттєво обмежені, у порівнянні із можливостями сторони обвинувачення, їх необхідно застосовувати, оскільки вони можуть впливати на результат доказування стороною захисту. В силу змагальності сучасного кримінального процесу в Україні, однакових можливостей у збиранні й наданні доказів, адвокат-захисник все таки має певне відношення до техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, але його діяльність у цьому напрямі немає системного характеру, обмежена технічними можливостями й орієнтована виключно на встановлення обставин, що виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), чи обставин, що пом'якшують покарання. Відповідно до цього, сподіватися на ефективність процесу техніко-криміналістичного забезпечення (дослідження) та його результатів неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що адвокат-захисник не може бути включений до повноцінного кола суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення (водночас це не позбавляє та не обмежує його процесуальних прав щодо самостійного збирання доказів), так само як і суд, підозрюваний, обвинувачений, свідок та інші особи, які не мають достатніх спеціальних криміналістичних знань, вмінь і можливостей щодо застосування криміналістичної техніки.

На наш погляд, теж саме стосується і діяльності дільничного офіцера поліції (поліцейського патрульної поліції) та кінолога. Так, на місці події завданнями дільничного офіцера поліції є: до прибуття слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) забезпечує охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організовує

надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам; з'ясовує обставини вчиненого кримінального правопорушення, установлює свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збирає інші відомості, що можуть бути використані як докази; інформує уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання; з прибуттям СОГ негайно інформує слідчого (дізнавача) про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення СРД та НСРД [133]. Своєю чергою, кінолог на місці події: за узгодженням зі слідчим (дізнавачем) визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування службової собаки, на основі наявної інформації визначає доцільність його застосування; уживає заходів для розшуку та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, шляхом застосування службового пса по запахових слідах, речах і предметах, залишених на місці події, а також з метою пошуку слідів і предметів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення; бере участь у блокуванні місця вчинення кримінального правопорушення, його огляді, виявленні, фіксації, вилученні і зберіганні предметів і слідів, які можуть бути використані для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службової собаки; позначає місця виявлення на шляху слідування службової собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, із застосуванням службової собаки; доводить до відома керівника СОГ інформацію про можливе походження запаху носіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події, та їх використання для розслідування кримінального правопорушення; використовуючи отриману інформацію, застосовує службового собаку для розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за її запаховими слідами; обстежує за допомогою

службового собаки прилеглу до місця події територію та можливі місця укриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (горища і підвали прилеглих будівель, які не є житлом чи іншим володінням особи, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри тощо); разом з іншими працівниками поліції бере участь у переслідуванні та затриманні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, застосовує при цьому службового собаку [133].

Без сумніву, ці особи відіграють важливу роль у криміналістичному забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень, особливо на початковому етапі, коли в силу обставин вони першими прибувають на виклик, або самостійно виявляють ознаки кримінального правопорушення, однак вбачається досить дискусійним визнати їх суб'єктами саме техніко-криміналістичного забезпечення.

Розглянемо повноваження інших суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо використання техніко-криміналістичні засобів, відповідно до КПК України.

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [79]. Відтак, прокурор, здійснюючи свої повноваження як процесуальний керівник, вживає заходів щодо використання техніко-криміналістичних засобів під час досудового розслідування. Відповідно до п. 3–5 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор уповноважений доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити СРД та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України, доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам [7].

Аналізуючи положення цієї статті доходимо висновку, що прокурор, реалізуючи свої повноваження стосовно керівництва досудовим розслідуванням, може дати доручення або вказівку органу досудового розслідування та оперативним підрозділам на використання техніко-криміналістичних засобів під час проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій, а у разі необхідності – особисто використовувати такі засоби.

Відповідно до ч. 5 ст. 38 КПК України орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування [80]. Оскільки без належного техніко-криміналістичного забезпечення неможливо ефективно провести досудове розслідування, особливо у складних категоріях кримінальних проваджень, зокрема насильницьких, корисливих та корисливо-насильницьких, то орган досудового розслідування зобов'язаний використовувати всі наявні техніко-криміналістичні засоби.

Згідно з ч. 1 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 39 КПК України, він уповноважений давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора [78]. Адже, реалізуючи свої організаційні повноваження, керівник органу досудового розслідування вживає заходів і щодо використання необхідних техніко-криміналістичних засобів під час проведення СРД та може давати письмові вказівки слідчому з приводу їх використання.

Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування уповноважений погоджувати проведення СРД [82]. Очевидно, що під час такого погодження, крім виду, дати, учасників СРД, також погоджуються питання, що стосуються використання техніко-криміналістичних засобів.

Згідно з ч. 3 ст. 39 КПК України керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які

даються у письмовій формі [79]. Відтак, серед вказівок і доручень прокурора можуть бути й такі, що стосуються використання техніко-криміналістичних засобів, і керівник органу досудового розслідування зобов'язаний їх виконувати.

У разі, якщо керівник органу досудового розслідування здійснює досудове розслідування, користуючись повноваженнями слідчого (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України) [81], усі повноваження слідчого, що стосуються використання техніко-криміналістичних засобів, має право здійснювати і керівник органу досудового розслідування.

З огляду на п. 2 і 3 ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий уповноважений проводити СРД та НСРД, а також доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам [16]. У ч. 4 ст. 40 КПК України йдеться про те, що слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі [79]. Відповідно до ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють СРД та НСРД в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення СРД та НСРД є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [79].

Таким чином, оскільки слідчий уповноважений проводити СРД та НСРД за власною ініціативою або з огляду на вказівки прокурора, то він

може використовувати техніко-криміналістичні засоби під час їх проведення як безпосередньо, так і доручивши їх використання оперативним підрозділам. Виконуючи доручення слідчого, прокурора, що стосується проведення СРД та НСРД, оперативний підрозділ зобов'язаний також використовувати відповідні техніко-криміналістичні засоби.

У контексті викладеного доходимо висновку, що слідчі та дізнавачі є основними суб'єктами використання техніко-криміналістичних засобів під час розслідування кримінальних правопорушень. Водночас прокурор може давати вказівки або доручення стосовно використання техніко-криміналістичних засобів, а також особисто їх використовувати під час проведення СРД та НСРД. Керівник органу досудового розслідування дає вказівки слідчому (дізнавачу) щодо використання техніко-криміналістичних засобів, контролює їх виконання, а нерідко й особисто їх використовує під час проведення СРД і НСРД. Працівники оперативних підрозділів використовують техніко-криміналістичні засоби під час проведення СРД і НСРД за дорученням прокурора або слідчого. Спеціаліст та експерт є суб'єктами застосування техніко-криміналістичних засобів під час розслідування кримінальних правопорушень.

За Ізраїльським законодавством розслідуванням кримінальних подій на території країни займається Національна поліція Ізраїлю [126], яка поділена на шість територіальних округів: Північний, Центральний, Південний, Тель-Авівський, Єрусалимський, Юдеї та Самарії. У кримінально-процесуальному кодексі Ізраїлю проведення обшуку і вилучення речових доказів у процесі розслідування правопорушень, отримання доказів для пошуку осіб, які їх вчинили, також покладається на поліцію Ізраїлю. Також, у складі слідчих підрозділів поліції Ізраїлю перебуває приблизно 250 слідчих-криміналістів, які пройшли професійний відбір і підготовку з розслідування на місцях подій. Вони розміщені в поліцейських підрозділах по всій країні та оперативно входять до їх підпорядкування [58].

Усіх перерахованих вище на мікрорівні спеціальних (цільових) суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень можна визначити як індивідуальних, тобто таких, що характеризують статус конкретної особи (посадової, службової, працівника, співробітника тощо). Проте можна говорити й про колективних суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення.

На нашу думку, до колективних «цільових» суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень необхідно віднести експертів у разі проведення ними комісійної або комплексної експертизи. У такому разі експерти діють не як індивідуальні, а як колективні суб'єкти правовідносин, так як вирішують поставлені перед ними завдання спільними зусиллями. Так, як слідує з аналізу Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджена наказом Мінюсту України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань) [134]. Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи. Своєю чергою, комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [47].

Таким чином, проведеним аналізом встановлено, що в Україні на сьогоднішній день суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення на

макрорівні доцільно поділити на загальних (наприклад, Уряд чи міністерства, що формують державну політику, та установи, що здійснюють науково-дослідну й судово-експертну діяльність) та на мікрорівні на спеціальних (цілових) (ті, що безпосередньо здійснюють криміналістичну практику), відповідно за напрямками діяльності та функціональним призначенням.

Спеціальних (цілових) суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення додатково можна класифікувати за різними критеріями (зокрема за кількісних складом, ми виокремили індивідуальних і колективних), залежно від обставин кримінального провадження та обстановки, в якій працює відповідний суб'єкт.

Відповідно до цього, під *спеціальним (ціловим) суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень* пропонуємо розуміти особу, яка відповідає встановленим нормативним вимогам, має спеціальні криміналістичні знання та навички використання техніко-криміналістичних засобів, та яка, у встановлених законом випадках, використовує відповідні знання та застосовує навички для дослідження об'єктів з метою отримання криміналістично значущої інформації.

При цьому аналіз всієї системи суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення показав їх ієрархічну розгалуженість. Наприклад, КМУ, як вищий орган виконавчої влади, забезпечує реалізацією державної політики крізь міністерства, а також управління ними, контроль їх діяльності та віднесених до сфери відання останніх установ. Водночас управлінська влада КМУ обмежена по відношенню до СБУ, Державної прикордонної служби та створених в системі цих органів судово-експертних установ. Як наслідок, загальна система контролю за роботою останніх є непідпорядкованою єдиному центру. Для вирішення цього негативного питання, на наш погляд, доречним є створення у владно-управлінській структурі державного апарату єдиного органу влади, на який варто покласти повноваження із формування та забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності в країні загалом. Крім цього, у сучасній криміногенній ситуації, при сучасних

можливостях криміналістичної техніки, держава повинна орієнтуватися на інтенсивний шлях удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що генезис техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у різні історичні часи обумовлювали різні чинники, зокрема: досягнення науково-технічного прогресу, які створювали нові можливості дослідження певної категорії об'єктів; використання в злочинних цілях певної категорії об'єктів як знаряддя (засобу) вчинення кримінального правопорушення; введення заборон чи обмежень на певну категорію об'єктів (зокрема, холодної зброї).

Розвиток техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на теренах України охоплюється п'ятьма періодами, а саме: 1) «зародження» (початок X – кінець XVII ст. н.е.) – початок формування криміналістичних знань (використання пошуку, огляду та дослідження слідів з метою розшуку злочинців та (або) доведення їхньої вини у вчиненні кримінальних правопорушень, а також використання спеціальних криміналістичних знань «обізнаних осіб» за певним напрямом науки, техніки чи ремесла для дослідження слідів під час розслідування); 2) «імперський» (з 1721 р. – до 1917 р.) – розвиток української криміналістики за часів Російської імперії (поява перших спеціалізованих установ з проведення техніко-криміналістичних досліджень, або сприяння

такому проведенню); 3) «радянський» (з 1922 р. – до 1991 р.) – становлення криміналістики України у складі СРСР; 4) «сучасний» (з 1991 р. – дотепер) – сталий розвиток українського техніко-криміналістичного забезпечення.

2. На основі аналізу доктринальних наукових джерел визначено, що в жодному з базових підручників з криміналістики у розділі криміналістичної техніки не виокремлюють техніко-криміналістичне забезпечення в окрему категорію. Так само в поодиноких згадуваннях таких досліджень повною мірою не розкрито зміст та обсяг цього поняття, а також співвідношення техніко-криміналістичного забезпечення зі спорідненими категоріями. Відтак більшість опитаних правоохоронців та експертів (61 %) ототожнюють техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування лише з криміналістичними експертизами, або ж, навпаки, розуміють надто широко – як використання техніки у кримінальному провадженні загалом (30 %).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття «криміналістичне забезпечення» як і «техніко-криміналістичне» є одними із найбільш дискусійних наукових категорій криміналістики, погляди щодо визначення їх змісту суттєво відрізняються, а багаторічна дискусія ще не привела до загальновизнаного результату. З огляду на це нами було обґрунтовано доцільність виокремлення кількох рівнів криміналістичного забезпечення, першим з яких є саме техніко-криміналістичне. На основі цього зроблено висновок, що ситуалогічна інтеграція техніко-криміналістичних досліджень, яка є другим рівнем і полягає в комплексному вивченні всіх виявлених слідів й іншої наявної інформації з метою з'ясування механізму та умов вчинення кримінального правопорушення загалом, має визнаватись одним із перспективних напрямів підвищення ефективності досудового розслідування.

Криміналістичне забезпечення визначено як діяльність з розроблення та застосування криміналістичних рекомендацій (алгоритмів дій), що ґрунтуються на теоретичних і праксеологічних засадах криміналістики, з метою всебічного, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень, а *техніко-криміналістичне забезпечення* як систему

теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки криміналістично значущої інформації про розслідувану подію, метою якої є створення умов постійної готовності правоохоронних органів до швидкого та ефективного вирішення завдань кримінального провадження.

Основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень становлять відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Різновидами техніко-криміналістичної діяльності, зокрема, є: а) пошук об'єктів у процесі СРД, їх огляд, попереднє криміналістичне дослідження, перевірка об'єктів за криміналістичними обліками та проведення криміналістичних експертиз. Доведено, що логічна послідовність вирішення окремих завдань техніко-криміналістичного забезпечення виявляється в тому, що без виконання завдання попереднього різновиду неможливо реалізувати наступний, що підтверджує існування цілісної технології (механізму). Сукупність роботи різних фахівців зумовлює загальний «командний» результат – отримання максимально повної та достовірної інформації про вчинене кримінальне правопорушення.

3. З'ясовано ознаки суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення, визначено поняття та їх різновиди. На макрорівні суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення поділено на загальних (Кабінет Міністрів України разом із профільними міністерствами, що формують державну політику, та установи, що здійснюють науково-дослідну й судово-експертну діяльність) та на мікрорівні на спеціальних (цільових) (ті, що безпосередньо здійснюють криміналістичну практику), відповідно за напрямками діяльності та функціональним призначенням.

Відповідно до цього під спеціальним (цільовим) суб'єктом техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень запропоновано розуміти особу, яка відповідає встановленим нормативним вимогам, має спеціальні криміналістичні знання та навички використання

техніко-криміналістичних засобів, та яка, у встановлених законом випадках, використовує відповідні знання та застосовує навички для дослідження об'єктів з метою отримання криміналістично значущої інформації.

Виокремлено такі групи спеціальних (цільових) суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування: 1) які проводять доекспертні дослідження (включають пошук об'єкта, його огляд, попереднє дослідження, перевірку за криміналістичними обліками), зокрема слідчий, слідчий-криміналіст, детектив, спеціаліст, інспектор-криміналіст, у тому числі технік-криміналіст і керівник (інспектор) сектору техніко-криміналістичного забезпечення СРД, співробітник оперативного підрозділу, працівник Експертної служби МВС України у складі спеціалізованої пересувної лабораторії; 2) які проводять експертні дослідження – судові експерти.

Додатково спеціальних (цільових) суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за кількісних складом, ми виокремили індивідуальних та колективних, залежно від обставин кримінального провадження та обстановки, в якій працює відповідний суб'єкт.

4. З'ясовано, що для використання техніко-криміналістичних засобів достатньо професійних знань, а для їх застосування необхідні спеціальні знання. Застосовувати спеціальні знання можуть їх носії, які мають відповідні навички, а використовувати – сторони кримінального провадження, які, відповідно до свого процесуального статусу, наділені таким правом. У зв'язку з чим запропоновано перейняти досвід поліції Ізраїлю, оскільки, в них, по-перше, слідчий (слідчо-оперативна група) не виїжджає на будь-які повідомлення кримінального характеру (першими направляють поліцейських патрульної служби), а по-друге, взаємодія слідчого та експерта-криміналіста в Ізраїлі відбувається шляхом залучення останнього до огляду місця події й надає йому повноваження проводити таку слідчу дію в окремих випадках без присутності слідчого (наприклад, квартирні крадіжки). По закінченню огляду місця вчинення кримінального

правопорушення експерт-криміналіст повинен скласти протокол огляду, або експертний висновок, з подальшим його направленням до уповноваженого суб'єкта (слідчого), що дозволяє знизити навантаження на органи досудового розслідування.

5. Аналіз всієї системи суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення показав їх ієрархічну розгалуженість. На відміну від Ізраїлю загальна система контролю за роботою є непідпорядкованою єдиному центру. Для вирішення цього питання необхідне створення у владно-управлінській структурі державного апарату єдиного органу влади, на який потрібно покласти повноваження з організації та забезпечення державного регулювання техніко-криміналістичної діяльності в країні загалом. Крім цього, у сучасній криміногенній ситуації, при новітніх можливостях криміналістичної техніки, держава повинна орієнтуватися на інтенсивний шлях удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, через апробований позитивний досвід, а також фахову підготовку слідчих, експертів-криміналістів та інших. Окрім фахових вмінь і навичок, одним із позитивних, на нашу думку, нововведень у практику Ізраїлю є обов'язкове проходження майбутніх службовців перевірки за допомогою поліграфу, що також вже на часі для професійного підбору кадрів у правоохоронні органи України.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1 Техніко-криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події

Діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування становить собою єдину, взаємопов'язану систему СРД, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення, упакування та дослідження слідів кримінального правопорушення, які значною мірою визначають успіх або «невдачу» наступного етапу розслідування.

Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [79].

Використання техніко-криміналістичних засобів на початковому етапі досудового розслідування має об'єктивний характер і є найбільш показовим. Для виявлення широкого спектру слідів за фактами вчинення кримінальних правопорушень характерними є певні закономірності, врахування яких дозволяє проводити цілеспрямований пошук і збирання доказової інформації.

Під час проведення опитування нашим респондентам було поставлене питання з приводу того, під час яких СРД завжди застосовуються техніко-криміналістичні засоби. Були отримані такі відповіді: 1) під час огляду місця

події (100 %); 2) під час інших видів огляду (56 %); 3) під час допиту (34 %); 4) під час обшуку (100 %); 5) під час слідчого експерименту (100 %) (Додатки В, Д). Зважаючи на результати опитування, основну увагу приділимо тим СРД, які отримали найбільшу кількість голосів учасників анкетування.

Тактика СРД передбачає їх проведення згідно з певними стадіями. До таких стадій відносяться: підготовка; проведення; фіксація ходу та результатів; оцінка отриманих результатів та визначення їх значимості, місця в системі доказової інформації у кримінальному провадженні. На кожній із стадій вирішуються важливі завдання, виконується комплекс загальних і спеціальних завдань.

Наприклад, на стадії підготовки визначаються завдання СРД, шляхи їх досягнення, проводиться системний аналіз вихідної слідчої ситуації, оцінка наявної доказової та орієнтуючої інформації; обираються доцільні місце та час проведення СРД, визначається коло її учасників, завдання кожного, з'ясовується потреба у застосуванні техніко-криміналістичних та інших засобів, що відображається у відповідному плані (уявному чи письмовому).

У подальшому, на стадії проведення, здійснюється безпосередня реалізація поставлених завдань, залучаються відповідні учасники (наприклад, поняті), роз'яснюються їх права та обов'язки, створюються умови для безпосереднього контакту слідчого з об'єктом, який досліджується (людина, предмет, місцевість), застосовуються тактичні прийоми, забезпечується захист доказів від впливу зацікавлених осіб, що може виразитися у їх знищенні, прихованні, маскуванні чи фальсифікації; перевіряються версії, отримується нова доказова та орієнтуюча інформація.

Фіксація ходу та результатів СРД спрямована на максимально повне та точне відображення змісту й умов отриманих результатів. Зазначена стадія є відносно самостійною, оскільки її можна розглядати як діяльність, що супроводжує безпосереднє проведення слідчої дії. Не дивлячись на широкі

можливості у застосуванні аудіо-, фото- та відеотехніки, за українським законодавством головним способом фіксації СРД залишається протокол.

Водночас, наприклад, у кримінальному процесі Франції протокол є процесуальним актом, що фіксує або одну поліцейську дію, або всю сукупність поліцейських дій у межах конкретного дізнання. Залежно від цього розрізняють єдиний протокол (*un proces-verbal unique*) чи розділені протоколи (*proces-verbaux separees*). Розділені протоколи обов'язкові під час дізнання очевидних злочинів (проступків). В інших випадках, судова поліція вправі (але не зобов'язана) складати єдиний протокол дізнання [34, с. 50].

Поряд з цим у США і Німеччині особливістю отримання показань (шляхом допиту, опитування, співбесіди) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта, є майже повна відсутність чітких, зафіксованих у законі, вимог до порядку оформлення його результатів. Не вимагається, наприклад, щоб складався за встановленою формою протокол, який містив би конкретні реквізити [90, с. 126].

Однак, у будь-якому випадку проведення СРД тісно пов'язане з вирішенням низки організаційних завдань. Співвідношення організаційних і тактичних аспектів у структурі СРД полягає в їх частковому суміщенні, оскільки порядок із застосуванням власне організаційних заходів і тактичних прийомів, є низка заходів спільного організаційно-тактичного характеру, які однаковою мірою можуть відноситися як до тактики СРД, так і до організації їх проведення [89, с. 299].

Водночас стан розслідування кримінальних правопорушень свідчить про суттєві упущення на початковому етапі. Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про відносно низьку якість оглядів (порівняно з практикою Ізраїлю), зокрема місця події, насамперед, за фактами нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів, що призводить до втрати цінної інформації. Крім цього, недоліки та прорахунки органів досудового розслідування України значно ускладнюють висунення оптимальних версій, що перешкоджає встановленню осіб, які вчинили

кримінальне правопорушення, а у разі встановлення таких осіб – ускладнює доведення їх винуватості. Саме тому техніко-криміналістичне забезпечення цієї СРД потрібно розглянути більш детально.

Відповідно до ст. 237 КПК України огляд – це СРД, яка проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування обстановки кримінального правопорушення, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [79].

Одним з найбільш поширених видів оглядів (під час якого зазвичай збирається найбільша кількість слідової інформації) є огляд місця події. Вивчення обстановки місця події потребує використання різноманітних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів щодо виявлення, фіксації, вилучення, упакування, транспортування, зберігання, експертного дослідження слідової інформації тощо.

Місцем події вважається ділянка місцевості або приміщення, на якій, за одержаними даними, ймовірно сталося суспільно-небезпечне діяння, або виявлено його наслідки. Відтак, причинно-наслідкові та взаємопов'язані сліди такого діяння можуть перебувати на різних об'єктах. Необхідність у невідкладності цієї СРД визначається тим, що ефективність вилучення багатьох слідів (легколетучих, газоподібних тощо) зменшується із плином часу. Руйнівні діють на сліди і атмосферні опади (дощ, сніг). Крім цього, і швидко зміна обстановки на місці події може призвести до втрати слідів.

Необхідно додати, що окрім невідкладності, з «психологічної» точки зору, огляду місця події притаманні: невизначеність слідчої інформації (на початку розслідування виникає багато запитань, на які у слідчого немає відповідей: що сталося, хто винен у вчиненому, чому це сталося тощо), публічність дій (огляд місця події проводиться в присутності спеціалістів, працівників правоохоронних органів, понятих та інших осіб); узгодженість дій учасників огляду (чітке розмежування функцій між учасниками огляду, керівником яких є слідчий); розподілення і переключення уваги слідчого (необхідність сприйняти обстановку місця події загалом і, водночас,

виокремити найбільш значущі групи об'єктів); перевантаження оперативної пам'яті слідчого і висока психологічна напруженість; поєднання в діяльності слідчого пізнавального елемента (сприйняття обстановки, фактів, явищ; виявлення між ними причинного зв'язку; висунення версій), пошукового елемента (виявлення змін в обстановці, викликаних діями правопорушника, вилучення слідів та інших речових доказів), організаційні (дії з приводу керування СОГ) та фіксуючі елементи (закріплення і фіксація виявлених під час огляду слідів, встановлених фактів, речових доказів шляхом складання протоколу, схем, креслень, проведення фотозйомки та аудіо- і відеозапису) [9, с. 157].

Таким чином, зазначені ознаки огляду місця події дозволяють зробити висновок, що така СРД є активним пізнавально-інтелектуальним процесом, який формує уявлення слідчого про подію кримінального правопорушення, що без належного техніко-криміналістичного забезпечення – неможливо.

На підготовчому етапі техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події необхідно виконати низку загальних (повинні бути прийняті завчасно ще перед виїздом на місце події) та спеціальних заходів (здійснюються після прибуття безпосередньо на місце події виходячи з конкретної слідчої ситуації) [175, с. 119].

На нашу думку, до заходів загального характеру потрібно віднести: криміналістичну підготовку суб'єктів огляду (слідчого, оперативного працівника, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), кінолога зі службовим собакою, спеціаліста-вибухотехніка, а також інших осіб, що будуть брати участь в огляді місця події залежно від обставин події)), що включає підготовку наборів спеціальних і загальних криміналістичних засобів огляду, перевірку їх наявності й укомплектованості перед виїздом; завчасне вирішення питання про спосіб транспортування, необхідних транспортних засобах і можливе місце зберігання предметів та їх частин після проведення огляду; вирішення організаційних питань по охороні місця події (місця проведення огляду) тощо.

Інколи огляд місця події необхідно проводити відразу в декількох приміщеннях. У зв'язку з цим потрібно враховувати елементи тактичного ризику, зокрема при проведенні огляду в комерційних структурах, які мають свої служби безпеки, оскільки, в таких випадках не виключені спроби перешкодити проходу СОГ до місця огляду. Зазначені факти повинні розцінюватися як перешкода проведенню досудового розслідування.

Саме тому правильне попереднє виконання необхідних організаційних заходів, до яких належить планування всіх процесуальних дій слідчим і прогнозування варіантів розвитку майбутніх подій, що можуть виникнути під час безпосереднього їх проведення, надають можливість на належному рівні провести процесуальну дію активно й наступально та повною мірою досягти поставлених перед слідчим завдань [49, с. 92].

Необхідно додатково вказати ще й на особливу важливість і значення проведення своєчасного, тактично правильно побудованого огляду місця події із застосуванням широкого спектру найсучасніших техніко-криміналістичних засобів. Наприклад, низка авторів вважає, що одним з невід'ємних компонентів технічного забезпечення експерта-вибухотехніка при оглядах місць події є комплект засобів для експрес-аналізу вибухових речовин [42, с. 93–96].

Однак, незважаючи на безумовну важливість завдань, що вирішуються експрес-аналізом, практика показує, що в «польових» умовах експерт-вибухотехнік набагато частіше потребує відповідного якісного інструментального забезпечення процесу огляду місця вибуху й процедури вилучення вибухонебезпечних предметів. Подібна ситуація трапляється і під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (далі – ЕОМ) (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, оскільки працівникам правоохоронних органів часто доводиться мати справу з технічними засобами, які використовуються злочинцями у якості знарядь та засобів вчинення кримінальних правопорушень. Власне тому, перед проведенням

відповідного огляду важливо правильно підібрати інструментарій оглядача. При цьому потрібно пам'ятати, що швидкий розвиток технологій, а також велика кількість умов, які виникають під час огляду ЕОМ, з суто практичної точки зору унеможливають так звану сертифікацію відповідних апаратних та/або програмних засобів. Це підтверджується і правозастосовною практикою провідних західних країн. В Україні така сертифікація також не проводиться, зважаючи на її недоречність. Так само в процесі огляду потрібно намагатися уникати використання програм, наявних у системі, що підлягає огляду, адже потім буде складно підтвердити правильність їхньої роботи.

Основні інструменти, які можуть знадобитися для огляду ЕОМ, є наступні: портативний комп'ютер з автономним джерелом живлення; привод CD-ROM (DVD-ROM); викрутки та інший інструмент; комплекти запасних батарей; диски з операційними системами та іншими програмними засобами, накопичувачі інформації, серед яких обов'язково має бути носій, ємністю більшою від ємності накопичувача, який підлягає огляду, блокувач жорсткого диску та/або набір дублікаторів, польовий комплект експерта криміналіста тощо. Хоча загалом перелік інструментарію залежить від конкретної ситуації. У цьому сенсі, в процесі його підбору, вельми корисними стають регулярно оновлювані каталоги криміналістичних програмних та апаратно-програмних засобів. Наприклад, перелік криміналістичного програмного забезпечення, протестованого Американським інститутом стандартизації (NIST), можна знайти за адресою <http://www.cfft.nist.gov> [115].

Водночас у будь-якому випадку кожне кримінальне правопорушення викликає різноманітні зміни в матеріальній обстановці й в предметі посягання. Такі зміни у криміналістиці вважають слідами у широкому значенні, у вузькому – сліди-відбитки, що вивчаються трасологією.

При цьому часто характерні сліди взаємодії елементів «злочинець», «жертва», «знаряддя» та місце події, впливаючи один на одного, утворюють

«хрест слідів», дозволяючи виявити на кожному з них сліди трьох інших. На місці вчинення кримінальних правопорушень, окрім відображень зовнішньої будови одного об'єкта на іншому, наприклад, сліду папілярного узору руки або протектора взуття злочинця, виявляють і сліди-речовини – це невеликі об'єми рідких, твердих й газоподібних субстанцій, без сталої форми, що відбивають механізм утворення в підготовці, вчиненні й приховуванні кримінальних правопорушень. Зміни в обстановці місця події повинні бути виявлені, зафіксовані, дослідженні та використані як докази у кримінальному провадженні.

Прибувши для огляду місця події, керівник СОГ (слідчий) повинен організувати чітку роботу всього складу групи за умов тісної взаємодії із застосуванням усіх наявних техніко-криміналістичних засобів [21, с. 106].

Безпосередньо перед початком огляду слідчий самотійно, або разом зі спеціалістом інструктують усіх учасників огляду про заходи безпеки. Це завжди повинні бути конкретні рекомендації, що враховують стан об'єктів, які оглядаються. Наприклад, інструктаж проводить інспектор-криміналіст і вказує: як пересуватися в приміщенні або на відкритій місцевості, щоб зберегти сліди взуття (ніг) злочинця; як брати в руки об'єкти й класти в пакувальний матеріал або виносити з небезпечної зони; як знімати й зберігати шматки ізоляційної стрічки, кріпильні дроти й мотузки, маскувальний матеріал тощо [130, с. 139]. Проте, у випадку вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з вибуховими пристроями, традиційна схема огляду місця події, коли першим «дослідником» виступає інспектор-криміналіст, міняється – першим починає працювати спеціаліст-вибухотехнік, але йому необхідно теж знати як працювати, щоб не знищити сліди, з якими почне працювати інспектор-криміналіст (технік-криміналіст).

Для огляду території місця події можна вибрати один з його способів: з рухом по концентричних колах різного радіуса; з рухом від центру до периферії або, навпаки, зі збільшенням або, відповідно, зменшенням радіуса руху; з лінійним (фронтальним або маршрутним) рухом по певних напрямках

відповідно обстановці [3, с. 107]. Зазначені способи обираються слідчим безпосередньо на місці події виходячи з конкретної обстановки. При цьому, предмети, що перебувають на місці події, не переміщуються.

На цьому етапі огляду інспектором-криміналістом проводиться фіксація загальної картини місця події. Оскільки фотозйомка й відеозапис не порушують обстановки, їх застосовують раніше всіх інших методів фіксації. Отримуються як орієнтуючі, оглядові фотознімки для виготовлення панорамного зображення місця події й речової обстановки, так і вузлові, детальні, що фіксують незначні за розміром сліди [95, с. 15].

Фотографування (відеозапис) загальної картини до вилучення речових доказів і фіксації слідів повинно здійснюватися одночасно зі складанням плану-схеми ділянки, при цьому на схемі відзначаються місце й напрямок фотозйомки. Відеозапис має значні переваги перед іншими методами фіксації (фотозйомкою), оскільки відео забезпечує можливість одночасної фіксації зорової й мовної інформації на місці події, що в практиці правоохоронних органів України здійснюється вкрай рідко. У тих випадках, коли місце події займає значну територію або розташовується на гірській, покритій лісом і чагарником місцевості, для його фіксації доцільно використовувати аерофотозйомку. Для точного виміру окремих ділянок місця події, перепадів висот окремих об'єктів, розташованих на ньому, необхідно використовувати геодезичну зйомку [94, с. 24]. До речі, однією з тактичних вимог до проведення огляду місця події за фактами вбивств у США є фотографування всієї території, включаючи види з повітря [195, с. 320].

Нині є широкий спектр безпілотних літальних апаратів, так званих дронів (далі – БПЛА), різних за можливостями і характеристиками. Вони здатні знімати відео та зображення в реальному часі, передавати їх на віддалений сервер для зберігання та подальшого використання. БПЛА призначені для різних цілей, таких як забезпечення правопорядку, доставка товарів, а також у сфері розваг. Останнім часом потенціал можливостей з використанням БПЛА у правоохоронних органах, безперечно, зростає.

БПЛА – це невеликий керований літальний апарат, яким можна керувати дистанційно. Незважаючи на те, що використання дронів раніше обмежувалося військовими цілями та тими, хто підтримував ентузіазм щодо літаків, останніми роками їх суспільне використання значно розширилося від військового до приватного сектора, промисловості та суспільства загалом. Їхня популярність, що частково залежить від того, що у БПЛА сьогодні більш прийнятна ціна, зумовила їх використання в широкому діапазоні умов – комерційних і державних, а також військових.

Крім того, БПЛА вивчалися для використання в правоохоронних органах (наприклад, для патрулювання та поліцейського спостереження, пошуково-рятувальних операцій та виявлення браконьєрства) [185].

Однією з цілей криміналістики є повне та своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Ця ціль реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і техніки.

На нашу думку, використання БПЛА у правоохоронних органах та у криміналістиці зокрема, може вивести її на новий рівень розвитку. Компактність, мобільність і висока роздільна здатність відео та зображення в реальному часі дозволяє досліджувати великі території за невеликий проміжок часу. Використання БПЛА може мінімізувати «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, а також скласти карту і вивчити конкретне місце перед його відвідуванням. Встановлення різних датчиків і приладів, у тому числі термальних (інфрачервоних) відеокамер на БПЛА, дозволить бачити те, що не можна побачити неозброєним оком. Невидиме теплове випромінювання або відбите об'єктами незалежно від умов видимості та часу доби.

Таким чином, дослідження місцевості з використанням термальних відеокамер може полегшити завдання криміналістам у пошуку певних предметів на місці події, або людей на великій площі чи у важкодоступній місцевості.

Одним із перспективних напрямів використання дронів може бути судова антропологія. На даний час використання дронів для пошуку людських останків усе ще знаходиться на ранній стадії розробки. Міністерство юстиції США виділило гранд центру судової антропології Техаського державного університету (FACTS) на вивчення можливості використання дронів як інструментів для виявлення та упізнання людських останків. Для пошуку людських останків планують використовувати дрони з наступними корисними приладами та модифікаціями: інфрачервоне зображення, гіперспектральна візуалізація, мультиспектральна візуалізація, розширені світлофільтри. Кінцева мета проєкту – створити стандартизовані процедури використання дронів для пошуку людських останків, щоб правоохоронні органи мали швидке і відносно просте у використанні рішення в таких ситуаціях [210].

Фотозйомка з БПЛА також допомагає ідентифікувати нещодавні порушення та зрушення ґрунту і навіть виявити деякі поховання. Це буде дуже корисно у таких випадках, як виявлення масових поховань (наприклад, сьогодні в умовах військових дій на території України застосування БПЛА може бути актуальним в контексті знаходження трупів людей та різних невпізнаних захоронень тощо). Аерофотозйомка дає слідчому інший погляд на місце події і часто виявляється кориснішою, ніж звичайна фотографія з рівня землі [217].

Іншим напрямом використання БПЛА може бути не тільки виявлення загорянь на відкритій місцевості, а також проведення пожежно-технічної експертизи та встановлення осередку самого займання, фіксації та збирання речових доказів [223].

Одним із основних інструментів криміналіста під час огляду місця події нині є фотоапарат. А для складання схеми місця події експерти зазвичай вручну вимірюють розташування слідів і речових доказів за допомогою рулетки або лазерного далекоміра. На жаль, цей процес може займати багато часу і не завжди дає точні результати. На деяких місцях події необхідний вид

з висоти пташиного польоту для контексту та ясності всієї картини, а також висока точність зображення для вивчення доказів. Процес має бути повним, точним й іноді виконуватися в найкоротші терміни, щоб скорочувати час перебування на місці події.

Так, використовуючи лазерні сканери, встановлені на БПЛА, можна ефективно зафіксувати місце події та об'єднати всі дані, щоб створити повне уявлення про місце події у тривимірному просторі (3D), яким можна скористатися та проаналізувати у будь-який час.

Інтеграція дронів у криміналістичну картографію допомагає більш ефективно та безпечно збирати дані, скорочуючи витрати, заощаджуючи час та перетворюючи отримані дані на корисну інформацію.

Використання БПЛА в процесі криміналістичного картографування не тільки підвищить точність даних, що збираються, але і стане способом поліпшити представлення цих даних більш професійним і точним чином. Представлення тривимірного зображення в залі суду під час судового процесу дозволить більш точно показати картину самого місця події, та наочно подати всі речові докази, зафіксовані на місці події. Дані кроки зможуть вивести криміналістику на її новий рівень [120].

Основне завдання детального огляду полягає у виявленні й фіксації слідів. Зазначена стадія огляду припускає послідовне й всебічне дослідження обставин події, виявлення й огляд усіх предметів і слідів, що можуть мати відношення до розслідуваної події з використанням усього арсеналу техніко-криміналістичних засобів, методів і прийомів [20].

Після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії огляду місця події та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення. Сліди, виявлені під час орієнтуючого ознайомлення з місцем події, з метою запобігання їх знищенню чи пошкодженню, прикриваються будь-яким підручним матеріалом і позначаються пронумерованими табличками. Дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням,

закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Наприклад, якщо підірвана автомашина, її оглядають на тій ділянці, де вона була захоплена вибухом. Автомашина фотографується з чотирьох сторін, уважно оглядаються й описуються всі виявлені пошкодження, положення трупів і їх частин, деталі салону, вміст багажника, моторний відсік, нижня частина днища [97, с. 104].

При вибуху усередині транспортного засобу область руйнування найчастіше локалізована близькою зоною, а саме габаритами самого транспортного засобу. Поряд із центром вибуху ретельному огляду підлягає навколишня місцевість. При цьому треба враховувати, що в напрямку дії ударної хвилі можуть бути відкинуті частини вибухового пристрою й інші об'єкти. За допомогою спеціаліста напрямок ударної хвилі визначається по викиду ґрунту, по руйнуваннях будівель тощо [66].

Для розслідування більшості кримінальних правопорушень необхідні спеціальні освітлювачі, достатньо потужний електричний ліхтар для роботи в нічних умовах при недостатньому освітленні, портативна відеокамера, диктофон, фотоапарат з лампою-спалахом та іншим приладдям для оперативної і точної фіксації обстановки та окремих об'єктів, спеціальні та аналітичні прилади для виявлення, фіксації та вилучення різноманітних слідів, невидимих чи слабовидимих об'єктів і мікрочастин (щуп, трал, металошукач, прилади для пошуку трупа та інші науково-технічні засоби).

Під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні техніко-криміналістичні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації.

Перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою

подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах. Про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид і кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення).

Для пошуку слідів використовують найпростіші оптичні прибори – лупи, які є необхідним атрибутом усіх наявних і створених останнім часом комплектів техніко-криміналістичних засобів.

Слідчі набори техніко-криміналістичних засобів оснащені простими лупами з чотирикратним і семикратним збільшенням. Ці лупи представляють собою збірні лінзи, вставлені в оправу зі складною ручкою. Вони дуже зручні в роботі та здебільшого задовольняють висунутим до них вимогам. Лупи доцільно використовувати в разі, якщо поріг кутового зору наближається до критичного (одна кутова мінута). Це зауваження потрібно враховувати завжди, оскільки при користуванні лупою через поглинання променів матеріалом лінзи та наявності сферичної та хроматичної аберації об'єкт певною мірою втрачає контрастність і чіткість. Відтак, небажано без необхідності використовувати лупу.

Вивчаючи об'єкти, елементи яких розташовані на різних відстанях від спостерігача, важливо не втратити відчуття об'ємності, що неминує виникає при переході від спостереження неозброєним оком до спостереження за допомогою лінзи. У таких випадках корисна біноклярна лупа, що зберігає стереоскопічний ефект. Для роботи з речовими доказами можна використовувати лупу з підсвіченням. Рукояткою цієї лупи є корпус циліндрового електричного ліхтарика, а спеціальне дзеркальце дозволяє освітлювати об'єкти під певним кутом та оглядати їх у збільшеному вигляді [92, с. 106–107].

Вилучення виявлених слідів відбувається не відразу, а лише після фіксації місця їх розташування, шляхом вимірювання віддаленості до двох нерухомих предметів, та взаємного розміщення – шляхом вимірювання

відстаней між самими слідами, описання місця їх розташування та індивідуальних ознак у протоколі.

Головним вимірювальним інструментом слідчого вважається лінійка, рулетка чи м'який метр. За їх допомогою здійснюється більшість вимірювань на місці події. Є група об'єктів, у яких форма та розміри є важливими відмінними ознаками. Їх описання в протоколі огляду та вимірювання повинні здійснюватися з високою точністю. До таких об'єктів належать боєприпаси, дрібні пошкодження та мікросліди. Стосовно останніх, необхідно відмітити, що ми спробували узагальнити типовий комплект техніко-криміналістичних засобів, призначених для роботи з мікрооб'єктами, який складається з кількох функціональних груп, зокрема:

1. Засоби для пошуку мікрооб'єктів: освітлювач типу «ОИ-19»; галогенові лампи типу «Свет – 1000»; лупи з підсвіткою; портативні оптичні мікроскопи (наприклад, «БМ-51-2», «Мир-2»; ультрафіолетові освітлювачі та електронно-оптичні перетворювачі для пошуку мікрооб'єктів за допомогою ультрафіолетових та інфрачервоних променів (наприклад, «ОЛД-41», «УК-1», «Квадрат», «Квартет»); портативні електромагніти зі змінними наконечниками для пошуку мікрооб'єктів, які володіють магнітними властивостями; скляні, ебонітові, каучукові палички для пошуку часточок, здатних наелектризовуватись.

2. Засоби для вилучення мікрооб'єктів: мікропилососи для збору мікрооб'єктів на фільтри (наприклад, «Шмель-авто», «Мини-вихрь», «Ветерок»), необхідним елементом яких є спеціальна насадка (циліндр зі змінними тканинними або паперовими фільтрами, на які осідають мікрооб'єкти), що одягається на всмоктуючий патрубок; липкі стрічки для переносу на них мікрооб'єктів (липкий шар плівки не повинен спричиняти корозійний вплив на мікрооб'єкти, а матеріал підкладки повинен бути прозорий), набори капілярів – це тонкі скляні, поліетиленові, хлорвінілові трубочки з внутрішнім діаметром в десяті – соті долі міліметра; мікропіпетки – пристрої зазвичай поршневого типу, які дозволяють вилучати розчини

об'ємом до 0,001 мл (капіляри та мікропіпетки призначені для вилучення рідких мікрооб'єктів: крові, слини, лікарських засобів, отрути, наркотиків, масел та паливно-мастильних матеріалів); флакони з дистильованою водою; поролонова губка (чиста, біла); вата для відбору рідких мікрооб'єктів; пензлики для збору твердих частинок (пилу, ґрунту тощо).

3. Інструменти для роботи з мікрооб'єктами: пінцети анатомічні; пінцети з м'якими губками; скальпелі; шпателі; препарувальні голки для переміщення мікрооб'єктів; складний та інші ножі; ножиці; рулетка і лінійка; кольорові шкали для визначення кольору мікрооб'єктів; предметні й покривні скельця.

4. Засоби для упакування та зберігання мікрооб'єктів: пластмасові контейнери з кришками, які щільно закриваються; скляні пробірки з притертими пробками; скляні бюкси; поліетиленові пакети різних розмірів, від 2х2 см – для упакування окремих мікрооб'єктів, до 1,5 м – для упакування трупа при транспортуванні в морг; листки кальки, пергаменту, поліетиленової плівки; спеціальний паяльник для запаювання поліетиленових пакетів (наприклад, «Молния»); липка стрічка для заклеювання упаковок з поліетиленової плівки і кальки.

5. Допоміжні засоби: гумові рукавички для роботи з мікрооб'єктами; фломастери, склографи для нанесення пояснювальних написів; поліетиленові, паперові скатерки розмірами 1х1,5м для розміщення об'єктів під час огляду; скобозшивач; захисний костюм з тонкої неволокнистої капронової тканини.

Разом з цим у стандартних комплектах техніко-криміналістичних засобів слідчого є штангенциркуль з точністю вимірювання до 0,1 мм. Така точність дійсно забезпечує якісніший огляд деяких речових доказів, проте недостатня для вимірювання більшості судово-балістичних об'єктів.

Наприклад, калібр зброї встановлюється з точністю до 0,01 мм, номер дробу – до 0,05 мм, а розміри відстріляної кулі, зокрема її діаметр, необхідно визначити з точністю до 0,01 мм, оскільки системи зброї мають калібри, які

відрізняються на соті долі міліметра (наприклад калібри 7,62 мм, 7,63 мм, 7,65 мм, 7,92 мм, 8,0 мм). Задля того, щоб мати можливість проводити вимірювання з такою точністю, необхідно спорядити набори науково-технічних засобів слідчого спеціальними штангенциркулями з точністю вимірювання до 0,01 мм або мікрометрами [36, с. 105–106].

Окрім засобів для вимірювання, складовою техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події є освітлювальні засоби. Під час огляду в приміщеннях, у яких є можливість підключення до централізованих мереж електропостачання, необхідно використовувати подовжувачі та галогенні лампи.

У темну пору доби на місцевості, де відсутні або відключені електричні мережі, огляд здійснюється з використанням мобільної освітлювальної установки. Наприклад, «Світлова Вежа», що сконструйована на базі переносного електрогенератора з двигуном внутрішнього згорання. Компресор такої вежі нагнітає повітря до циліндричного рукава зі спеціальної тканини світлого кольору, що перебуває у компактному контейнері, розташованому на верхній частині установки. Під тиском повітря рукав розгортається у вертикальному положенні на висоту від трьох до семи метрів. Джерело світла розташоване у верхній частині циліндра являє собою натрієву або металогалогенову лампу потужністю від 600 до 1 тис. ват, яка забезпечує світловий потік до 120 тис. люмен, що дозволяє освітити територію до 20 тис. м². В умовах повної темряви установка приводиться до робочого стану однією людиною за дві три хвилини й здатна без дозаправки працювати 17 год. До того ж запас потужності вбудованої електростанції дозволяє, крім живлення агрегату, додатково підключати різноманітні прилади, у тому числі подовжувачі з галогенними лампами, що значно розширює можливості використання «Вежі». Разом з цим мобільні освітлювальні установки «Світлова Вежа» досить компактні, їх можна перевозити в багажнику легкового автомобіля [163].

Як свідчить досвід Ізраїльської криміналістичної практики, у темну пору доби доцільно зводити спеціальні намети над місцем події. Намет зводиться також у разі несприятливих погодних умов і проведення земляних робіт.

Оскільки місце події оглядається шляхом пересування в приміщенні чи на місцевості, слідчий і спеціаліст відразу повинні концентрувати свою увагу на виявленні слідів взуття чи транспортних засобів, які можуть бути необережно знищені під час огляду чи в разі дії природних стихій. Відтак, традиційний порядок проведення огляду може бути змінено, а саме його потрібно починати не з загального огляду та фотозйомки, а з огляду поверхні землі та підлоги з подальшим її обробленням дактилоскопічними порошками. Видимі сліди взуття після виявлення, позначення номерком і фотографування обводяться крейдою чи маркером або накриваються. Водночас варто пам'ятати, що такі сліди не можна накривати предметами, які мають різкі фонові запахи, оскільки це завадить у подальшому використанню службово-розшукових собак. Слабовидимі сліди взуття виявляються органолептичним методом під різними кутами освітлення, а невидимі – шляхом оброблення слідосприймаючої поверхні дактилоскопічними порошками в такий спосіб, щоб можна було досягнути контрастності кольору сліду й поверхні, на якій він виявлений. Поверхневі сліди, утворені нашаруванням ґрунту або виявлені дактилоскопічними порошками, вилучають з місця події шляхом копіювання на дактилоскопічну плівку [110]. Колір плівки обирається таким чином, щоб перекопійований на її поверхню слід теж мав контрастний вигляд.

Вилучення вдавлених об'ємних слідів з конформними елементами відбувається шляхом виготовлення зліпку. У практиці зарубіжних країн використовується багато мас для виготовлення зліпків, проте гіпс традиційно залишається головним матеріалом для виготовлення моделей слідів ніг та взуття. Виготовлення зліпків проводиться декількома способами, зокрема наливним і насипним.

Особливу увагу варто приділяти слідам біологічного походження (кров, сперма, слина, піт, волосся, піхвові виділення, сеча, кал, органи та тканини людського організму, кістки та їх фрагменти) [52, с. 4]. Пошук слідів крові здійснюється як при достатньому рівномірному освітленні, так і в затемненому приміщенні при спрямуванні променів світла під кутом 45 градусів (спостерігається характерний блиск). При штучному освітленні доцільно також використовувати жовтий та зелений світофільтри, які посилюють контрастність слідів [149, с. 82]. У затемненому приміщенні можна використовувати ультрафіолетовий освітлювач. Водночас плями крові виділяються на поверхнях, набуваючи темно-коричневого кольору. Видимі сліди крові позначаються номерками, фотографуються згідно з правилами криміналістичної фотографії та детально описуються в протоколі. Невидимі сліди крові можуть бути виявлені за допомогою люмінолу [99], оскільки внаслідок взаємодії цієї речовини з кров'ю виникає блакитна люмінесценція.

Здебільшого на місці події залишаються сліди пальців рук. Залежно від способу виявлення, вони поділяються на видимі, слабовидимі та невидимі. Зазвичай видимі й слабовидимі сліди рук на гладких поверхнях виявляють органолептичним методом при освітленні поверхні променями світла. З цією метою невеликі предмети оглядають під різними кутами по відношенню до джерела світла, знаходячи дослідницьким шляхом положення, при якому такі сліди найкраще видно. Потрібний кут освітлення для виявлення слідів, розташованих на об'ємних чи нерухомих предметах, можна одержати за допомогою відбиваючого дзеркала чи електричного ліхтарика [51, с. 65].

Для виявлення невидимих слідів рук на місці події та досягнення контрастності сліду на слідосприймаючій поверхні використовують спеціальні техніко-криміналістичні засоби: хімічні речовини в газоподібному та порошкоподібному стані, промені лазера. Для виявлення слідів рук хімічними речовинами в газоподібному стані використовують пари йоду. Йодна трубка, яка є в багатьох комплектах техніко-криміналістичних засобів, дозволяє одержувати пари йоду за рахунок сублімації твердих кристалів.

Пари йоду добре проявляють сліди рук на різних поверхнях: папері, картоні, фанері, фарфорі, кахелі, пластмасах тощо. Не рекомендується обробляти парами йоду металічні предмети, оскільки йод може викликати корозію. У слідчій практиці також використовують пари цианакрилату. З цією метою предмет-носії поміщають до спеціальної камери або накривають спеціальною упаковкою, на внутрішній бік якої наносять плівку гелю цианакрилату. Пари цианакрилатів осаджуються на потожировій речовині, полімеризуються, утворюючи тверду сполуку білого кольору, за рахунок чого невидимі сліди рук стають візуально помітнішими. Виявлені сліди можна очистити від сторонніх забруднень, оброблюючи водно-мильним розчином, безпосередньо сфотографувати чи проявити дактилоскопічним порошком. Метод виявлення слідів рук дактилоскопічними порошками ґрунтується на здатності відносно липкої потожирової речовини механічно утримувати дрібні частинки дактилоскопічних порошоків, які на неї потрапили [54, с. 50].

Необхідно додати, що у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідуванні особливо тяжких злочинів досить корисним може бути досвід американських колег, які під час огляду місця події, якщо за допомогою зонду знаходять м'яке місце в ґрунті, тобто можливе місце поховання, то перед розкопуванням використовують спеціальний індикатор, який реагує на газ метан, сірководень, фосфористий водень, вуглекислий газ, аміак та інші гази, що утворюються при розкладанні тіла. Мінімальне газоутворення відбувається при температурах від 32° до 35° за Фаренгейтом. Відтоді як ймовірне місце буде встановлено та зафіксовано його температурні показники, необхідно відрегулювати газовий аналізатор для правильної чутливості. Гази від захороненого тіла розповсюджуються в ґрунті вгору у V-подібній формі з найбільшою концентрацією безпосередньо над тілом. Якщо щуп занурити поруч з тілом або занадто глибоко, то можна пропустити область накопичення газу. Отже, необхідно зробити кілька зондувань на різні глибини для забезпечення повного охоплення. Такий аналізатор може надати

неоціненну допомогу під час перевірки ймовірних районів захоронення без розкопування кожного з них. Він також може бути використаний для перевірки бетонних перекриттів, підлог крізь маленький отвір у бетоні. Цей інструмент або подібний до такого повинен бути в оснащенні криміналістичної лабораторії, особливо в сільських районах [195, с. 323]. Для пошуку трупів у водних або інших рідких середовищах використовують багри. Якщо водоймище значних розмірів, тоді використовують трали, які порівняно з баграми мають більшу смугу захвату.

Поліція Дубая розробила пристрій для сканування відбитків пальців на місці злочину та передачі їх безпосередньо в базу даних для негайного пошуку збігів. Інструмент для боротьби зі злочинністю оснащений об'єктивом 10к для відточування відбитків, а також білими й ультрафіолетовими променями для підвищення точності. Сучасний пристрій працює краще в сильну спеку, ніж традиційний желатиновий метод збору відбитків пальців. Передова технологія спрямована на те, щоб допомогти поліцейським швидше ідентифікувати підозрюваних і вистежувати їх [207].

Варто звернути увагу й на техніко-криміналістичне забезпечення огляду відносно «нових» слідів у криміналістиці – «електронних», або ще «цифрових». На сьогодні в Україні практично не відбувається збирання та документування нестійких волатильних даних (зберігаються в енергозалежних запам'ятовувальних пристроях: оперативній пам'яті, кеші, регістрах), хоча саме волатильні дані часто містять ключі до різних крипто контейнерів, останні повідомлення у мережі та відкриті документи тощо.

Щодо копіювання неволатильних даних, то наразі в світі застосовуються три головних способи одержання копій цифрових носіїв, що містять слідову інформацію: 1) створення образу відповідного носія; 2) створення дублікату носія; 3) логічне копіювання окремих даних. У будь-якому випадку для убезпечення електронних доказів рекомендується робити дві копії цифрового носія, одна з яких є контрольною (еталонною) та зберігається на випадок втрати або пошкодження іншої – робочої копії

цифрового носія. Вилучені пристрої та носії потрібно належним чином зберігати і досліджувати. Оскільки імовірність зміни і навіть перезапису джерел доказів дуже висока, то спеціаліст з криміналістичного аналізу «живих» даних або слідчий повинні мати: 1) достатній рівень технічних знань і умінь; 2) знання і досвід правильного застосування алгоритмів пошуку й вилучення із мінімальним впливом на систему; 3) спеціальний набір перевірених криміналістичних інструментів.

Дуже важливою у процедурі пошуку і вилучення комп'ютерних даних в режимі реального часу є фіксація часу здійснення своїх дій. Якщо на місці огляду немає спеціаліста, то іноді буде кращим знеструмити систему і втратити енергозалежні дані, ніж спотворити джерела доказів, намагаючись їх вилучити з системи без відповідного досвіду і навичок [160, с. 116].

Як вже було зазначено, речові докази, що вилучаються з місця події для проведення надалі різних судових експертиз, повинні бути відповідним чином упаковані. Повнота експертного дослідження багато в чому визначається якістю вилучення й фіксації слідів на місці події. Кожне кримінальне правопорушення завжди індивідуальне і відмінне, що пов'язано не тільки з різноманіттям способів їх вчинення, але й побічно з неповторюваними обставинами події. Виявлення яких-небудь конкретних слідів кримінального правопорушення на одному місці події не означає їх обов'язкову присутність на іншому.

За можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносіями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносієм спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків і зліпків) цих слідів.

Наприклад, у разі неможливості вилучення предмета чи його частини, сухі сліди речовини бурого кольору, схожої на кров, вилучаються шляхом їх зскрібання у паперовий конверт, який завадить псуванню речовин біологічного походження. Коли неможливо здійснити зіскріб, то зі слідів речовини бурого кольору здійснюються змиви на вату чи бинт, попередньо

змочені дистильованою водою [176, с. 12]. Зручними для таких цілей є гігієнічні ватні палички. Для запобігання процесам гниття та пліснявіння зразків, отриманих зі слідів речовини бурого кольору, їх необхідно висушити перед упакуванням. Якщо сліди, схожі на кров, виявлені на снігу, то вони вилучаються шляхом просочування марлі з подальшим її висушуванням і упакуванням. Сліди на одязі чи постільній білизні вилучають разом з предметами, на яких вони виявлені. У разі виявлення ємкості з водою, забарвленою в червоний колір, яка ймовірно використовувалась для змивання крові, частину рідини висушують на марлевому тампоні й вилучають разом з висушеною посудиною. Плями речовини бурого кольору, які знаходяться на ґрунтовому покритті, вилучають разом з частинками ґрунту тощо [22].

У ст. 105 КПК України наводиться цілий перелік дозволених додатків до протоколу, переважна більшість яких повинна виготовлятися із залученням технологій, способів і засобів криміналістичної техніки. При цьому можна користуватися допомогою спеціалістів. Умовно додатки прийнято поділяти на декілька підгруп: а) виявлені та вилучені, а також надані під час процесуальної дії речі (предмети) матеріального світу; б) документи, носії комп'ютерної інформації на дискетах, компакт-дисках, флешках; в) зразки виявлених на місці об'єктів, які, зокрема, можуть використовуватися у майбутньому для проведення експертних досліджень (ґрунт, частини рослин з місця огляду, зерно, мастила, фарби, вода, повітря тощо); в) зразки речей і документів, які можуть використовуватися як еталони в порівняльних дослідженнях; г) об'єктивні відтворення слідів, обстановки, явищ, процесів, виготовлені за допомогою технічних засобів у ході проведення процесуальної дії, до яких належать аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фототаблиці, зліпки та відбитки; г) копії плоских об'єктів (документів, листів, планів, карт, картин тощо) у вигляді фото-, відео-, ксеро-факсових відбитків; д) особисті, виготовлені графічно відображення обстановки та обставин, ходу й результатів процесуальних дій, часом з

відчутним впливом суб'єктивних якостей автора (що треба враховувати при оцінці змісту цих додатків): стенограми, схеми (наприклад, місця події); крокі (наприклад, доріжки слідів), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї процесуальної дії, щодо доцільності застосованих ними тих чи інших технічних засобів, значення одержаних за їх допомогою результатів, способів та умов зберігання, транспортування й використання в майбутньому певних речових доказів [43, с. 335].

Наприклад, за результатами застосування фотоапарата оформлюється фототаблиця. З метою якісної її підготовки доцільно скористатися офісною технікою – персональним комп'ютером та програмою «Word» чи графічним редактором, що дозволить з дотриманням розроблених криміналістикою рекомендацій належним чином виготовити цей додаток.

Отже, незадовільне, помилкове, або взагалі невикористання техніко-криміналістичних засобів призводить до неповного виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення і, як наслідок, – до необхідності у призначенні додаткової експертизи, або не того виду, або непризначення взагалі. Так, недоліки в огляді місця події та у складанні відповідних процесуальних документів – серйозна проблема в діяльності правоохоронних органів. Зокрема, в матеріалах вивчених нами кримінальних проваджень виявлено близько третини протоколів (29 %), в яких замість вказівки на подібність зовнішніх ознак виявленого об'єкта із загальновідомими (наприклад, мікрооб'єкт, подібний до мікрочастки лакофарбового покриття), слідчі (дізнавачі), спираючись на свої припущення, чітко вказували вид виявленого ними мікрооб'єкта. В ході ж дослідження наданого на експертизу матеріалу з'ясовувалось, що природа походження мікрооб'єкта інша, що в подальшому лише загострює питання сторони захисту щодо ймовірної фальсифікації доказів.

За даними проведеного анкетування, слідчі оцінили результативність застосування техніко-криміналістичних засобів при розслідуванні

кримінальних правопорушень так: «відмінно» – 4 %; «добре» – 16,8 %; «задовільно» – 49,2 %; «незадовільно» – 30 % (Додаток В).

Водночас серед причин незадовільного застосування були названі такі:

- а) недосконалість правового регулювання застосування техніко-криміналістичних засобів (20 %);
- б) брак у правоохоронних органах відповідних фахівців (28 %);
- в) низький рівень професійної підготовки учасників СРД (12 %);
- г) брак узагалі необхідних техніко-криміналістичних засобів (15 %) (Додаток В).

На практиці домінує рукописне оформлення протоколу огляду місця. Жоден з опитаних нами слідчих не вказав, що для протоколювання під час огляду місця події він використовує ноутбук – позитивних відповідей ми не отримали. Об'єктивно на такий стан справ впливає те, що централізованого забезпечення такими засобами слідчих немає, на що вказали 76 % опитаних, а 24 % запевнили, що не знають, як це здійснити (Додаток Г).

Використання ноутбуків для фіксування ходу та результатів проведення огляду місця події передбачає низку вимог:

по-перше, ємність акумуляторної батареї має забезпечувати до 10–12 годин його автономної роботи. За результатами узагальнення нами матеріалів кримінальних проваджень, середня тривалість здійснення огляду місця події становить до 3-х годин. За фактами виявлення трупів зі слідами насильницької смерті, розбійних нападів, порушень правил безпеки дорожнього руху середня тривалість огляду місця події становить 5 годин;

по-друге, на ноутбукові має бути встановлено або ліцензійне, або безкоштовне програмне забезпечення – операційна система, офісний та графічний редактор. Використання «піратського» програмного забезпечення через втручання в його програмний код для подолання вбудованого захисту від неправомірного застосування автоматично порушує питання щодо достовірності даних, які фіксуються на пристрої постійної пам'яті (HDD або SSD диску) комп'ютера.

Поряд з цим інтерв'ювання показало, що самі слідчі Національної поліції України нечасто застосовують техніко-криміналістичні засоби, розраховуючи на допомогу спеціалістів. На сьогодні склалася така ситуація, коли на спеціаліста-криміналіста покладаються практично всі обов'язки із застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, що відбувається, з одного боку, у зв'язку з тим, що більшості слідчих зрозумілими є тактичні прийоми слідчої дії, а спеціалісту – технічні, а з іншого – внаслідок відсутності у чималой кількості слідчих практичних навичок роботи з цими засобами, що, своєю чергою, може негативно впливати на формування рішення слідчого про особисте їх застосування.

У цьому контексті доцільно було б перейняти досвід поліції Ізраїлю, де, по-перше, слідчий чи СОГ не виїжджає відразу на будь-які повідомлення кримінального характеру (першими направляють поліцейських патрульної служби), а по-друге, для взаємодії зі слідчими органами і допомоги у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема на місці події, створено експертно-криміналістичний підрозділ, який входить до складу слідчого управління, головним завданням якого є розвиток і просування в області судово-криміналістичної ідентифікації для підвищення ефективності слідчих органів у веденні досудового розслідування і подальшого направлення справи до суду. Серед інших функцій експертно-криміналістичного підрозділу – надання підтримки слідчим підрозділам поліції Ізраїлю та органам безпеки шляхом збору речових доказів на місцях кримінальних правопорушень, їх дослідження в лабораторіях судової експертизи [57].

Безпосередньо взаємодія слідчого та експерта-криміналіста в Ізраїлі відбувається шляхом залучення останнього до огляду місця події й надає йому повноваження проводити таку слідчу дію в окремих випадках без присутності слідчого (наприклад, квартирні крадіжки), що дозволяє знизити навантаження на органи досудового розслідування.

До завдань експерта-криміналіста входить: 1) з'ясування обставин події з метою виявлення правопорушення; 2) встановлення підозрюваного,

зібрання доказів; 3) виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального правопорушення; 4) надання рекомендації слідчому, який веде справу, щодо передачі речових доказів у відповідні експертно-криміналістичні лабораторії.

Однією з головних умов успішного огляду місця події є збереження місця у його первинному вигляді, до прибуття на місце огляду експерта-криміналіста. Тобто, поліцейські, які прибули першими на місце події (зазвичай це поліцейські патрульної служби), повинні забезпечити його збереженість. З моменту прибуття на місце події першого співробітника поліції та до закінчення огляду місця події й збору речових доказів професійними органами (або до отримання інших вказівок від особи, яка керує розслідуванням) необхідно подбати про те, щоб на місці події було якнайменше сторонніх осіб.

По закінченню огляду місця вчинення кримінального правопорушення експерт-криміналіст повинен скласти протокол огляду, або експертний висновок, який спростовує, або підтверджує причетність будь-якої особи чи предмета кримінального правопорушення з подальшим його направленням до уповноваженого суб'єкта з розслідування, а за необхідності, і в суд. Таким чином, він повинен бути знайомий з нормативно-правовими актами (Інструкції, Укази тощо) та мати відповідну підготовку для виступу й дачі показань у суді [117].

Резюмуючи викладене вище, варто зазначити, що огляд як окремий різновид техніко-криміналістичних досліджень – це вивчення об'єкта під час слідчої (розшукової) дії з метою визначення його ознак і властивостей, а також за необхідності позиціювання його в просторі, які фіксуються в протоколі такої СРД та надалі можуть безпосередньо використовуватись як орієнтувальна чи доказова інформація, або бути основою для отримання такої інформації іншими засобами (наприклад, шляхом проведення криміналістичної експертизи).

Практичний аспект техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події як функціональної системи представляє собою два блоки:

1) теоретичний блок, що включає наступні компоненти: цілі, задачі, суб'єкти, систему техніко-криміналістичних засобів; 2) прикладний блок, що включає організаційний, технологічний та оціночно-контрольний компоненти. Причому до технологічного компоненту варто відносити спеціальні знання і техніко-криміналістичні засоби, які використовують спеціальні суб'єкти, що володіють знаннями й навичками їх застосування з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів та об'єктів кримінального правопорушення.

Основним об'єктом дослідження під час пошуку слідів як різновиду техніко-криміналістичних досліджень є обстановка місця події як сукупність матеріальних об'єктів, що пов'язана з кримінальним правопорушенням і зберегла сліди предмета посягання, засобів чи знарядь злочину, дії, рухи та ознаки злочинця (зокрема, різноманітні матеріальні об'єкти).

Окрім фахових вмінь і навичок, одним із позитивних, на нашу думку, нововведень у практику Ізраїлю є обов'язкове проходження майбутніх службовців перевірки за допомогою поліграфу [116], що також вже на часі для професійного підбору кадрів у правоохоронні органи України.

2.2 Техніко-криміналістичне забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного

Використання техніко-криміналістичних засобів спрямоване на роботу з матеріальними джерелами доказової інформації, у тому числі під час проведення СРД за участю підозрюваного. Саме із встановлення особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, розпочинається наступний етап розслідування.

Відповідно до ст. ст. 42 і 276 КПК України підозрюваний – це особа, яку затримано на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, особа якій обрано один із передбачених КПК України запобіжних заходів або особа, відносно якої є достатні докази

для підозри її у вчиненні кримінального правопорушення, їй у встановленому ст. ст. 277–279 КПК України порядку повідомлено про підозру чи затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [79].

Під час контакту злочинця з потерпілим вони обмінюються однорідною слідовою інформацією. Здебільшого підозрюваний не здогадується про те, що на ньому, його одязі, взутті, особистих речах можуть залишатися сліди, які вказують на контакт із потерпілим. Відтак, у разі затримання особи необхідно негайно провести його *особистий обшук*, звернувши увагу на наявність слідів кримінального правопорушення, які можуть бути на тілі, або одязі (плями від згорілого порошу, сліди крові, різноманітні мікрочастинки, кіптява від пострілів, або сліди збройного мастила тощо).

Сприяють слідчому при проведенні обшуку відповідні спеціалісти (залежно від обставин кримінального провадження). Вони звертають увагу слідчого на предмети, що мають значення, допомагають правильно описати, сфотографувати й вилучити ці предмети, попереджають від необережних дій, які можуть призвести до втрати речових доказів, або вибуху.

Зазвичай вилучений у підозрюваного одяг упаковують у поліетиленові пакети. З метою виключення взаємного перенесення мікрооб'єктів кожен предмет одягу потрібно упаковувати окремо. Проте у протоколі необхідно зазначити кількість пакетів, у які упаковано одяг і взуття. З метою недопущення налипання мікрооб'єктів з одягу на внутрішню поверхню пакета, який від тертя об інші об'єкти має статичне намагнічування, кожен предмет одягу потрібно обережно вивертати. Для запобігання процесам гниття та пліснявіння вилучений одяг необхідно висушити перед упакованням. Сушити одяг потрібно при кімнатній температурі без інтенсивних нагрівальних приладів і відкритого сонячного проміння.

За наявності підстав особистий обшук проводиться й в інших осіб, які перебувають у приміщенні, що обшукується, оскільки ці особи можуть приховувати при собі розшукувані предмети. У випадку, якщо слідчий та

інші учасники обшуку точно не знають спеціального найменування виявлених предметів, треба докладно й однозначно описати в протоколі їх зовнішні ознаки: консистенцію, колір, форму, розміри, кількість, а якщо це рідкі або сипучі об'єкти, то об'єм.

М. Б. Головка та І. П. Осипенко вважають, що основним інструментом для виявлення схованок під час обшуку є пошукове дзеркало. У наш час існують маленькі, портативні рентгенівські прилади, які можна використати для виявлення зброї. Портативні телевізійні системи використовуються для швидкого пошуку вибухових речовин, зброї, наркотиків, огляду транспортних засобів, контейнерів, вагонів. Оптичні прилади та дзеркала доповнюють можливість ендоскопічного і телевізійного обладнання, крім того, мають деяке самостійне застосування. Науковці цілком слушно пропонують для виконання пошукових робіт використовувати собак, які в основному виконують три типи пошуку – людей, наркотиків і вибухових речовин [35, с. 61–62]. Окрему групу техніко-криміналістичних засобів обшуку, яку науковці несправедливо забувають виділяти, становлять засоби одержання примусового доступу до приміщень, сховищ, речей, про які йдеться в абзаці першому ч. 6 ст. 236 КПК України. Такими засобами є лом, кувалда, електрична або бензинова кутова шліфувальна машина, газовий різак, спеціальний засіб «Ключ», електронні пристрої з криптографічним програмним забезпеченням зламу систем логічного захисту. Про факт і результати їх застосування обов'язково повідомляється учасникам обшуку та зазначається у протоколі обшуку.

Для пошуку схованих металевих виробів та інструментів, зокрема закопаних у землю або в сніг, утоплених у воду (на глибину до метра) зазвичай використовується металошукач.

Однак сьогодні, на відміну від традиційних слідів, правова природа кримінальних правопорушень пов'язаних з використанням інформаційних технологій, вимагає шукати нові методи їх збору та фіксації. Сучасний розвиток електроніки дозволяє зберігати великі масиви інформації в

незначних за об'ємом пристроях. Електронна сутність самої інформації ставить особливі вимоги до слідчого для підготовки і проведення СРД, у тому числі й обшуку.

Так, до початку проведення обшуку потрібно одержати достовірні дані такого змісту: марка та конфігурація ЕОМ; наявність локальної мережі або підключення комп'ютера до глобальної мережі Internet; яка кваліфікація користувачів ЕОМ в області програмування та обчислювальної техніки; з'ясувати, чи використовується пристрій автономного та безперебійного живлення і до яких наслідків може призвести вимкнення електроенергії; одержати характеристику колективу співробітників, які обслуговують обчислювальну техніку. Володіння такою інформацією дозволить слідчому вирішити основні завдання для збору доказової комп'ютерної інформації в процесі розслідування [1, с. 92].

Крім цього, ще до виїзду на місце проведення обшуку потрібно підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яка буде використовуватися для зчитування та вилучення комп'ютерної інформації. Доцільно залучити спеціаліста з комп'ютерних систем (за освітою інженер-програміст, програміст-математик, інженер з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерів). Знання спеціаліста будуть необхідні під час підготовки до обшуку, а також для оперативного аналізу інформації і кваліфікованого її вилучення [160, с. 128].

Більшість програмістів вважають, що на сучасному рівні розвитку обчислювальної техніки без участі професіонала знайти «заховану» в комп'ютері інформацію без ризику її знищення складно.

Саме тому, необхідно відразу після входу в приміщення організувати охорону комп'ютерної техніки, не дозволяти нікому вимикати напругу, торкатися клавіатури, змінювати положення комп'ютера та іншого обладнання. Вимикання електроживлення з метою вилучення обладнання призведе до втрати часової пам'яті комп'ютера (RAM), а також може викликати ускладнення із запуском системи в майбутньому, тому що вона

може бути захищена паролями на програмно-математичному чи електротехнічному рівні [14]. Якщо на момент проникнення до приміщення комп'ютер був увімкнений, то він має залишатися у такому стані до обстеження його спеціалістом. Усі спроби особи, яка обшукується, здійснити будь-які маніпуляції з комп'ютером необхідно розглядати як спробу знищення інформації в ЕОМ, і це бажано відтворити в протоколі обшуку. З огляду на це власника приміщення або оператора ЕОМ не варто допускати до комп'ютера і клавіатури навіть у випадках згоди особи, яка обшукується, добровільно видати інформацію. Усю роботу на комп'ютері повинен виконувати спеціаліст.

Однак не варто обмежуватися пошуком інформації тільки в комп'ютері. Необхідно оглянути наявну в приміщенні документацію. Це необхідно зробити через те, що програмісти часто залишають записи про паролі, електронні ключі, зміни конфігурації системи, особливості побудови інформаційної бази комп'ютера тощо. Багато користувачів зберігають копії своїх файлів на дискетах (USB-флеш-накопичувачах) для запобігання втрати їх при виході комп'ютера з ладу. Тому виявлення будь-яких носіїв інформації повинно спонукати слідчого до їх вилучення, вивчення та використання.

Найбільший інтерес завжди викликає системний блок [140, с. 29–40]. Він має певну конструкцію, специфіка якої надає можливість утворювати схованки. По-перше, всередині системного блока достатньо вільного місця. Комп'ютери побудовано за модульним принципом, тобто їх складено з окремих плат, а кожен окрему конфігурацію зібрано залежно від певного користувача. Усередині корпусу зарезервовано місце для розширення і нарощення можливостей комп'ютера шляхом установки на материнській платі додаткових плат.

Якщо в приміщенні, яке підлягає обстеженню, знаходиться невелика кількість комп'ютерів, або серед спеціалістів виник сумнів щодо можливості дослідження комп'ютерної інформації після вилучення лише системних блоків, то доцільно вилучити всі комп'ютери. Для цього необхідно:

попередньо знеструмити їх, упакувати кожен пристрій та з'єднувальні кабелі окремо. Незважаючи на високу вартість комп'ютерів, на більшості з них відсутні заводські або серійні номери, що значно ускладнює їх пошук та ідентифікацію. Відповідний номер завжди є на жорсткому диску, дисководі, магнітних носіях і материнській платі. Оскільки ці вузли є основними з погляду конструювання і найдорожчими з погляду вартості, то ідентифікацію комп'ютерів можна проводити за ними [14].

Успіх розслідування у цій категорії кримінальних проваджень багато в чому залежить від правильної фіксації та вилучення виявлених слідів злочинної діяльності в процесуальному та криміналістичному плані. Оскільки процесуальний закон основним засобом фіксації визначає протокол слідчої дії, слідчий повинен описати основні фізичні характеристики вилучених пристроїв, магнітних та інших постійних носіїв інформації, серійні номери апаратури, їх видимі індивідуальні ознаки.

Якщо присутні при проведенні СРД особи (підозрюваний) наполягають на відтворенні в протоколі конкретних характеристик вилучених апаратних засобів та інформаційної бази, «ці відомості можуть бути записані лише як окремі заяви, тому що фактичні параметри можуть виявитися іншими». На заключному етапі обшуку потрібно скласти протокол, опис до нього, плани та схеми приміщень, а також провести додаткове фотографування та відеозапис.

Проведення допиту. Допит – це СРД, змістом якої є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження [62]. Іншими словами – це регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини [180, с. 265].

Криміналістична тактика допиту – це система тактичних прийомів, спрямованих на отримання повних і правдивих показань, що містять вірогідну інформацію [22, с. 25]. Не вдаючись до детального розгляду питань щодо особливостей допиту різних категорій осіб за кримінальними провадженнями (адже це не є предметом нашого дослідження), хочемо звернути увагу на окремі аспекти техніко-криміналістичного забезпечення проведення цієї СРД за участі підозрюваного.

Допит є не лише однією із найбільш ефективних і поширених СРД, а й фактично виступає необхідною та обов'язковою СРД у кожному кримінальному провадженні, оскільки є єдиним засобом формування джерела доказів – показання. Як зазначає В. К. Весельський, у збиранні доказової інформації одне з головних місць посідає допит. Зі всього бюджету часу, що витрачається слідчим на проведення СРД, саме на проведення допитів припадає понад 80 % [26].

Таким чином, жодне кримінальне провадження не здійснюється без проведення допитів. Будучи найбільш поширеною СРД, допит слугує не лише ефективним засобом збирання доказів, а й виступає засобом перевірки вже зібраних доказів. Так, у тому числі, за допомогою відомостей, одержаних під час допиту, слідчий встановлює наявність чи відсутність події кримінального правопорушення, винуватості особи у його вчиненні та інших обставин предмета доказування (ст. 91 КПК України) [62].

Потрібно особливо відзначити, що підготовка до проведення допиту має свої особливості й певну специфіку, не враховуючи які, слідчий зіткнеться з низкою труднощів, зокрема, як показало опитування практичних працівників: це можуть бути труднощі, пов'язані з термінологією (87 %); вибором тактичних прийомів (24 %); встановленням психологічного контакту (17 %); інші проблеми (4 %) (Додатки В, Д).

З огляду на це, готуючись до проведення допиту підозрюваного, слідчий має визначити предмет допиту; сформулювати запитання та визначити порядок їх послідовності; визначити, які докази та матеріали

можуть бути використані під час допиту для викриття підозрюваного; визначити послідовність проведення допитів при наявності кількох підозрюваних [8, с. 37].

Відповідно до ч. 5 ст. 224 КПК України під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис [79]. На нашу думку, техніко-криміналістичні засоби належать до засобів психологічного впливу на допиті, адже завдяки ним створюється позитивний фон для одержання доказів. Допитуваний, розуміючи, що кожне його слово відразу фіксується, поступово втрачає контроль над своєю поведінкою, допускає прорахунки і нерідко, навіть продовжуючи заперечувати свою вину, видає себе мовчанням, або обмовляється щодо суттєвих обставин події.

Ю. О. Боровіченко теж звертає увагу на те, що будь-яке технічне фіксування спрямоване на усунення суб'єктивних факторів при записуванні та оцінюванні інформації. Він зазначає, що не є таємницею, що остаточне формулювання запитань до особи та відповідей під час допиту спотворюються внаслідок стенографічного порядку викладення його результатів. У протоколах цієї СРД іноді втрачається суттєва інформація або вона викладається слідчим тенденційно. Людина, яка не володіє особливостями юридичного формулювання описування подій, може не зрозуміти або не звернути уваги на важливі відмінності між сказаним нею та записаним у документі. Окрім того, в протоколі не фіксується стан особи, яку допитують, паперове фіксування допиту не відображає інтонації, акцентів особи, яка веде допит, поза увагою залишається фактор фізичного та психологічного тиску на особу, наявність тілесних ушкоджень або побоїв в процесі допиту. Зазвичай, аудіозапис або відеозапис застосовують під час допиту осіб, схильних до зміни показань, осіб, відносно яких є ризик впливу на них з боку підозрюваного чи інших зацікавлених осіб, зміни або відмови від раніше наданих показів [19].

Відтак, використання магнітофону (записуючого пристрою), або відеокамери під час допитів підозрюваних дозволяє не лише фіксувати

показання та суттєво економити час, але й створювати певний психологічний клімат, коли допитувана особа замислюється над тим, як поводити себе, які показання давати тощо.

Як зазначає В. К. Весельський [28, с. 15], через це практика іде шляхом проведення першого допиту підозрюваного у вчиненні особливо тяжкого злочину з обов'язковим використанням засобів відеофіксації. Оскільки у кримінальному провадженні за фактом особливо тяжкого злочину участь захисника є обов'язковою, то слідчому необхідно потурбуватись про допуск чи призначення захисника та його зустріч з підозрюваним до першого допиту. С. С. Кудінов, аналізуючи практику здійснення допитів іноземців, установив, що трапляються непоодинокі випадки завідомо неправдивих перекладів, які перекручують обставини події і ускладнюють процес розслідування кримінального правопорушення. Це може відбуватися як на прохання родичів чи друзів іноземця, так і представників іноземної держави з метою приховати певні факти або обставини, що їх компрометують, або з метою введення в оману слідчого. Може йтися і про неточний переклад через недостатній рівень кваліфікації перекладача. Іноді іноземці заявляють клопотання щодо виклику як перекладачів лише певних осіб. Через це він рекомендує застосовувати відеозапис під час вербальних слідчих дій за участі іноземців [88, с. 121; 87, с. 44].

Особливістю організаційних заходів при допиті підозрюваного з використанням відеозйомки є забезпечення участі відповідного спеціаліста з необхідними техніко-криміналістичними засобами. Бажано запросити з цією метою спеціаліста НДЕКЦ, який зобов'язаний прибути у визначений час і мати при собі справну відеозаписуючу апаратуру. Проте, як свідчить практика, нерідко в ролі операторів (статистів) під час допиту підозрюваного беруть участь оперативні працівники.

Крім цього, відеозапис дозволяє перевірити об'єктивність дій слідчого, переконатись у правомірності застосованих ним тактичних прийомів. До того ж відеофонограми в подальшому можуть стати об'єктами комплексної

фонетико-психологічної експертизи, що дозволить ефективніше вирішувати питання про емоційний стан допитуваного, використовуючи як мовні, так і зовнішні вияви психічного стану (почервоніння, збліднення, виділення поту, почісування носа, вовтузіння на стільці тощо) [68, с. 123].

Перший допит підозрюваного має бути найбільш повним та якісним, оскільки зазвичай відразу після затримання підозрюваний готовий надати всю відому йому інформацію. Згодом, осмисливши тяжкість свого становища, підозрюваний (обвинувачений) може відмовитись від надання показань, змінити їх, чи відмовитись від наданих раніше, мотивуючи це фізичним і психологічним тиском з боку правоохоронців. Натомість, маючи протокол і відеозапис першого допиту підозрюваного за участю захисника, можна убезпечитись від негативних наслідків такого перебігу подій.

Щодо вимог до складання протоколу допиту, то у новому КПК України міститься норма (ч. 2 ст. 104), яка передбачає можливість не вносити до протоколу текст показань за умови фіксування цієї СРД за допомогою технічних засобів (за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому). У порівнянні з КПК 1960 р., такий спосіб фіксації є альтернативою «класичному» протоколюванню.

Ведучи мову про техніко-криміналістичне забезпечення під час проведення СРД за участю підозрюваного, ми не можемо не звернути увагу на те, що чинним КПК України передбачено застосування технологій, які економлять час і дозволяють проводити певні СРД без безпосередньої присутності учасників кримінального провадження. До СРД, проведення яких стало можливим з розвитком новітніх технологій, потрібно віднести проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України). Однією з перших країн Європи, в якій було запроваджено такі технології, вважається Австрія [151, с. 77].

Водночас варто наголосити, що в ізраїльській практиці сьогодні не використовується дача показань в режимі відеоконференції, хоча 68 % допитів підозрюваних здійснюється під відеозапис. Таке нововведення

дозволяє прискорити розслідування кримінальних правопорушень і розгляд кримінальних проваджень у суді.

Дистанційне досудове розслідування передбачає можливість проведення окремих СРД за умов, що учасники таких дій на момент їх проведення перебувають у різних місцях, географічно віддалених одне від одного на відстань, що створює неможливість їх безпосереднього контакту.

Такий контакт відбувається завдяки використанню науково-технічних засобів, а саме: персонального комп'ютера, обладнаного відеокамерою, мікрофоном і динаміками; відповідного програмного забезпечення, яке дає змогу зчитувати, відтворювати аудіовізуальну інформацію та забезпечувати інформаційну безпеку (програма типу «Skype», «Zoom» або їх аналоги); відповідної технології, яка здатна забезпечувати належну якість зображення і звуку та передавати аудіовізуальну інформацію на відстань (Інтернет) [161, с. 298].

Потрібно відмітити, що програма Skype має декілька зручних функцій, які дають можливість учасникам кримінального провадження використовувати їх у дистанційному досудовому розслідуванні, а саме:

SkypeOut – дозволяє користувачам Skype зв'язуватися з традиційними телефонними номерами, зокрема мобільними телефонами;

SkypeIn – дозволяє користувачам Skype отримувати виклики на їх комп'ютери з стаціонарних телефонів;

Skype Voicemail – дозволяє абонентам залишати голосові повідомлення для користувачів Skype, яких немає в мережі;

Skype chat – підтримує текстовий груповий чат з інтерфейсом, подібним до IRC з 100 людей одночасно;

Skype video calling – дозволяє здійснювати відеовиклики.

До того ж Skype підтримує функцію передачі зображень, текстових та інших файлів у режимі реального часу, а версія Skype Premium – можливість проведення групових відеоконференцій.

Що стосується інформаційної безпеки системи Skype, то весь його трафік кодується за замовчанням. Компанія повідомляє, що використовує лише відкрито доступні, сильні алгоритми кодування. Користувач не залучається до процесу кодування й тому не має справи з результатами інфраструктури Public key. Програмне забезпечення Skype безпосередньо використовує багатокодову зашифровку і розшифрування в пам'яті, зокрема сотні чексаммерів та інші засоби проти зворотної компіляції.

Водночас на практиці проблемним питанням є правильне застосування технічних засобів без порушення вимог законодавства, бо це призводить до неможливості використання результатів цих дій як доказів у кримінальному провадженні. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 232 КПК України використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення та звуку. Це дозволяє спостерігати за проведенням процесуальної дії, психічним, фізичним станом особи, а таким чином суд може впевнитися у законності отримання результатів СРД та встановити можливість використання їх як доказів [55, с. 308]. Проаналізувавши систему Інтернет-телефонії, текстового та відеозв'язку Skype, доходимо висновку, що її технічні можливості є оптимальними для використання в дистанційному досудовому розслідуванні.

Відповідно до ст. 240 КПК України під час досудового розслідування з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (результатів допитів підозрюваного або даних, одержаних під час проведення огляду та інших СРД), слідчий, прокурор має право провести *слідчий експеримент* шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [79].

Сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього створенням штучних умов, необхідних для виявлення відповідних

властивостей, або ж зміною ходу процесу в певному напрямі. Зміст даного методу становлять будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших, та пізнають його природу, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому (майбутньому) [170, с. 351].

Наприклад, під час розслідування крадіжок, проведення слідчого експерименту передусім необхідне для з'ясування: чи міг підозрюваний відкрити конкретний вид вхідного замка; чи міг підозрюваний самостійно винести викрадені предмети побуту за конкретний проміжок часу в межах однієї крадіжки; чи володіє підозрюваний вміннями та навичками відключення конкретного виду сигналізації тощо. Власне у таких випадках і виникає потреба звернутися до спеціаліста за певною консультацією, зокрема, роз'ясненням конкретного виду (специфіки) сигналізації та скільки часу потрібно для її знешкодження, або для з'ясування виду замка та способів його відкриття тощо [125, с. 156].

З приводу участі спеціаліста в проведенні слідчого експерименту В. Ю. Шепітько зазначає, що участь спеціаліста у слідчому експерименті має за мету надання техніко-криміналістичної допомоги на різних етапах цієї СРД [179, с. 93].

На наш погляд, слідчий експеримент за участі підозрюваного, як і будь-яка інша СРД, повинен розпочинатися з підготовки, яку можна поділити на два етапи: 1) до виїзду на місце його проведення; 2) безпосередньо на місці проведення.

До виїзду на місце проведення слідчого експерименту слідчому (дізнавачу) необхідно: а) визначити мету, вид і конкретні завдання слідчого експерименту (цей етап включає ретельний аналіз усього комплексу інформації, що була отримана під час допиту підозрюваних, огляду місця події, проведених експертиз тощо); б) визначити зміст та умови проведення експерименту; в) забезпечити кримінальну процесуальну можливість проведення слідчого експерименту (згідно з п. 5 ст. 240 КПК України слідчий

експеримент, що проводиться у житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора); г) визначити коло учасників слідчого експерименту; г) підготувати техніко-криміналістичні засоби.

Докази, зібрані під час слідчого експерименту, найбільш наглядно ілюструють обставини кримінального правопорушення. Саме тому під час досудового розслідування перебіг цієї СРД обов'язково фіксують за допомогою техніко-криміналістичних засобів відеофіксації, а вузлові моменти – за допомогою фотозйомки.

Відеокамеру потрібно вмикати з моменту, коли слідчий розпочинає заповнювати протокол, але у будь-якому випадку до моменту проникнення у житло чи інше володіння особи. На відеозаписі повинно бути чітко видно і чути інформацію про кожного учасника слідчого експерименту (зазвичай це його прізвище, ім'я та по батькові, рік народження та місце проживання), а також повідомлення про застосування і характеристику того чи іншого технічного засобу фіксації та носій інформації. Також варто обов'язково зафіксувати пропозицію особі, з якою проводиться слідчий експеримент, розказати і продемонструвати, як відбувалися подія чи явище, та його згоду на цю пропозицію. З основних операторських прийомів відеозапису можна виокремити панорамування, наїзд та від'їзд. Панорамування – зйомка відеокамерою, що перебуває в русі. Воно буває статичне і динамічне. Панорами повинні починатися і завершуватися статичними кадрами, оскільки в іншому разі вони будуть погано пов'язуватися з сусідніми епізодами відео. Доцільно робити зупинки для окреслення важливих об'єктів. Тут потрібно застосовувати наїзд – плавний перехід від загального до середнього та детального. Від'їзд – протилежний попередньому прийому і дає змогу підтримати орієнтацію в обстановці після епізодів, що зняті крупним чи детальними планами, або ж для вводу в кадр інших осіб після показу основного персонажу (учасника) [15, с. 149–150].

На наш погляд, перспективним напрямом фіксації ходу і результатів слідчого експерименту, який проводиться на відкритій місцевості, є використання можливостей дронів, обладнаних фото- та відеокамерою. Втім, окрім уніфікованої валізи слідчого (незалежно від її модифікації) під час проведення слідчого експерименту також можуть застосовуватись засоби додаткового та спеціального освітлення, металошукач, магнітний шукач, матеріал для пакування виявлених об'єктів тощо [141, с. 510–511].

Нерідко в процесі досудового розслідування виникає необхідність у проведенні такої СРД, як *освідування особи*. Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного для виявлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування як СРД близька до огляду, проте на відміну від останнього її предметом виступає не річ, а безпосередньо жива людина. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. Трапляються випадки, коли при проведенні освідування слідчі одночасно здійснюють огляд тіла й одягу, при цьому відображають отримані результати в одному протоколі освідування. На нашу думку, це є суттєвим порушенням процесуальних норм, оскільки суміщення двох різних СРД є неприпустимим. Так, освідування й огляд одягу подібні, по суті спрямовані на виявлення слідів та інших речових доказів, виникнення яких пов'язане з учиненням кримінального правопорушення. Однак завдання освідування полягає лише у встановленні на тілі людини особливих прикмет. У цьому випадку слідчий повинен виходити з кінцевої мети здійснюваного освідування й фактичних даних, що слугують підставою для призначення вказаної СРД. До тіла людини може відноситися будь-яка його частина: голова, тулуб, ноги, руки. За необхідності при проведенні освідування здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів (ч. 4 ст. 241

КПК України). У зв'язку з тим, що СРД пов'язана з можливим оголенням особи, законодавець визначив особливий порядок зберігання додатків до протоколу цієї СРД. Відповідно до ч. 4 ст. 241 КПК України зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді й можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

На початку особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а вразі її відмови освідування проводиться примусово (ч. 3 ст. 241 КПК України). Примусове освідування здійснюють лише в крайніх випадках, коли вичерпані всі можливості переконання.

За необхідності освідування здійснюється за участі судово-медичного експерта або лікаря. Необхідно зазначити, що при освідуванні лікар застосовує свої медичні знання з метою виявлення, фіксації особливих прикмет, тілесних ушкоджень, виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення. Лікар може надати характеристику ушкоджень, які є на тілі (садна, крововиливи); допомагає правильно описати виявлені ушкодження, точно вказавши їх локалізацію, а також за можливості розташування потерпілого й злочинця в момент утворення на тілі освідуваної особи тих або інших ушкоджень. Однак у цьому випадку може бути констатовано тільки наявність певної форми й розмірів ушкоджень. Визначити ж характер і механізм виникнення ушкоджень, а тим більше склад забруднень і накладень можна буде тільки шляхом експертного дослідження.

Що стосується техніко-криміналістичних засобів, то для виявлення на тілі людини невидимих оку підшкірних крововиливів і слідів виведеного татуювання, використовують електронно-оптичний перетворювач «ЕОП», який призначений для обслідування предметів шляхом опромінення потоком невидимих інфрачервоних променів.

При освідуванні потрібно ретельно описати все виявлене, зафіксувати за допомогою фотознімків, зробити вилучення забруднень, піднігтьового

вмісту, ретельно впакувати й опечатати вилучене. Тому для належного технічного забезпечення й швидкого виконання всього комплексу дій під час проведення цієї СРД слідчим, окрім залучення лікарів, необхідна ще й відповідна допомога спеціаліста-криміналіста.

Свого техніко-криміналістичного забезпечення потребує і проведення такої СРД, як *отримання зразків для експертизи*. На думку В. В. Ковальова, участь спеціаліста під час отримання зразків особливо корисна у разі, якщо це відбувається з використанням технічних засобів [69, с. 134].

С. О. Коропецька вважає, що зразки для експертизи потрібно вважати самостійною категорією об'єктів, які мають власну процесуальну природу та призначення. Під біологічними зразками, що можуть бути відібрані від особи, необхідно розуміти зразки, які походять від людини як біологічної сутності, – кров, слина, сперма, волосся, екскременти, частки епідермісу, потожирова речовина та інші біологічні матеріали. Авторка цілком слушно зазначає, що отримання зразків для проведення експертизи є СРД, змістом якої є врегульоване кримінальним процесуальним законодавством одержання стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею, об'єктів біологічного походження або об'єктів, що відображають властивості відповідних предметів чи є їх частиною, речовин або їх матеріально фіксованих відбитків, необхідних для порівняння з речовими доказами з метою ідентифікації або встановлення групової належності. Відібрання біологічних зразків у особи має відсильний характер на відповідні норми ст. 241 КПК України, якими регламентується здійснення освідчування, що не є виправданим, оскільки відрізняється від нього своєю метою, завданнями, процесуальним порядком і ступенем втручання в особисту сферу людини. Метою отримання біологічних зразків вбачається одержання стороною кримінального провадження або судом обґрунтованого висновку експерта, складеного як на основі дослідження цих зразків, так і на основі їх порівняння з доказами, що є у провадженні. Оскільки слідчий не завжди

може якісно відібрати біологічні зразки через те, що не володіє відповідними знаннями, доцільно закріпити у законі обов'язок слідчого, прокурора залучити для участі у цій СРД спеціаліста-медика в усіх випадках, коли є необхідність відібрати в якості зразків продукти життєдіяльності людського організму, а також забезпечити відібрання в умовах медичного закладу при дотриманні санітарних норм, що виключали б можливі шкідливі наслідки для здоров'я особи, в якій вони відбираються [73, с. 202–203].

У підозрюваного за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, зазвичай, отримують зразки крові та зразки змивів з обох рук на предмет наявності крові.

Вилучення зразків крові потребує спеціальних медичних знань, а отже, допомоги відповідного спеціаліста. Зразки крові у підозрюваного можуть отримувати з пальця, але зазвичай їх отримують з вени [102]. Для цього потрібно спочатку дезінфікувати ділянку шкіри за допомогою ватного тампону, змоченого медичним спиртом. Кров отримують за допомогою медичного одноразового шприца шляхом введення голки у вену в районі ліктьового суглобу. Оптимальним для отримання зразків крові є шприц об'ємом 5 мл. Далі на голку надівають ковпачок, шприц упаковують у паперовий конверт, який опечатують та наносять відповідні пояснювальні надписи.

Зразки змивів з обох рук на предмет наявності крові отримують за допомогою двох ватних або бинтових тампонів, змочених дистильованою водою. Одним з них роблять змив з правої, а іншим – з лівої руки. Під час отримання змивів потрібно стежити, щоб рідина не потрапляла під нігті підозрюваного. Такі тампони потрібно висушити та упаковати в окремі паперові конверти, на яких виконують пояснювальні надписи: коли, ким, у кого і за яким фактом отримані зразки змивів з рук. До того ж в окремий конверт повинен бути упакований контрольний відрізок чистого бинту чи вати, який також в подальшому буде направлений на експертизу.

У разі вчинення кримінального правопорушення з використанням вогнепальної зброї у підозрюваного потрібно отримати зразки змивів з обох рук на предмет наявності продуктів пострілу. З цією метою беруть два ватних або марлевих тампони й змочують в ацетоні (процедура отримання змивів така ж сама) [161]. Отримуючи змиви з рук, потрібно стежити, щоб рідина не потрапила під нігті. Зразки змивів на предмет наявності крові та продуктів пострілу можуть бути отримані й з інших частин тіла під час освідчування підозрюваного.

Необхідно відзначити, що перед відбором зразків спеціаліст, що виконує зазначену процедуру, для запобігання внесення забруднень зі своїх рук повинен промити їх за допомогою тампонів, змочених спиртом або під сильним струменем теплої води з використанням миючих засобів, або з використанням стерильних рукавичок.

З тактичної точки зору, надалі, у підозрюваного потрібно отримати зразки нігтів. Саме в піднігтьовому ложе підозрюваного можуть міститись мікросліди (клітини епітелію, крові, волокна одягу, різноманітні побутові забруднення), які за результатами експертизи можуть підтвердити факт контакту підозрюваного з потерпілим, а топографія їх розміщення – травматичне їх походження. Для цього необхідні маленькі манікюрні ножиці чи щипці та два паперові конверти. При отриманні зразків нігтів потрібно намагатись запобігти подрібненню нігтьових пластин, а відстригати їх суцільними по ширині.

Необхідними зразками є також відбитки пальців рук. Для отримання таких зразків необхідно підготувати дактилокарту, або листок паперу формату А4, ручку, друкарську (поліграфічну) фарбу, дактилоскопічний валик, скло для розкати фарби, вологі та сухі серветки, для особистого захисту латексні або поліетиленові рукавички одноразового використання. До початку дактилоскопіювання потрібно заповнити усі необхідні реквізити дактилокарти, окрім підписів. Якщо дозволяють умови, то руки підозрюваного потрібно вимити з миючим засобом і витерти насухо, якщо

такої можливості немає для видалення різноманітних забруднень використовують вологі, а потім сухі серветки. Далі на скло наносять невелику кількість фарби і розкатують її рівномірним тонким шаром. Валиком фарбу по черзі наносять на усі пальці та долоні загалом і прокатуванням у відповідних клітинках дактилокарти отримують зразки відбитків рук підозрюваного [31].

У разі вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, у підозрюваного додатково потрібно вилучати зразки волосся з обох рук і ніг, лобка та підборіддя, упакувати в окремі паперові конверти та опечатати. До того ж треба отримати мазки зі статевого органу (залучивши лікаря або доручивши це судово-медичному експерту, який оглядає підозрюваного з метою проведення судово-медичної експертизи).

Якщо під час огляду місця події були виявлені та вилучені сліди куріння, то у підозрюваного потрібно отримати зразки слини для судово-цитологічної експертизи. З цією метою використовують марлевий тампон і за допомогою пінцету поміщають підозрюваному під язик на 2–3 хвилини. У подальшому тампон потрібно висушити, упакувати відповідним чином у паперовий конверт, опечатати та нанести пояснювальні надписи. Під час отримання зразків слини для експертизи в окремий конверт також потрібно упакувати чистий зразок матеріалу, з якого був виготовлений тампон [101, с. 114–115].

Крім цього, якщо під час огляду місця події були вилучені запахові сліди, то, відповідно, при затриманні підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення виникає потреба в отриманні зразків запаху. Такі зразки отримують переважно з тієї ділянки тіла, яка могла стати джерелом вилучених запахових слідів. Для цього потрібно одягнути одноразові латексні або поліетиленові рукавички та за допомогою пінцету розмістити спеціальний абсорбент – фланелеву тканину на тілі підозрюваного не менше ніж на 30 хв. Потім абсорбент поміщають у скляні

банки чи загортають у фольгу й опечатують. При отриманні запахових зразків у затриманих або в осіб, які перебувають під вартою, повинен бути вилучений фоновий запах приміщення, в якому вони утримуються [41, с. 6].

При отриманні запахових зразків у осіб, які перевіряються, доцільно отримати додатково їх контрольні запахові сліди, які за вказівкою спеціаліста відтворюють на модельних предметах, аналогічних слідоносіям, виявленим на місці події. Отримані зразки разом із запаховими пробами, вилученими на місці події, направляються для порівняльного дослідження [42, с. 126].

Таким чином, у контексті викладеного ми дійшли висновку, що без використання техніко-криміналістичних засобів нині неможливо провести жодної зі згаданих СРД за участю підозрюваного. Разом з цим результати дослідження показали, що наведені СРД за участі підозрюваного викликають велику складність у роботі практичних працівників. Нами було виокремлено особливості техніко-криміналістичного забезпечення та запропоновано алгоритми дій під час їх проведення, що дають можливість підвищити рівень, якість, ефективність розслідування, а також одержати великий об'єм доказової інформації.

Спільною особливістю техніко-криміналістичного забезпечення СРД за участі підозрюваного є рекомендоване залучення відповідного спеціаліста й використання ним, за необхідності, спеціальних техніко-криміналістичних засобів, що загалом обумовлено специфікою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення (опис у протоколі процесуальної дії, фото-, відеофіксація, копіювання на зовнішній носій інформації), а також у деяких випадках прямим згадуванням на це у КПК України. Залежно від конкретної ситуації, це може бути як інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) так і інші особи (зокрема, судовий експерт), які володіють відповідними спеціальними знаннями та навичками використання техніко-криміналістичних засобів. За необхідності залучення фахівців недержавних підприємств, установ та організацій, таке залучення має бути заздалегідь узгоджено та організовано. У зв'язку із зазначеним

важливу роль у техніко-криміналістичному забезпеченні СРД за участі підозрюваного відіграє підготовчий етап.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив низьку якість слідчих оглядів (порівняно з практикою Ізраїлю), зокрема місця події, насамперед, за фактами нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів, що призводить до втрати цінної криміналістичної інформації. Позаяк недоліки та прорахунки правоохоронних органів України значно ускладнюють висунення основних і додаткових слідчих версій, що перешкоджає встановленню осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а у разі встановлення таких осіб – ускладнює доведення їх винуватості.

Констатовано, що техніко-криміналістична діяльність під час огляду місця події спрямована більшою мірою на відшукування слідів кримінального правопорушення, зокрема невидимих, або маловидимих у звичайних умовах спостереження. Для досягнення цієї мети матеріально-технічне оснащення слідчого повинно відповідати конкретним умовам і включати в себе спеціальні техніко-криміналістичні засоби, які, з одного боку, призначені для виявлення, фіксації, вилучення, попереднього дослідження, упакування, транспортування та зберігання слідової інформації, а з іншого, заощаджують людські та матеріальні ресурси, а також час, що надає можливість закінчити досудове розслідування у визначений строк.

Наголошено на ефективності залучення до огляду місця події спеціалістів НДЕКЦ – експертів-криміналістів з криміналістичними валізами та пересувними криміналістичними лабораторіями.

2. Доведено, що під час огляду місця події необхідною умовою для отримання орієнтуючої криміналістичної інформації та прийняття на її основі оптимальних тактичних і процесуальних рішень є позаекспертне дослідження, в тому числі мікрооб'єктів, оскільки сліди взаємодії, зокрема

таких елементів, як «злочинець», «жертва», «знаряддя» тощо, та місце події, впливаючи один на одного, утворюють «хрест слідів», дозволяючи виявити на кожному з них сліди трьох інших. Розробка оптимальних принципів роботи з мікрооб'єктами на цій стадії дослідження базується на інформаційній сутності процесу розвитку слідчої ситуації з урахуванням співвідношення категорій необхідності й достатності. Основними завданнями такого дослідження є: виявлення мікрооб'єктів на об'єкті-носії; орієнтовне визначення їх природи (для пошуку порівняльних зразків); з'ясування механізму утворення; порівняння з матеріалом конкретних предметів (доцільність надання на подальше дослідження).

Узагальнено недеструктивні оптичні засоби і методи, які використовують під час позаекспертного дослідження, зокрема: спеціальні освітлювальні прилади, джерела поляризованого світла, галогенні лампи, кольорові світлофільтри, ультрафіолетові освітлювачі, мікроскопи, інтегрально-голографічні прилади. Зроблено висновок, що такі дослідження, насамперед, мають оперативно-тактичне значення.

Акцентовано увагу на необхідності впровадження лазерного сканера, що призначений для обмірів і 3D візуалізації – FARO® Laser Scanner Focus3D (технічні можливості зазначеного засобу мають інноваційні можливості у фіксації огляду місця події, зокрема за фактами кримінальних правопорушень, учинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв (фіксація складної топографії місця події)) у поєднанні з оптичними методами мікроскопії на основі обмеження рівня спонтанного випромінювання (STED-мікроскопія), методу одночасного формування і реєстрації спектрів комбінаційного розсіювання та фотолюмінесценції, а також методу спектральної 4D-візуалізації. Для виготовлення планів і схем місцевості, що використовуються як додатки до протоколу огляду місця події, необхідно застосовувати програмне забезпечення Google Earth.

Приділено увагу техніко-криміналістичному забезпеченню огляду складних ділянок місцевості (гірських, лісистих, чагарникових, болотяних

тощо). Зазначено, що використання під час огляду місця події безпілотних літальних апаратів у практиці Ізраїлю довело свою результативність, зважаючи на їх компактність, мобільність і високу роздільну здатність відеозображення, яке в реальному часі дає змогу обстежити та зафіксувати великі площі території за відносно невеликий проміжок часу.

Аргументовано, що одним із перспективних напрямів використання безпілотних літальних апаратів може стати їх застосування, зокрема у судовій антропології, для пошуку трупів (проект знаходиться ще на стадії розробки американськими ученими); оперативно-розшуковій діяльності – для пошуку зниклих безвісті; судовій експертизі (пожежно-технічній) для встановлення осередку займання, фіксації площі та наслідків пожежі тощо.

Запропоновано включити GPS-навігатор до наборів техніко-криміналістичних засобів з метою використання під час огляду місця події за фактами вчинення кримінальних правопорушень. Показники координат, отримані за допомогою GPS-навігатора, можна заносити до протоколу. Надалі зафіксовані під час огляду місця події координати використовують для швидкого пошуку місця події під час слідчого експерименту.

Констатовано, що процес огляду місця події закінчується відображенням у протоколі всіх виявлених ознак й особливостей, що мають значення для кримінального провадження, а трансформація їх у речові докази відбувається шляхом надання їм процесуальної форми, тобто прийняття процесуального рішення, що виражається у винесенні постанови про визнання предметів речовими доказами. Водночас у матеріалах вивчених нами кримінальних проваджень виявлено близько третини протоколів (29 %), в яких замість вказівки на подібність зовнішніх ознак виявленого об'єкта із загальновідомими (наприклад, мікрооб'єкт, подібний до мікрочастки лакофарбового покриття) слідчі, спираючись на власні припущення, чітко вказували вид виявленого ними мікрооб'єкта. В ході ж дослідження наданого на експертизу матеріалу з'ясовувалось, що природа походження мікрооб'єкта

інша, що в подальшому лише загострює питання сторони захисту щодо ймовірної фальсифікації доказів.

Встановлено, що в Україні, на відміну від Ізраїлю, домінує рукописне оформлення протоколів. Жоден з опитаних нами слідчих не вказав, що для протоколювання під час огляду місця події він використовує ноутбук (планшет). Об'єктивно на цей стан впливає те, що не має централізованого забезпечення такими засобами (на що вказали 76 % опитаних).

Водночас в Ізраїлі є внутрішня національна поліцейська комп'ютеризована база даних, у якій ведуться всі кримінальні справи і пишуться протоколи та звіти. Залежно від допуску до кримінальної справи, можна мати доступ з будь-якого поліцейського комп'ютера, проглядати усю інформацію, давати розпорядження, стежити за просуванням справи тощо. Криміналісти надають звіти та експертні висновки також у цій електронній системі, яка все ще дублюється у друкованому вигляді.

На прикладі Ізраїлю звернуто увагу на те, що при використанні ноутбуків (планшетів) для фіксування ходу та результатів проведення огляду місця події необхідним є: по-перше, ємність акумуляторної батареї має забезпечувати до 10–12 годин його автономної роботи (за результатами узагальнення нами матеріалів кримінальних проваджень середня тривалість здійснення огляду місця події становить до 3-х годин, однак за фактами виявлення трупів зі слідами насильницької смерті, розбійних нападів, порушень правил безпеки дорожнього руху середня тривалість огляду місця події становить 5 годин); по-друге, на ноутбуці має бути встановлено або ліцензійне, або безкоштовне програмне забезпечення – операційна система, офісний та графічний редактор (використання «піратського» програмного забезпечення через втручання у його програмний код для подолання вбудованого захисту від неправомірного застосування автоматично порушує питання щодо достовірності даних, які фіксуються на пристрої постійної пам'яті (HDD або SSD диску) комп'ютера).

3. На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, висновків криміналістичних експертиз і результатів анкетування визначено основні недоліки, що позначаються на техніко-криміналістичному забезпеченні цієї СРД, та їх наслідки для розслідування кримінальних правопорушень, серед яких: 1) на етапі пошуку та огляду об'єктів – низька якість отримання первинної інформації, яка є основою для подальших досліджень, що пов'язано з недоліками організації діяльності суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення (28 % слідчих і 31 % інспекторів-криміналістів), а також неналежним оснащенням суб'єктів сучасними техніко-криміналістичними засобами збирання та дослідження інформації (54 і 67 % відповідно); 2) щодо попередніх досліджень, втрата (неповне, несвоєчасне отримання) орієнтуючої інформації, що пов'язано з недостатнім рівнем упровадження інноваційних технологій для швидкого проведення досліджень, зокрема на місці події (82 %); застарілістю наукових розробок (73 %); 3) щодо перевірок за криміналістичними обліками – невміле використання масивів і банків даних, що пов'язано з недостатньою поінформованістю слідчих (детективів) про можливості криміналістичних обліків (37 %); 4) щодо криміналістичних експертиз – отримання неповної, недостовірної, необґрунтованої інформації або взагалі її втрата, що пов'язано з надходженням неякісної інформації з попередніх етапів техніко-криміналістичних досліджень і порівняльних зразків (68 %).

4. Розкрито особливості техніко-криміналістичного забезпечення СРД за участі підозрюваного, зокрема обшуку (ст. 234 КПК України)⁴; допиту (ст. 224 КПК України); слідчого експерименту (ст. 240 КПК України); освідування (ст. 241 КПК України); отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України).

Встановлено, що під час розслідування техніко-криміналістичні засоби найчастіше використовуються для вилучення зразків мікрооб'єктів, нігтів рук, змивів з обох рук, відбитків обох рук, зразків волосся, крові, слини, запаху тощо. Для виявлення на тілі людини невидимих оку підшкірних

крововиливів і слідів виведеного татуювання нами було запропоновано використовувати електронно-оптичний перетворювач «ЕОП» (прилад, призначений для обслідування предметів шляхом опромінення потоком невидимих інфрачервоних променів).

Виокремлено групу додаткових техніко-криміналістичних засобів, призначених для одержання примусового доступу до приміщень, сховищ, іншого володіння особи, серед яких: лом, кувалда, різак, спеціальний засіб «Ключ», електронні пристрої з криптографічним програмним забезпеченням зламу систем логічного захисту тощо. Про факт і результати їх застосування насамперед обов'язкового повідомляється учасникам обшуку та зазначається у відповідному протоколі.

Визначено, що сучасна інформатизація супроводжується побічними негативними явищами криміногенного характеру, у тому числі збільшенням кількості кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. З урахуванням практики застосування техніко-криміналістичних засобів конкретизовано тактичні прийоми проведення обшуку в місцях: збереження й обробки комп'ютерної інформації, яка зазнала злочинного впливу (наприклад, у разі незаконного втручання в роботу ЕОМ (комп'ютерів), їх систем чи комп'ютерних мереж); виявлення комп'ютерного обладнання, яке використовувалося при вчиненні кримінального правопорушення (при розповсюдженні комп'ютерного вірусу після незаконного проникнення в комп'ютерну мережу); зберігання інформації, отриманої злочинним шляхом (при заволодінні комп'ютерною інформацією шляхом викрадення, привласнення, вимагання, шахрайства чи зловживання службовим становищем); порушення правил експлуатації ЕОМ, комп'ютерної системи або мережі; настання шкідливих наслідків.

Акцентовано, що на сучасному рівні розвитку обчислювальної техніки без участі професіонала знайти «заховану» в комп'ютері інформацію без ризику її знищення складно. Відповідно до цього власника приміщення або

оператора ЕОМ не варто допускати до комп'ютера і клавіатури навіть у випадках згоди особи, яка обшукується, добровільно видати інформацію. Усю роботу на комп'ютері повинен виконувати спеціаліст.

Підготовка до проведення допиту теж має свої особливості й певну специфіку, невраховуючи які, слідчий зіткнеться з низкою труднощів, зокрема, як показало опитування практичних працівників, це можуть бути труднощі, пов'язані з: термінологією (87 %); вибором тактичних прийомів (24 %); встановленням психологічного контакту (17 %); інші проблеми (4 %).

Наступною СРД, що спрямована на отримання, перевірку й уточнення зібраних доказів, є слідчий експеримент (ст. 240 КПК України). Під час проведення слідчого експерименту можуть проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, що додаються до протоколу. На основі вивчення слідчої практики визначено, що важливе місце посідають засоби відеофіксації, які фіксують обстановку та відіграють головну роль в отриманні та фіксації показань підозрюваного.

Надано пропозиції щодо удосконалення методів, прийомів, способів застосування засобів виявлення (освітлювальна техніка, оптичні і пошукові прилади, фізико-хімічні речовини), фіксації (фотографічна і відеозаписуюча техніка, засоби вимірювання, матеріали для виготовлення зліпків і копій тощо) та універсальних наборів засобів «польової криміналістики» під час проведення СРД за участі підозрюваного.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1 Використання інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень

Технології сьогодні проникли в усі сфери життя людини, багаторазово покращивши їх, спростивши цілу низку повсякденних операцій й посиливши взаємодію між людьми. Саме поняття «інтелектуальні», або ще «розумні» належить до «технології самоконтролю, аналізу та звітності». Це технологія, що використовує штучний інтелект, машинне навчання та аналіз великої кількості даних для надання когнітивної інформації [219].

Вірогідність створення інтелекту, який дорівнює інтелекту людини, або перевищує його, є доволі високою вже сьогодні. Якщо узагальнити численні різновекторні прогнози, то вже сьогодні штучний інтелект мислить повністю як людина (а не лише за окремими напрямками) на 10 %, а до 2040 р. – на 50 %, до 2075 р. його процеси мислення неможливо буде відрізнити від людських так само, як невдовзі складно буде відрізнити між собою штучні та біологічні об'єкти, віртуальні світи стануть більш захоплюючими, ніж реальне оточення [143]. Такий штучний інтелект буде здатний не тільки до самовдосконалення, але й до обізнаності у принципах своєї роботи. До його корисних властивостей також потрібно віднести прискорену швидкість прийняття рішення (секунди та мілісекунди), можливість обробки значних обсягів інформації та оперативного їх використання, накопичування досвіду, узагальнення, відшукування неочевидних зв'язків і будування логічних ланцюжків, завчасне планування та ситуативна переорієнтація, концентрація

уваги, об'єктивна інтерпретація отриманих даних, побудова ціннісних суджень тощо [142].

На нашу думку, інтелектуальні технології можна розглядати як важливий каталізатор переходу ідей і наукових відкриттів в інновації. Вельми важливо приділити пильну увагу взаємодії між інтелектуальними технологіями і криміналістикою.

Інтелектуальні технології можна розділити на три види:

- 1) пристрої інтернет речей (IoT), до них можна віднести: розумні міста і розумні будинки;
- 2) розумні підключені пристрої, до яких відносяться камери відеонагляду і смартфони;
- 3) пристрої обмеженої автоматизації, це інтелектуальні пристрої, що надають певні персоналізовані послуги в певний час [118].

Інтелектуальні комунікативні об'єкти пропонують цифровізацію життя, вони створюють нові можливості в рамках кримінального провадження. Останніми роками наукове співтовариство прагнуло розробити загальну цифрову структуру та методологію, адаптовану до інфраструктури на основі інтернет-комунікацій.

Цифрова криміналістика – це галузь судової експертизи, яка фокусується на виявленні та розслідуванні матеріалів, виявлених у цифрових пристроях, пов'язаних з кіберзлочинністю та інтелектуальними технологіями. Крім цього, до неї входить виявлення, зберігання, аналіз та документування цифрових доказів для того, щоб при необхідності їх представити в суді [201].

Оскільки технології проникають у всі галузі нашого життя, не дивно, що розслідування кримінальних правопорушень стало майже футуристичним у своєму розвитку. Об'єднавши разом криміналістику та цифрові технології, експерти і слідчі значно спростили життя у пошуках вирішення проблем досудового розслідування. Це дозволило сьогоdnішнім судовим експертам і працівниками поліції залишатися на крок попереду злочинців. Тому всі

початківці, а також діючі фахівці в галузі судової криміналістики і права повинні бути в курсі технологічних інновацій, що відбуваються в їх сфері [188].

Однак в науці проблеми використання інтелектуальних технологій під час досудового розслідування аналізуються переважно фрагментарно, у той час як правоохоронні органи багатьох країн покладаються на штучний інтелект у різних сферах своєї професійної діяльності: ідентифікація підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, відстеження грошових потоків, захист від фейкових новин тощо [166, с. 7].

На нашу думку, штучний інтелект як криміналістичний інструмент має потенціал бути постійною частиною у діяльності правоохоронних органів, яка сприяє розслідуванню кримінальних проваджень і допомагає підтримувати забезпечення публічної безпеки та порядку, а також протидії злочинності.

«Сучасні» місця кримінального правопорушення можна розглядати як гібриди між фізичними та цифровими технологіями, де важливо, щоб органи правопорядку не обмежували своїх можливостей. Своєю чергою, кожен цифровий пристрій сам є гібридним, таким, що містить як нематеріальні цифрові сліди, так і потенційні фізичні докази на самому пристрої, причому обидва можуть мати криміналістичну цінність [209, с. 762].

Нині майже кожна людина володіє мобільним пристроєм, за статистичними даними на 2021 р. у світі налічується 6,4 млрд користувачів смартфонів і смарт-пристроїв, тоді як у 2016 р. їх було 3,6 млрд [220]. Зазначені розумні пристрої та технології можуть суттєво допомогти у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Таким чином, повсюдне поширення цифрових пристроїв означає, що тепер їхня присутність на багатьох місцях кримінальних правопорушень не повинна шокувати фахівця, який бере участь у його огляді [208]. Своєю чергою, особи, уповноважені на проведення досудового розслідування,

повинні мати відповідні навички та знання для вилучення та обробки цифрових доказів.

Експерти-криміналісти, які здійснюють огляди, часто зустрічають гібридні пристрої, такі як мобільні телефони, розумні годинники типу Apple Watch, сучасні транспортні засоби. Крім того, сам огляд може проводитися в так званому розумному будинку. Огляд зазначених пристроїв може поділятися на два види: фізичний огляд, який передбачає виявлення та вилучення речових доказів, залишених злочинцем на даному пристрої, таких як відбитки пальців, ДНК профіль або сліди взуття. Другим видом є виявлення цифрового сліду, що знаходиться в пам'яті самого пристрою або інтернет-комунікацій [118].

Нині технологія така, що дозволяє розробникам вбудовувати різні датчики, процесори та пам'ять у невеликі електронні пристрої. Наявність будь-якого цифрового пристрою на місці події є новим завданням для СОГ. Не тільки з точки зору їх ідентифікації та звернення, але й розуміння, яку цінність може мати інформація з цих пристроїв для ведення досудового розслідування та збору доказової бази.

Інспектори-криміналісти, які беруть участь в огляді місця події, часто бувають першими в ланцюжку розслідування та несуть відповідальність за забезпечення та виконання будь-яких подальших дій для перевірки всіх «доступних» доказів, а також відповідають за те, щоб ці докази були вилучені та надані таким чином, щоб зберегти свою цінність. Важливо враховувати, щоб уповноважена особа, при відповідному огляді розпізнала наявність будь-яких цифрових пристроїв і можливості, які ці пристрої можуть надати для подальшого ведення розслідування [209, с. 761–763].

Однак використання датчиків і сенсорів у смартфонах виявляє проблеми з конфіденційністю та безпекою, оскільки користувачі смартфонів готові завантажувати свої особисті дані, не знаючи, що мають обмежений контроль над ними. Тому актуальною в усьому світі є проблема забезпечення конфіденційності під час використання цифрових пристроїв і технологій

[215]. Одним з таких датчиків є компонент GPS навігації, який є у пристрої, і дозволяє визначати місце розташування людини.

Отже, технологічним досягненням, що стає «інструментом» досудового розслідування, є відстеження мобільних пристроїв, які можуть дати чітке уявлення про пересування злочинця до, під час і після вчинення кримінального правопорушення.

У багатьох країнах світу, включаючи Ізраїль, процедура вилучення інформації або відстеження смарт-пристроїв вимагає відповідної ухвали суду [197], а для захисту недоторканності приватного життя та людської гідності депутати Європарламенту просять запровадити постійну заборону на автоматичне розпізнавання осіб у громадських місцях, наголошуючи, що спостереження за громадянами має здійснюватися лише за підозри у вчиненні кримінального правопорушення [234].

Таким чином, дані з мобільного пристрою (місце та час знаходження) можна порівняти з даними про подію кримінального характеру. Для отримання більш повної картини можна використовувати метод криміналістичної розвідки (про що детальніше зазначимо у наступному підрозділі), який полягає в тому, щоб проаналізувати взаємозв'язок мобільного пристрою з місцями подій та зіставити їх з наявними криміналістичними даними, отриманими під час проведення оглядів даних місць подій (відбитками взуття, ДНК-профіль, сліди взлому а також схожі способи злому та проникнення). Аналізуючи отримані дані, можна пов'язати злочинця з місцями кримінального правопорушення [192].

У наші дні все доступніше стають «розумні» годинники, «розумне» взуття тощо. Розумний годинник на базі Android, а також інших оперативних систем – один з таких популярних пристроїв, якими користуються багато клієнтів по всьому світу. Хоча годинник залежить від мобільного пристрою, в їх пам'яті міститься багато корисної інформації про користувача, яка може бути важливою для досудового розслідування.

Наприклад, інформаційні дані з мобільного пристрою та розумного годинника допомогли розкрити вбивство в Греції. Чоловік убитої дівчини заявив, що до їхнього будинку увірвалися грабіжники, зв'язали його та вбили його дружину. В результаті проведення розслідування з'ясувалося, що дані годинника вбитої дівчини показували, що її серце ще билося, в той час, коли її чоловік стверджував, що вона була вбита. Крім цього, датчики активності в телефоні чоловіка показали його пересування по дому в той час, коли він стверджував, що був зв'язаний [214]. Це лише один з багатьох випадків, коли органам досудового розслідування вдалося розкрити кримінальне правопорушення з використанням даних гібридних пристроїв.

За результатами дослідження, проведеного в університеті Сараєво, де вивчили потенціал цифрового джерела інформації для судової експертизи в розумному годиннику марки Galaxy Gear S3 Frontier, вдалося визначити, коли користувач рухав зап'ястям вгору або вниз і які програми він використовував. Повідомлення, які були на самому годиннику, можна було знайти разом з часом і датою повідомлення. Інформація про телефонні розмови була доступна, коли пристрій синхронізувався з телефоном. Вимірювання від крокоміра та датчиків тиску повітря також були доступні для аналізу. Використовуючи ці дані, можна визначити відстані, які подолав користувач. Точне розташування годинника по GPS навігації можливе, оскільки дані збережені в годиннику, але потрібне використання стороннього програмного забезпечення з мапами [191].

Таким чином, якщо годинник був синхронізований з телефоном, органам досудового розслідування може бути доступна додаткова інформація користувача, а також інформація щодо дзвінків і соціальних мереж. Дослідження показало, що цифрові дані, отримані від аналізу розумного годинника, можуть виявитися досить корисними у розслідуванні.

Останнім часом, транспортні засоби все частіше стають одним із важливих джерел саме цифрових доказів. Традиційно спеціалісти, які оглядали транспортний засіб, пов'язаний з тим чи іншим кримінальним

правопорушенням, зосереджувалися на виявленні відбитків пальців, ДНК-профілю та інших ідентифікуючих слідів, які зазвичай не є цифровими за своєю природою. Однак сучасні автомобілі, особливо «розумні» автомобілі (без водія), зберігають величезну кількість цифрової інформації, такі як недавні пункти призначення, маршрути та особисті дані (наприклад, списки викликів з мобільного телефону, контактів, SMS-повідомлення, зображення, відео тощо). Підключаючи свій мобільний пристрій до інформаційно-розважальної системи транспортного засобу за допомогою «Bluetooth», дані від пристрою зберігаються в пам'яті автомобіля навіть після відключення від інформаційно-розважальної системи. Дані, що зберігаються, також можуть відрізнятися залежно від використання транспортного засобу, дій водія або пасажирів, використовуваних функцій тощо [206]. Для вилучення цих даних використовуються різні системи, один з таких комплектів «Berla iVe», що складається з програмних та апаратних компонентів для доступу до численних систем різних автовиробників [233].

Сучасні автомобілі можна розглядати як типову комп'ютерну систему з різними електронними модулями. Інформація пересилається від однієї системи до іншої через так звану внутрішню комунікаційну мережу, що з'єднує компоненти всередині транспортного засобу. Це дозволяє електронним модулям у транспортному засобі взаємодіяти один з одним і зберігати інформацію (наприклад, про стан подушки безпеки, гальмівну систему, стан двигуна тощо) [218].

Таким чином, транспортні засоби в технологічному плані стають усе більш складними, як і завдання, що ставляться перед судовими експертами, для отримання інформації про конструкцію цифрових компонентів та їх взаємодію.

Водночас, мабуть, найпередовішим і найцікавішим у дослідному сенсі може бути система комфорту «розумний» будинок. Розумний будинок – це місце проживання, яке є різноманітними процесами автоматизації комфорту на основі підключення інтернету до різних пристроїв, оснащених датчиками,

камерами та штучним інтелектом. Ці пристрої можуть мати дистанційне керування за допомогою контролерів, наприклад смартфонів та інтелектуальних динаміків. Пристрої, що належать до кожної платформи, обробляють дані в унікальному сховищі та мають зв'язок між даними через з'єднання між пристроями. Дані цифрової криміналістики ідентифікуються та класифікуються залежно від функцій кожного пристрою розумного будинку, датчиків руху, голосових команд, історій дзвінків тощо [213].

Наприклад, у 2015 р. завдяки доказам, зібраним «розумним» динаміком «Amazon Echo», прокуратура Арканзасу відмовилася висувати звинувачення у вбивстві Джеймсу Бейтсу, оскільки розумні динаміки у будинку підозрюваного, допомогли довести його непричетність до вбивства [186].

Аналіз даних, що генеруються системою розумний будинок, для криміналістичних цілей включає вилучення даних, їх обробку, а також розробку криміналістичних інструментів для судової експертизи по збору та аналізу даних з різних пристроїв, таких як смарт-телевізори, інтелектуальні колонки тощо.

З розвитком інформаційних технологій розвиваються міста та їх інфраструктура, як і нові технології безпеки, які є частиною концепції «розумного» міста. Так, звукові датчики, вбудовані у вуличні ліхтарі разом з камерами відеоспостереження, можуть виявити звук пострілу та визначити його точне місце, а камери відеоспостереження допомагають встановити осіб та номери транспортних засобів, причетних до цієї дії. Таким чином, правоохоронні органи можуть отримати та аналізувати інформацію з різних датчиків або систем безпеки для визначення часу події. Ця інформація, ймовірно, буде набагато точнішою, ніж показання очевидців.

Наприклад, в США компанія Startup Waycare Technologies випустила інтелектуальну технологію «Waycare», яка випробовується для попередження аварій у США. Їх система поєднує дані в реальному часі з камер дорожнього руху, датчиків і додатків для повідомлення про дорожній рух з історичними даними для аналізу тенденцій та прогнозування часу і місця майбутніх

аварій. Ця технологія випробувана на перехрестях у кількох містах США. Коли ідентифікується закономірність, поліцейські машини відправляються на перехрестя, де, швидше за все, трапляються аварії в той момент, коли це найімовірніше. Технологія штучного інтелекту призвела до 17 % скорочення числа аварій на перехресті в штаті Невада. Вказана система штучного інтелекту аналізує відеозапис, позначаючи визначені зони, та рахує кількість транспортних засобів, які в'їжджають у простір. Також, дані системи Waycare можуть використовуватися для контролю дорожнього руху та уникнення заторів, спричинених автомобільними аваріями [198].

Розумні цифрові системи генерують та обмінюються даними між собою. Наприклад, розумні автомобілі та смартфони синхронізуються з міською інфраструктурою через мережу Wi-Fi, тим самим надаючи можливість встановити маршрут пересування. Аналогічним чином використання «розумних» лічильників споживання електроенергії в містах може бути корисним у розвідувальних цілях з метою визначення можливих місць незаконного вирощування каннабісу в приміщеннях і квартирах [212, с. 397–399].

Проаналізувавши інформацію, отриману з гібридних речових доказів, органи досудового розслідування повинні правильно її використовувати для виявлення та затримання злочинця, а у майбутньому для запобігання кримінальним правопорушенням.

Отже, розвиток інтелектуальних технологій є глобальним викликом у діяльності правоохоронних органів. З появою та впровадженням розумних технологій підвищення професіоналізму практичних працівників вимагає постійного оновлення знань і навичок, обміну інноваційними напрацюваннями з фахівцями з інших країн, оволодіння новітніми методиками, механізмами та інструментами проведення криміналістичних досліджень.

Спеціалісти, які беруть участь в СРД, повинні вміти розпізнавати та правильно вилучати гібридні (цифрові) пристрої для збереження можливої

інформації, яка зберігається в них, для подальшого проведення цифрової експертизи.

Впровадження інноваційних криміналістичних технологій у судово-експертну діяльність, з урахуванням даних дослідження та планованих до реалізації інноваційних проєктів, передбачає:

1) розробку інноваційних технологій, орієнтованих на появу в судово-експертній практиці нових об'єктів експертного дослідження, насамперед радіоелектронних пристроїв і систем автотранспорту;

2) розробку нових видів судової експертизи та інноваційних технологій експертного дослідження об'єктів, що мають соціально-культурну специфіку (об'єкти судово-лінгвістичної, мистецтвознавчої та інших видів експертиз);

3) розробку інноваційних технологій судово-біологічного дослідження об'єктів, що мають генно-географічні особливості.

Поряд з цим урегулювання на законодавчому рівні діяльності правоохоронних органів у сфері цифрових технологій та цифрової криміналістики дозволить створити правові акти та норми для роботи в цій галузі, а також захистить громадян від можливих порушень прав людини.

До прикладу, аналіз положень ст. ст. 25 та 27 Закону України «Про Національну поліцію» [138] дає підстави стверджувати, що вони неповною мірою надають можливість використовувати інструменти штучного інтелекту для збору та в подальшому обробки інформації. Зокрема, названі норми не передбачають можливість отримувати дані з відеокамер без згоди їх власників, що належать органам місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ недержавної форми власності, а також від фізичних осіб.

У ст. 27 Закону України «Про Національну поліцію» не уточняється та не надається тлумачення терміна «оперативний доступ» до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади, а саме як він повинен здійснюватися поліцією. У ст. 25 цього Закону України не передбачено порядок отримання інформації від інших юридичних осіб, які не належать до органів влади, а також від фізичних осіб [138]. Для прикладу,

концепція «Безпечне місто» передбачає використання комплексу програмно-апаратних засобів та організаційних заходів для забезпечення відеохорони та технічної безпеки, а також для управління в єдиному інформаційному просторі об'єктами житлово-комунального господарства та іншими розподіленими об'єктами за допомогою єдиної системи відеоспостереження з розосередженим контролем доступу користувачів. Для забезпечення виконання функцій забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, захисту власності тощо Національною поліцією України передбачається використання апаратних комплексів систем відеоспостереження, які фіксують, що відбувається в місцях загального доступу: на стадіонах, всередині й зовні публічних і/або приватних приміщень, транспортних магістралей, в аеропортах, вокзалах та ін.

Проте в Україні безліч апаратних комплексів систем відеоспостереження перебувають саме на балансі муніципальних органів, об'єднань власників житлових і нежитлових приміщень, комунальних підприємств тощо. Загальновідомо, що органи місцевого самоврядування як організаційно самостійний елемент системи місцевого самоврядування та комунальні підприємства до органів державної влади не належать. Як наслідок, ускладнюється доступ і втрачається оперативність аналізу правоохоронними органами інформаційного відеопотоку, який надходить з вказаних вище камер відеоспостереження у режимі реального часу, а це, своєю чергою, негативно впливає на результативність запобігання та протидії правопорушенням [166, с. 22–23].

Наразі існують різні алгоритми обміну та порядку доступу поліції до інформаційних серверів і систем відеоспостереження, що не належать органам державної влади, як правило, це меморандуми, різні форми угод та договорів. У деяких випадках порядок доступу поліцейських до відеоданих встановлюється актами органів місцевого самоврядування, в інших – взагалі не регламентується. Тому, законодавчо визначений доступ до пристроїв відеоспостереження та обробки інформації у роботі Національної поліції

України має величезне значення для запобігання та розкриття правопорушень, а також для встановлення осіб, які їх вчинили, тощо. Своєю чергою, співробітники поліції мають бути проінструктовані та пройти навчання щодо заходів безпеки і недоторканності приватного життя людини. Правоохоронні органи повинні підтримувати бездоганні стандарти безпеки, контролю доступу, аудиту та обґрунтування доступу до даних.

3.2 Використання методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень

Судова криміналістика традиційно включає виявлення, збирання, аналіз та інтерпретацію слідів пальців рук, ніг, слідів взуття та ДНК для ефективного виконання завдань кримінального провадження. Як вже було зазначено у попередніх підрозділах, у більшості випадків криміналісти збирають ці дані під час огляду місця події та вводять їх до баз даних, щоб надалі швидко встановити об'єктивну істину кримінального правопорушення у майбутньому.

Дані, що збираються експертами-криміналістами (інспекторами-криміналістами), називаються криміналістичними і досліджуються, аналізуються та подаються лише до органів досудового розслідування. Однак їх помилкове використання може призвести до втрати стратегічної розвідувальної інформації, а також невиявлення серійних кримінальних правопорушень. Відомо, що приблизно 5 % з усіх експертно-криміналістичних даних фактично потрапляють для розгляду до суду, це означає, що наявний їх великий обсяг, який використовується вкрай рідко, або взагалі не використовується органами досудового розслідування [230].

Таким чином, з одного боку, криміналістичні підрозділи, що беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, мають великий обсяг криміналістичних даних (зокрема, час і місце кримінального

правопорушення, схожі методи та сліди злону, аналогічні сліди взуття, ідентичний ДНК-профіль, відбиток пальця або використання одного і того ж виду зброї, що зустрічаються під час вчинення різних кримінальних правопорушень), накопичених з оглядів місць подій, а з іншого боку, ситуація в органах досудового розслідування, які не мають можливості, а нерідко й бажання, щоб обробити та проаналізувати ці дані, а також застосувати їх для виявлення та розслідування серійних кримінальних правопорушень.

Саме тому завданням цього підрозділу є розгляд методів використання та застосування криміналістичних даних у розвідувальних та аналітичних цілях для виявлення та запобігання багатоепізодної злочинної діяльності [193; 216]. Так, загальновідомий факт, що більшість злочинців вчиняє протиправні дії повторно. З огляду на поняття кримінального рецидиву потрібно зазначити, що незначна меншість правопорушників у певних районах вчиняє більшість кримінальних правопорушень [227].

За результатами дослідження, проведеного на замовлення Міністерства юстиції США, було показано, що «успішний» грабіжник вчиняє в середньому 38 злочинів на рік, за винятком інших видів злочинів, учинених додатково [187].

Таким чином, шляхом направлення дій поліції по відношенню до конкретної особи чи групи осіб, можливо різко зменшити кількість правопорушень і суттєво вплинути на загальний рівень злочинності.

За результатами досліджень, проведених у 43 поліцейських підрозділах Великобританії, вилучення слідів взуття на місці кримінальних правопорушень, порівняно з іншими вилученими об'єктами, має непостійний характер і становить від 1,8 % до 19, 1 %, в той час як вилучення слідів пальців рук – від 9,3 % до 32, 9 % [235].

З цього дослідження можна зробити висновок про невикористаний потенціал слідів взуття на місцях кримінальних правопорушень як важливого джерела доказу у досудовому розслідуванні.

Для раціонального використання криміналістичних даних під час досудового розслідування і надання додаткової розвідувальної інформації останнім часом науковці спільно з правоохоронними органами почали запроваджувати в роботу метод криміналістичної розвідки (Forensic intelligence). Це новий напрям у криміналістиці, заснований на обробці та використанні криміналістичної інформації (криміналістичні бази даних, серійні методи, криміналістичні дані з місця події тощо), засіб отримання орієнтуючої та доказової інформації, що збирається й аналізується криміналістичними підрозділами. Основними її принципами є застосування криміналістичних даних з метою виявлення взаємозв'язку між ними (наприклад, слідчий може пов'язати злочин А із злочином В на основі унікального методу злому та додатково пов'язати злочин В із злочином С на основі аналогічного набору відбитків взуття). Завдяки обліку та аналізу криміналістичних даних слідчий може отримати більш цілісне уявлення про ці злочини, встановити взаємозв'язок між злочинами та пов'язати злочинців із злочинами [203].

Поліція багатьох країн світу, розуміючи важливість вирішення питання боротьби зі злочинністю, зокрема протидії серійним кримінальним правопорушенням (насамперед щодо незаконного обігу наркотичних засобів, насильницьких і кримінальних правопорушень проти власності (наприклад, крадіжки, поєднані з проникненням у житло, тощо)) стали затверджувати на законодавчому рівні та впроваджувати у практику роботи концепції розвідувальних підрозділів, до завдань якої входить не лише забезпечення оперативною інформацією, а також забезпечення розуміння закономірності й функціонування злочинного середовища [226].

Так, у 2016 р. в Латвії було прийнято концепцію розвитку державної поліції, до якої входить розробка моделі кримінальної розвідки [203].

Як визначено в концепції, однією з цілей кримінальної розвідки є вдосконалення єдиної системи обробки та обміну інформацією кримінальної розвідки та розвиток інфраструктури; стратегічна оцінка ситуації, яка

виявляє та оцінює довгострокові проблеми, тенденції розвитку злочинності; розробка цільового профілю, у межах якого забезпечується своєчасне виявлення окремих злочинців чи злочинних груп, що є основою постановки подальшої тактичної мети. Одним з основних завдань даної моделі є ефективна і цілеспрямована боротьба зі злочинною діяльністю (особливо з організованою злочинністю, транснаціональною злочинністю, а також тяжкими та особливо тяжкими злочинами) як у Латвії, так і за кордоном.

Отже, можна побачити, що прийнята концепція моделі розвитку кримінальної розвідки в Латвії за своїми основними характеристиками, такими як обмін інформацією, стратегічною оцінкою ситуації, розробка цільового профілю, багато в чому схожа із загальними принципами криміналістичної розвідки.

Міністерство юстиції США також випустило рекомендацію щодо використання методу криміналістичної розвідки для боротьби з серійними та організованими насильницькими злочинами. Як було зазначено в цій рекомендації, «включення криміналістичних доказів у процес розвідки – це наступний крок в еволюції до зменшення, припинення та запобігання насильницьким злочинам» [189].

Підхід криміналістичної розвідки поєднує розрізнені «сховища» інформації та криміналістичних даних у єдиний набір даних, з яких можна своєчасно пов'язувати повторювані кримінальні правопорушення через асоціації на основі судово-криміналістичних та інших даних, таких як ситуаційна інформація (місце та час вчинення кримінального правопорушення тощо) [119].

У Національній поліції Ізраїлю за збирання та обробку розвідувальної інформації, пов'язаної з протидією злочинності та терористичним актам, відповідає головний відділ розвідки. За постановою генерального штабу поліції Ізраїлю головний відділ розвідки повинен збирати, аналізувати та передавати розвідувальну інформацію до підрозділів поліції, а також співпрацювати з іншими відділами та підрозділами поліції [128].

Таким чином, відділ розвідки та експертно-криміналістичний відділ поліції Ізраїлю здійснюють обмін інформацією для спільної боротьби зі злочинністю [122].

За результатами експерименту, проведеного в розвідувальних підрозділах Швейцарії, які використовують загальну базу даних для виявлення осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, було встановлено, що 38 % осіб, які вчиняють багатоепізодні кримінальні правопорушення, спочатку виявляються за допомогою криміналістичних даних (при поточному стані баз даних на момент дослідження) в основному за ДНК-профілем і слідами взуття. Крім цього, в результаті дослідження було виявлено, що сліди взуття та ДНК-профіль частіше зустрічатимуться при виявленні серій крадіжок, поєднаних з проникненням до житла чи іншого володіння особи, а ситуаційна інформація – при виявленні серій кримінальних правопорушень щодо грабежів і шахрайства.

Варто відзначити, що існує прямий взаємозв'язок виявлення збігів з часом, що минув з часу вчинення кримінального правопорушення. Так, більше 63 % збігів, пов'язаних із ситуаційною інформацією, реєструється протягом першого тижня після вчинення кримінального правопорушення та 80 % – протягом перших 3-х тижнів. Для порівняння, 96 % збігів, пов'язаних із ДНК, 69 % збігів – зі слідами взуття, а також 55 % збігів, пов'язаних із зображенням (упізнання за фото- та відеоданими), реєструються більш ніж через 3 тижні після події.

Цей результат показує, що значну частину зв'язків кримінальних правопорушень, виявлених за допомогою ДНК та слідів взуття, не буде виявлено за допомогою ситуаційної інформації [229].

Одним з перших етапів використання криміналістичних даних у розвідувальних цілях у поліції Ізраїлю було застосування автоматичної системи ідентифікації відбитків пальців (AFIS) для розкриття серійних кримінальних правопорушень проти власності (квартирних крадіжок). Було виявлено взаємозв'язок між нерозкритими кримінальними

правопорушеннями, учиненими протягом року, за допомогою виявлення прихованих відбитків пальців і долонь рук від одного й того ж джерела, відбитки, залишені на місцях кримінальних правопорушень, були пов'язані з більш ніж 20 випадками. Дані, зібрані на основі ідентифікації AFIS, показали, що йдеться про одну й ту саму людину. На основі отриманих даних був проведений аналіз поведінки злочинця, і він був спійманий на місці кримінального правопорушення під час спроби злому квартири [205].

Отже, як показує аналіз спеціальної літератури та практики поліції багатьох країн, більшість злочинців, які вчиняють крадіжки зі зломами, використовують рукавички та маски, щоб не залишити своїх відбитків пальців рук і не бути зафіксованими камерами безпеки. Однак у багатьох випадках можна знайти їх відповідні сліди взуття [224].

Сліди взуття, як і інша криміналістична інформація дають можливість виявляти та поєднувати епізоди кримінальних правопорушень особливо у разі крадіжок, але на відміну від відбитків пальців та ДНК, ймовірність знаходження слідів взуття на місцях кримінальних правопорушень на порядок вища.

Так, у практичному досвіді Латвійської поліції сліди взуття дозволили об'єднати навіть різні кримінальні правопорушення, наприклад крадіжки та насильницьке пограбування, учинені одними й тими самими людьми. В результаті вдавалося об'єднати та розкрити кілька серій кримінальних правопорушень, починаючи з двох-трьох епізодів до понад десятка. При цьому такі епізоди були розсіяні як протягом досить тривалого періоду часу – майже протягом року, так і географічно – на відстані 100 і більше кілометрів один від одного. І це при тому, що в поліції Латвії немає автоматизованої програми з обліку та перевірки баз даних слідів взуття, а всі перевірки виконуються співробітниками експертної служби [225].

За слідами взуття можна пов'язати не тільки конкретного злочинця з конкретним місцем кримінального правопорушення, але й, при знаходженні серії слідів взуття на кількох місцях, зв'язати і їх між собою.

При обробці та аналізі отриманої інформації, а також застосуванні сучасних засобів відстеження можна виявити взаємозв'язок у поведінці злочинця, що допоможе у розкритті кримінального правопорушення.

Розуміючи важливість застосування та використання інформації, отриманої при вилученні слідів взуття, поліція Ізраїлю веде розробку системи зіставлення та порівняння зображень слідів взуття, отриманих при огляді місця події між слідами, що знаходяться в колекції даних, для виявлення взаємозв'язку між місцями кримінальних правопорушень.

У цьому аспекті автором у складі робочої групи розроблено та впроваджено в роботу експертної служби поліції Ізраїлю програму «The Next Step», яка дозволяє порівнювати сліди взуття з різних місць вчинення кримінальних правопорушень за зовнішніми ознаками (тобто за візерунком слідів), орієнтуючись на геолокацію місця події (порівняння походить від ближчих між собою місць події до більш віддалених) й надає слідчим додаткові дані для розслідування (наприклад, дані про серійні злочини, дозволяє виявити той самий слід, залишений на кількох здавалося б не пов'язаних між собою подіях, навіть якщо сліди знайдені в різних містах або районах), а також збільшує базу даних відбитків взуття із місць кримінальних правопорушень.

Кожне нове зображення сліду взуття, отриманого при огляді місця події, має заноситись у цю колекцію даних і перевірятися між усіма наявними зображеннями виявлення збігів, навіть за відсутності конкретного підозрюваного. При виявленні збігу спеціалістом-криміналістом проводитиметься попередній аналіз даних, такий як місце та час вчинення кримінального правопорушення, спосіб вчинення, після чого оброблені початкові дані передаються до відділу розвідки для подальшої обробки та аналізу [200].

Таким чином, при тестуванні системи на практиці було виявлено серію з 9 збігів зображень слідів взуття, вилучених на місцях учинення крадіжок. Місця збігів були виявлені як на близькій відстані один від одного, так і на віддаленій, у період до трьох місяців (фото № 1).

Фото № 1. Карта, на якій зображені місця, де було виявлено сліди злочинця

За аналізом отриманих криміналістичних даних, підозрюваного було затримано поліцією на місці вчинення чергової крадіжки.

Таким чином, криміналістичні дані, отримані при проведенні СРД, зокрема, такі як ДНК, відбитки пальців, вогнепальна зброя, сліди взуття, особливі способи злому, а також географічне положення можуть надати слідчому інформацію для виявлення та подальшого розслідування серійних кримінальних правопорушень.

Для ефективної ідентифікації особи злочинця з використанням генетичної інформації необхідне створення єдиних національних банків даних ДНК-профілів, що включають:

- 1) ДНК-профілі, виділені з біологічних слідів й вилучені з місць подій;
- 2) постійно поповнювану оперативно-розшукову базу даних ДНК-профілів затриманих, підозрюваних і засуджених. При цьому важлива роль має відводитися і питанням правового регулювання поповнення та використання бази даних, а також захисту генетичної інформації людини, яка зберігається в ній [123].

Однією з перших країн, яка ухвалила Закон про створення банку даних ДНК-профілів, є США. У 1994 р. в США було прийнято Закон про примусовий відбір зразків ДНК осіб, засуджених за злочини, вчинені із застосуванням насильства, відповідно до якого ФБР отримало дозвіл на використання реєстраційної системи CODIS (Combined DNA Index System) [231]. Сьогодні законодавство різних штатів відрізняється, більше половини штатів і федеральний уряд мають закони, що дозволяють збирання зразків ДНК до засудження підозрюваного, при вчиненні будь-яких кримінальних правопорушень, решта дозволяє збирання зразків ДНК тільки при вчиненні тяжких злочинів [211]. За даними на листопад 2020 р., в США проживало 330,585 млн осіб, приблизно 18,5 млн з яких було піддано ДНК-тестуванню, охоплення ДНК-реєстрацією становило 5,57 % населення країни.

Одним із зразкових й одночасно найбільшим банком даних ДНК-профілів на кількістю населення є британська база даних NDNAD (UK National Criminal Intelligence DNA Database), яка була створена в 1995 р. [199], яка містить інформацію про будь-яку особу, затриману чи заарештовану поліцією за підозрою у вчиненні злочину, до пред'явлення обвинувачення. Зразки залишалися в банку даних і не підлягали вилученню, навіть якщо надалі щодо даної особи справу було припинено через недоведеність.

Таку національну базу ДНК-профілів було створено в Ізраїлі у 2007 р. [127]. Її використання регулюється Законом про захист інформації 1981 р., [53], відповідно до якого ведення обліку та використання ДНК-профілів здійснюється хіміко-біологічною лабораторією ГСУ поліції Ізраїлю. Лабораторія акредитована і працює за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025, використовує американську систему CODIS, яка дозволяє забезпечити сумісність даних, що знаходяться на обліку як в поліції Ізраїлю, так і за кордоном, забезпечуючи можливість перевірки геномної інформації по лінії Інтерполу та ФБР США. Законом встановлено, що особисті дані людей повинні зберігатися окремо від ДНК-профілів. Щоб унеможливити доступ до

закритої інформації, сервери з базами даних не повинні бути пов'язані між собою внутрішньою мережею, а також не повинні мати вихід у зовнішню мережу. Доступ до даних ДНК-профілів дозволено лише експертам цієї лабораторії. Відповідальність за використання, зберігання та захист інформації, поміщеної в базу даних, покладено на співробітника експертно-криміналістичного відділу в званні не нижче за підполковника поліції (зазвичай таким співробітником є начальник лабораторії).

Відповідно до поправок до КПК Ізраїлю, в єдину базу даних вносяться ДНК-профілі, отримані з біологічних слідів, вилучених під час проведення слідчих дій, та ДНК-профілі осіб, які визначені законодавчими актами [165].

За даними, що публікуються в річному звіті поліції Ізраїлю з 2007 р., банк даних ДНК щорічно поповнюється приблизно на 37 тис. зразків, отриманих як з місць злочинів, так і від поліцейських, які вилучають їх у підозрюваних. Сьогодні національна база ДНК-профілів поліції Ізраїлю включає 493,6 тис. генетичних профілів, або 5,4 % від загальної кількості населення країни.

База даних ДНК-профілів також використовується при встановленні особи невідомих трупів, виявлених на місці злочину, катастроф або бойових дій, а також для ідентифікації особистості (якщо особистість людини не встановлена), встановленні ДНК-профілю потерпілого з біологічних об'єктів, зв'язку його з місцем злочину або відсіювання біологічних слідів. Потерпілий, чий ДНК-профіль не знаходився раніше в базі даних, може здати пробу на добровільній основі або за рішенням суду (цей ДНК-профіль не заноситься до бази даних, а лише перевіряється на наявність збігів). Важливо, що всі експерти-криміналісти, які працюють у підрозділах поліції Ізраїлю, в обов'язковому порядку стають на ДНК-облік, щоб мати можливість відсіювати їх біологічні сліди та виключити помилкове занесення до бази даних своїх ДНК-профілів, залишених на місцях злочинів. Після завершення своєї служби співробітник має можливість подати прохання видалити його ДНК-профіль із загальної бази даних поліції.

У випадках, коли при огляді місця події особливо тяжкого злочину було вилучено зразки біологічних матеріалів і було виділено ДНК-профіль, але не виявлено збігу з базою даних, можливо провести так званий «сімейний» пошук: у базі даних відшукуються послідовності фрагментів ДНК, що повторюються (short tandem repeats – STR), статистично максимально близькі до ДНК-профілю з біологічних зразків, вилучених при огляді місця події (далі – ОМП), а якщо такі послідовності знайдені, то серед них проводиться додатковий пошук Y-хромосоми, що може дозволити звузити коло підозрюваних до близьких родичів по батьківській лінії [222]. Таке дослідження може надати слідчим додаткові розвідувальні дані та звузити коло підозрюваних.

Широке застосування ДНК-досліджень і ведення реєстру ДНК-профілів злочинців призвело до збільшення розкриття, у тому числі й майнових злочинів в Ізраїлі. Результативність такої діяльності поліції Ізраїлю при роботі з генетичними ДНК-профілями та біологічними матеріалами, що вилучаються при ОМП, багато в чому стала можлива завдяки створенню єдиної національної бази даних ДНК-профілів і правовому закріпленню порядку занесення ДНК-профілів до бази даних, поповнення та захисту особистої інформації, що зберігається в ній; визначення категорій осіб, які підлягають обов'язковій постановці на облік.

Таким чином, таке нововведення дозволяє поліції Ізраїлю вирішувати багато завдань по розслідуванню кримінальних правопорушень з використанням бази даних ДНК-профілів, що варто впровадити у діяльність Національної поліції України. Разом з тим для подальшого підвищення ефективності використання обліку генетичних ознак, на наш погляд, необхідно:

- 1) з метою забезпечення захисту особистої інформації, що зберігається в базі даних, та її належного використання законодавчо закріпити систему кодування даної інформації, а також посилити відповідальність осіб, які мають доступ до особистої інформації людини за її витік;

2) розширити перелік категорій осіб, ДНК-профілі яких підлягають обов'язковій реєстрації з постановкою на облік з метою більш ефективного впізнання. Наприклад, включення до бази даних, крім експертів-криміналістів, усіх співробітників поліції, рятувальних служб, військових та медичних працівників, що дозволило б виключити можливість збігу їхнього ДНК-профілю із залишеними та вилученими на місці події;

3) на основі систематичного аналізу стану злочинності та з урахуванням оперативної обстановки в країні вносити зміни до переліку категорій кримінальних правопорушень та осіб, з яких ДНК-профілі повинні ставитися на облік.

Метод криміналістичної розвідки тісно переплітається з прогностичною аналітикою. Зазначимо, що прогностична аналітика – це ефективне застосування машинного навчання. Наприклад, інструмент, який має функції прогностуючої аналітики, використовує машинне навчання, щоб допомогти правоохоронним органам в покращенні забезпечення громадської безпеки. Вони зосереджені на визначенні тенденцій злочинності загалом. Коли такі тенденції помічені, поліція може активно вживати заходів для попередження та профілактики кримінальних правопорушень. Такі системи сприяють підвищенню ефективності роботи Національної поліції та допоможуть в їх роботі.

Використовуючи інструмент прогностичної аналітики, поліція може отримувати інформацію щодо стану злочинності певної місцевості або області та визначати її тенденції. Це дасть змогу під час патрулювання працівниками поліції раціонально розподілити ресурси в певній області, щоб активно керувати ситуацією та запобігати вчиненню протиправних дій. Очевидний вплив розумних рішень з використанням систем штучного інтелекту у відеоаналітиці під час організації громадської безпеки. Все більше і більше правоохоронних органів у всьому світі використовують відеоспостереження, щоб розширити свої можливості.

Ці системи використовують широкий спектр датчиків для збору відео та даних і здатні не лише записувати всі події у секторі спостереження, а й відокремлювати інформацію із загального відеопотоку, аналізувати та структурувати її за визначеними у програмі критеріями. За даними Інтерполу і Європолу, більш ніж у 70 країнах поліцейські на практиці використовують ті чи інші види предиктивної аналітики [166].

Системи відеоспостереження видають величезну кількість відео. Через брак часу чи ресурсів більшість цього відео ніколи не переглядається. Як результат, інциденти безпеки пропускаються, і підозріла поведінка не виявляється вчасно, щоб запобігти правопорушенням. Ці проблеми сприяли розвитку відеоаналітики. Відеоаналітика автоматично генерує описи того, що відбувається у відео з камер спостереження, які можна використовувати для відстеження людей, автомобілів та інших об'єктів, виявлених у відеопотоці, а також їх зовнішнього вигляду та рухів. Потім цю інформацію можна використовувати як основу для повідомлення центру оперативного реагування правоохоронних органів.

Сьогодні технології відеонагляду використовують для:

- *ідентифікації особи правопорушника*. Технології глибокого навчання, вбудовані в системи відеоаналітики, допомагають знаходити деталі, які не можна розпізнати під час людського візуального огляду. Ці системи можуть розрізняти людей за статтю, розміром, швидкістю ходи та іншими факторами. Система також може відфільтрувати людей за кольором їхньої сукні або знайти лише пішоходів, які несуть рюкзаки. Наприклад, якщо слідчому необхідно розшукати особу підозрюваного, та попередньо відомо що це є чоловік, одягнений в білу сорочку і з рюкзаком, відеоаналітика на основі штучного інтелекту дозволяє йому зосередитись лише на людях, які відповідають опису, виключаючи інших з каналу відеопотоку;

- *визначення місця вчинення кримінального правопорушення*. Пошук місць, де вчиняється правопорушення, наприклад таких, що вимагають від правоохоронних органів постійного спостереження за мікрорайонами міста,

певними відрізками вулиць протягом декількох днів. Таке спостереження може бути особливо актуальним на тлі постійно зростаючої кількості купівлі-продажу наркотичних засобів безконтактним способом. Саме цей процес можна значною мірою автоматизувати, розмістивши камеру спостереження та забезпечивши, щоб система аналітики стежила за пішим трафіком з метою виявлення, наприклад, можливого місця закладки як наркотичних засобів чи психотропних речовин, так і самих закладників. Якщо від одного пункту до іншого певного місця вулиці, території парку і т. ін. підозріло пересувається особа чи декілька осіб, система фіксує та визначає це місце, яке ймовірно є місцем, де приховуються чи знаходяться наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори;

– *критичної реакції на інцидент*. Оцінка величини натовпу та підрахунок потоку транспортних засобів і пішохідного руху в районі зазвичай є дуже трудомістким завданням. Система відеоаналітики забезпечує доступні для захисту міри, які дозволяють поліції краще розподіляти ресурси для контролю ситуацій для забезпечення публічної безпеки і правопорядку. Ці аналізи можна проводити в режимі реального часу або базуватись на заархівованому відео. Своєю чергою, це сприяє правильному використанню ресурсів підрозділами правоохоронних органів.

Отже, відеоаналітика (VideoAnalytics) – це комп'ютеризований аналіз відеозаписів, який використовує алгоритми для розмежування типів об'єктів та виявлення певної поведінки чи дій у режимі реального часу, забезпечуючи попередження та уявлення користувачам [166, с. 39–40].

Як тільки розшукувана особа буде ідентифікована як така, що відповідає опису, система може знайти цю саму особу в інших відеопотоках і сегментах, ізолювати цю особу та простежити її пересування.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що для ефективного застосування методу криміналістичної розвідки у поєднанні з прогностичною аналітикою необхідним вбачається:

1. Створення аналітичного підрозділу, що входить до складу експертно-криміналістичного відділу, для обробки та аналізу криміналістичної інформації, для більш ефективного її використання.

2. Використання загальнонаціональних баз даних (відбитків пальців, ДНК, слідів взуття), а також криміналістичних даних сусідніх країн, для виявлення та боротьби з серійними кримінальними правопорушеннями, враховуючи розвиток транснаціональної злочинності.

Саме так використання методу криміналістичної розвідки для аналізу криміналістичних даних при розкритті серійних кримінальних правопорушень, зокрема крадіжок, поєднаних з проникненням у житло чи інше володіння особи, може вивести криміналістику на новий рівень боротьби зі злочинністю, дозволить використовувати більшу частину криміналістичних даних, наявних в органах досудового розслідування, для прогнозування злочинності загалом і боротьби з нею.

3.3 Праксеологічні напрями розвитку криміналістики в Україні та світі

У сучасному динамічному та історично-мінливому світі з усіма суспільно-політичними проблемами та соціальними конфліктами, правоохоронним органам необхідне серйозне перезавантаження і визначення подальшого розвитку перспективних напрямів, здатних серйозно вплинути на протидію злочинності. До одного з таких напрямів з упевненістю можна віднести і криміналістику, оскільки саме в рамках цієї науки на основі досліджень, розробок та впроваджень пропонуються слідчим, працівникам оперативних підрозділів, експертам, прокурорам, суддям науково обґрунтовані та перевірені практикою засоби, прийоми і методи розслідування та профілактики кримінальних правопорушень [170, с. 4].

Криміналістика є однією з небагатьох юридичних наук, яка дозволяє встановлювати істину, проникати в невідоме й розплутувати складний збіг суб'єктивних і об'єктивних факторів, пов'язаних з кримінальним правопорушенням, зокрема пізнати та дослідити подію кримінального правопорушення, визначити її механізм, встановити об'єкти матеріального середовища, що мають до неї відношення, а також суб'єктів вчинення кримінального правопорушення [170, с. 4].

Більшість німецьких криміналістів солідарні в тому, що криміналістична техніка – це невід'ємна частина науки криміналістики, зміст якої утворює систему знань, методів і засобів природних і технічних наук у тій частині, в якій вони можуть бути використані з метою розслідування кримінальних правопорушень. При цьому не всі з них вважають за необхідне надавати підвищену увагу теоретичним дослідженням предмета і природи криміналістичної техніки. На їхню думку, важливіше інше – практична здатність техніко-криміналістичних знань, методів та інструментів вирішувати нагальні проблеми, пов'язані з виявленням і подальшим використанням матеріальних слідів кримінального правопорушення з метою виявлення злочинців й отримання доказів для кримінального судочинства [152].

Важливим аспектом якісного проведення криміналістичних досліджень є існування спеціальних наукових закладів та установ, які не лише здійснюють дослідження кримінальних доказів, а й формують базу даних для подальшого використання у кримінальних дослідженнях. Так, у Німеччині заснована земельним відомством кримінальної поліції «Науково-дослідницька організація» [13]. Завданням цієї організації є проведення практико-орієнтованих досліджень і забезпечення наукового консультування підрозділів земельної поліції всіх рівнів. Цілями досліджень є: отримання актуальних відомостей про зміни в розвитку злочинності; розробка концепцій для адекватного реагування на нові види злочинності; аналіз умов реалізації, ефективності та надійності проєктів і заходів земельної поліції;

розгляд актуальних і значних випадків злочинності. Для цього здійснюється співпраця з університетами та іншими дослідницькими установами [13].

Як засвідчує практика, розвиток науки і техніки позитивно впливає на розслідування кримінальних правопорушень завдяки спеціальним знанням, наділеним у форму судової експертизи, які використовуються для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Так, сьогодні однією з важливих умов успішного запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є процесуальне забезпечення судово-слідчої практики та ефективне використання сучасних досягнень науки в галузі судової експертизи та криміналістики [121].

У 2021 р. в Україні було зареєстровано близько 418 тис. кримінальних правопорушень, з яких розкрито майже 186 тис., що становить 44,4 % [132]. Згідно з проведеними дослідженнями та зібраною інформацією, загальне навантаження на одного слідчого (дізнавача) становить у середньому 250–300 кримінальних проваджень залежно від регіону країни, а в деяких із них, зокрема у столиці – близько півтори тисячі.

Дослідження показують, що з усіх зареєстрованих кримінальних проваджень закривають близько 75 %. Таким чином, велику частину робочого часу слідчий (дізнавач) витрачає на неефективну діяльність, не пов'язану з протидією злочинності, що фактично не відповідає основним завданням органів досудового розслідування щодо повного, швидкого та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень [153, с. 26–28].

З метою підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень необхідно розглянути та впровадити у практичну площину низку заходів організаційно-правового характеру, пов'язаних насамперед з оптимізацією досудового розслідування.

По-перше, необхідне створення та розвиток теоретичної й практичної платформи на базі вищих навчальних закладів, передусім зі специфічними умовами навчання, а також організація та їхня участь у спеціалізованих

міжнародних форумах, у яких братимуть участь висококваліфіковані визнані експерти у галузі криміналістики з різних країн світу.

Обмін досвідом дозволить підвищити вже наявний досвід і сприятиме прогресивному розвитку теоретичних та практичних знань [177, с. 151–152]. Відповідно до цього, таким позитивним прикладом може бути міжнародне співробітництво експертів України з Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI) [231]. Необхідно додати, що у майбутні плани розвитку та співробітництва між експертними підрозділами України та Європейського Союзу входить сертифікація та стандартизація як експертних методик, так і експертного обладнання.

По-друге, для розвитку криміналістичної науки доцільно розглянути вироблення основних стратегічних напрямів з урахуванням змін і доповнень до кримінального й кримінально-процесуального законодавства. Такі дії сприятимуть у подальшому розвитку передових технологій, зокрема таких як автоматичний ДНК-облік генетичних профілів людини, а також поповнення вже наявних криміналістичних обліків новими видами, такими як відео-комп'ютерне розпізнавання людини по обличчю, а також вироблення алгоритмів і методів ідентифікації особи за ходою, зафіксованою на відеозапису [152].

На наш погляд, правове врегулювання цього питання дозволить на законодавчому рівні вирішити основні проблеми щодо створення та розвитку нових видів обліків, поповнення баз даних, а також захисту особистої інформації, що зберігається в базах даних, й низку інших важливих з криміналістичної точки зору питань. Наразі в Україні нормативно-правовим актом ведення криміналістичних обліків є Закон України «Про Національну поліцію», а саме ст. ст. 25–28, які регламентують повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, зокрема порядок формування та використання поліцією інформаційних ресурсів і відповідальність за їх протиправне використання.

Наукову основу криміналістичної реєстрації становлять положення щодо індивідуальності об'єктів, їх відносної стійкості, об'єктивної можливості виявлення, фіксації, дослідження та оцінки ознак об'єктів, що базується на теорії криміналістичної ідентифікації, наукових положеннях дактилоскопії, вченні про зовнішні ознаки людини, судово-оперативній фотографії, балістиці та інших галузях криміналістичної техніки. Об'єктами криміналістичних обліків виступають кримінальні правопорушення та об'єкти матеріального світу (люди та їх трупи, зброя, знаряддя, їхні сліди та ін.), інформація про які становить масиви певних інформаційних систем і призначена сприяти розслідуванню кримінальних правопорушень [169, с. 195].

Криміналістичні обліки можуть бути представлені у таких формах:

- журнальна (журнали, фотоальбоми, книги обліку, каталоги);
- картотечна (картотеки, частіше з паперовими картками);
- відеокартотечна (кіно-, відеофільми, відеотеки осіб);
- колекційна (колекції різних об'єктів, грошей, документів, куль та гільз тощо);

банки даних (в сучасних автоматизованих інформаційних та інформаційно-пошукових системах).

Сьогодні у світі найбільш розповсюдженою є комбінована форма – поєднання різних форм. Наприклад, низка обліків здійснюється у вигляді звичайних картотек чи колекцій і паралельно – у вигляді автоматизованої інформаційної системи. На нашу думку, збільшення колекції за допомогою внесення додаткових відомостей та категорій осіб й постійного удосконалення техніко-криміналістичних засобів дозволить підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень. Теж саме стосується й інших обліків.

Так, одним з основних в Україні, що функціонують в підрозділах інформаційно-аналітичного забезпечення як на рівні департаменту, так і на рівні обласних управлінь, є оперативно-довідковий та дактилоскопічний

облік. При розслідуванні практично кожного кримінального провадження слідчий звертається саме до нього. З оперативно-довідкової картотеки він отримує відомості про наявність судимості, час і місце засудження особи, місце відбування покарання, час звільнення та ін. Даний облік має складну будову і, по суті, об'єднує дві взаємопов'язані інформаційні системи, тобто оперативно-довідкову та дактилоскопічну картотеки. Основу масивів оперативно-довідкових картотек (далі – ОДК) становлять алфавітні картки форми № 1 (Ф. 1). Масиви дактилоскопічних картотек вміщують дактилокарти на осіб, яких поставлено на облік в ОДК. В алфавітній картці, яка є основною обліковою одиницею, поряд із настановними даними, відомостями про народження, судимість, місця та терміни відбування покарання тощо, одним із реквізитів передбачено відбиток вказівного пальця правої руки. Цей відбиток використовують для встановлення зв'язку між конкретною дактилокартою та алфавітною карткою на певну особу. Сьогодні, за умови автоматизації даного обліку, він являє собою дві автоматизовані інформаційні системи – АІС «ОДК» та АДІС («Дакто-2000» та ін.). Ці інформаційні системи включені до інтегрованого банку даних [169, с. 198].

Об'єктами оперативно-довідкового та дактилоскопічного обліку є особи, які на території України обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, або засуджені чи розшукуються, а також громадяни України, які вчинили кримінальне правопорушення за її межами, і відомості про яких надійшли офіційними каналами згідно з міжнародними договорами у сфері обміну інформацією, що набрали чинності в установленому порядку [169, с. 198].

Крім цього, заслуговують на увагу можливості стратегії використання технології відеокомп'ютерного розпізнавання особи по її зображенню, які є досить актуальними й обговорюються експертами провідних країн світу. Необхідно додати, що експерти прагнуть повної участі у публічному діалозі з громадянами щодо цілеспрямованості розпізнавання осіб, у тому числі

інформують як працює дана технологія, коли і як зображення прийняті та збережені, та ситуації, в яких вони використовуються. Також обговорюються критерії професійної підготовки фахівців і стандарти конфіденційності інформації [201].

На прикладі багатьох зарубіжних країн, як вже було зазначено, відеокамери безпеки потрібно встановлювати майже всюди у публічних місцях, оскільки виявлення підозрюваних по їх зображенню або поведінці допоможе органам досудового розслідування у виконанні завдань кримінального провадження, у тому числі щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

У зв'язку з пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, більшість людей по всьому світу почали користуватись масками для обличчя, що значною мірою ускладнило роботу органів досудового розслідування під час збирання доказів, оскільки злочинці стали легко зливатись з натовпом. Для виявлення таких правопорушників може бути застосоване відеокомп'ютерне розпізнавання особи в частині неприкритої ділянки обличчя, або за манерою руху, за допомогою даних з відеокамер безпеки, або за показаннями потерпілих.

Прикладом використання таких «електронних доказів» у суді може стати практичний досвід Ізраїльської поліції щодо виявлення викрадачів автомобілів, чиї обличчя під час руху на викраденому авто потрапили у відеокамери безпеки, що встановлені на більшості великих перехресть.

У подальшому під час проведення досудового розслідування наявність фотографії підозрюваного під час руху та зупинки на викраденому авто дозволяє провести його впізнання за наявними базами даних, провести порівняльну експертизу та довести, або, навпаки, спростувати причетність підозрюваного до кримінального правопорушення.

По-третє, важливим питанням є розвиток і впровадження сучасної криміналістичної техніки у діяльність органів досудового розслідування та експертних установ. Її використання багато в чому дозволяє скоротити час

ведення досудового розслідування, у тому числі під час проведення експертних досліджень, та значною мірою підвищує рівень розкриття й розслідування кримінальних правопорушень.

Сьогодні в експертно-криміналістичних підрозділах України вже впроваджують науково-технічні засоби, які забезпечують комплексну фіксацію обстановки на місці події з точним відображенням зовнішнього вигляду, форми, вимірювань відстані між об'єктами, кутів їх взаємного розташування та розмірів. Одним із таких ефективних засобів може бути використання при проведенні огляду місця події лазерних 3D-сканерів, що дозволяють зафіксувати у повному обсязі місце події.

По-четверте, актуальним питанням розвитку криміналістики є застосування під час досудового розслідування криміналістичної розвідки (forensic intelligence) [220], особливо в багатоепізодних кримінальних провадженнях, що:

- охоплюють велику територію;
- включають значну кількість подій або суб'єктів;
- характеризуються розбудованою структурою злочинних зв'язків, у яких не виправдовують себе традиційні методи відстеження та асоціювання фактів.

Необхідно констатувати, що більшість криміналістичних матеріалів, вилучених, зокрема, під час проведення огляду місця події, не потрапляють до криміналістичної лабораторії, або їхня обробка займає значну кількість часу. Постає питання: «Як можна оперативно використовувати дані матеріали для швидкого розслідування кримінального правопорушення?». Рішенням може стати криміналістична розвідка, про яку було зазначено у попередньому підрозділі, тобто об'єднання розрізнених частин інформації (криміналістичних матеріалів) для того, щоб отримати повну картину повторюваних кримінальних правопорушень і встановити зв'язки між місцями кримінальних правопорушень, учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб [121].

Наприклад, використання відеоаналітики для інтегрованого розпізнавання осіб дозволить виявити людей у різних місцях за допомогою замкнутого телебачення, або кількох відеокамер. Виявлення об'єктів і дій може запобігти кримінальним правопорушенням за допомогою аналізу рухів, а також розпізнати й об'єднати кримінальні правопорушення й, відповідно, допомогти слідчим ідентифікувати підозрюваного [195].

Ймовірно, що із зареєстрованих в Україні у попередньому році 418 000 кримінальних правопорушень, значна частина була учинена одним і тим самим злочинцем або групою осіб. Так, при інтелектуальній обробці всієї криміналістичної інформації (способів учинення кримінального правопорушення, слідів на місці, часу, матеріалів відеоспостереження) можливо довести причетність особи або групи осіб до розслідуваних кримінальних правопорушень, тим самим підвищити ефективність і знизити навантаження на органи досудового розслідування [227].

Результати такого аналізу оформлюються у вигляді аналітичного продукту, яким може бути:

- аналітичний звіт, що містить обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені замовником аналізу, які стали предметом аналітичного дослідження, та/або результати оцінки ризиків і загроз безпеки та свободи громадян, пропозиції щодо їх мінімізації й усунення;

- дос'є на фізичну або юридичну особу, об'єкт (предмет), організовану групу чи злочинну організацію, подію, яке містить систематизовану інформацію, сформовану у вигляді, придатному для подальшого використання уповноваженими особами;

- профіль особи, який вміщує типові або встановлені у ході аналізу ознаки, критерії, які дозволяють за комплексом цих ознак охарактеризувати та встановити потенційну жертву, злочинців, подію тощо;

- аналітичне орієнтування, яке містить відомості про вчинене кримінальне правопорушення, що було виявлене в процесі проведення

аналітичного дослідження інформаційних ресурсів, наданих замовником, або за власною ініціативою кримінального аналітика;

– аналітичні документи (довідки, інформаційні зведення, аналітичні огляди).

Аналітичні продукти супроводжуються додатковими матеріалами у вигляді схем (зв'язків, подій, потоків, діяльності, телефонних з'єднань, активності тощо), діаграм, ілюстрацій, фотографій, списків, таблиць тощо [141, с. 367–368].

Отже, розвиток науки і техніки позитивно впливає на розслідування кримінальних правопорушень. Усе частіше використовуються спеціальні знання з різних галузей науки у формі судової експертизи для з'ясування обставин, які підлягають доведенню у справах і перебувають у провадженні органів досудового слідства або суду.

У період реформування правоохоронних органів в Україні, активної децентралізації та удосконалення чинного законодавства дуже важливо орієнтуватися на моделі організації діяльності поліції, відповідні стандартам, принципам і нормам, що вироблені світовою спільнотою [154, с. 69].

Основними завданнями, що ставляться перед новою поліцією в Україні, є співпраця та комунікація, створення нового іміджу для правоохоронних органів. Робота поліції будується на принципі «community policing», тобто на створенні довірливих зв'язків між працівниками поліції й населенням [98, с. 162]. У зв'язку з цим змінюється зміст адміністративно-правового статусу Національної поліції України. Тепер працівники поліції виконують завдання держави, які спрямовані на забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод громадян, протидії злочинності [63]. З метою забезпечення виконання цих завдань докорінного поліпшення потребують не лише форми й методи діяльності поліції, а і якісний підхід до визначення адміністративно-правового статусу Національної поліції. Реалізація адміністративно-правового статусу надає можливість зміцнити законність, правову культуру поліцейського за рахунок удосконалення

підходів до організації діяльності поліцейського, зміцнити державу та службову дисципліну, посилити контроль і відповідальність за неналежне виконання службових обов'язків, зокрема за бездіяльність, зволікання у прийнятті й виконанні рішень [64, с. 123].

Розглянувши техніко-криміналістичне забезпечення розслідування на кожному з етапів кримінального провадження, а також здійснивши аналіз результатів анкетування, проведеного серед працівників слідчих підрозділів Національної поліції України та працівників Експертної служби МВС України [6], можна визначити основні проблеми, наявні сьогодні у цьому напрямі, а саме: недостатність технічного забезпечення техніко-криміналістичних досліджень, особливо доекспертних; низький рівень технічного забезпечення окремих підрозділів з техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції у порівнянні з експертними підрозділами, наслідком чого є недоотримання початкового матеріалу для проведення послідовних лабораторних техніко-криміналістичних досліджень; інколи нерівномірність забезпечення технікою слідчих та експертних підрозділів окремих регіонів України, більше зосередження технічних засобів у обласних центрах порівняно з регіональними і кущовими підрозділами; недостатня кількість власних наукових розробок криміналістичної техніки, відсутність комплексного підходу в цьому напрямі [6, с. 8].

Ефективність демократичних перетворень в Національній поліції України багато в чому залежить від того наскільки швидко поліцейські зрозуміють специфіку та почнуть впроваджувати й використовувати на практиці концепції, стратегії та методи діяльності поліції зарубіжних країн. На сучасному етапі особливої актуальності набувають проблеми побудови ефективного інституту поліції, здатного до реалізації інновацій в управлінні соціальними процесами, пов'язаними з внутрішніми і зовнішніми аспектами функціонування правоохоронної системи [86].

У новій реальності інформаційного суспільства істотно змінилася об'єктивна обстановка завдяки цифровізації всіх сфер життєдіяльності, що забезпечує електронну взаємодію між людьми, організаціями та державою. Інформаційна інфраструктура суспільства стала найважливішим середовищем, у якому залишаються різні цифрові сліди, за допомогою яких лише можливо встановити всі обставини кримінального правопорушення.

Окремо варто звернути увагу на інноваційні методи діяльності органів поліції. Йдеться про хвилю відкриттів, обумовлених розвитком можливостей встановлення зв'язку: роботи, дрони, «розумні» міста, штучний інтелект і дослідження головного мозку. У межах створення «розумної» поліції розпочали активно використовувати безпілотні літальні апарати та роботів-поліцейських. Криміналісти дедалі частіше застосовують 3D-технології. На основі нейронних мереж розробляються нові поліграфи. Глобальні навігаційні системи стали невід'ємним елементом розслідування кримінальних правопорушень [17, с. 7–9].

Проте, на жаль, темпи впровадження зазначених інноваційних технологій поки що є досить низькими. Можливість використання для розслідування кримінальних правопорушень сучасних інновацій передбачає наявність у фахівців і специфічних знань та навичок, що є також важливою проблемою.

Враховуючи зазначене, виникає проблема у таких фахівцях, які здатні проводити криміналістичні дослідження з урахуванням інноваційних методів та інформаційних ресурсів, за допомогою яких здійснюються кримінальні правопорушення. Крім того, постає проблема алгоритмів і механізмів збирання інформації із застосуванням соціальних мереж та інформаційних ресурсів, що також вимагає спеціальних навичок таких фахівців.

Крім цього, проведений аналіз дає змогу виокремити проблеми, наявні у системі забезпечення якості та ефективності проведення безпосередньо криміналістичних досліджень.

По-перше, є проблема побудови ефективного інституту поліції, здатного до реалізації інновацій в управлінні соціальними процесами, пов'язаними з внутрішніми і зовнішніми аспектами функціонування правоохоронної системи.

По-друге, недостатня професійність працівників органів поліції, що вимагає постійного оновлення знань і навичок, обмін інноваційними доробками з фахівцями з інших країн, опановування новітніх методик, механізмів та інструментів проведення криміналістичних досліджень.

По-третє, необхідне системне реформування органів поліції з урахуванням інноваційних викликів і загроз, які виникають унаслідок розвитку інформаційних технологій, новацій у сфері технологій тощо.

По-четверте, необхідне формування довіри між громадянами та органами поліції з метою попередження й запобігання вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень, а також ефективної роботи органів поліції.

По-п'яте, є суттєві проблеми щодо технічного оснащення органів поліції, зокрема: недостатність технічного забезпечення техніко-криміналістичних досліджень; низький рівень технічного забезпечення окремих підрозділів з техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування Національної поліції у порівнянні з експертними підрозділами, наслідком чого є недоотримання початкового матеріалу для проведення послідовних лабораторних техніко-криміналістичних досліджень, а також інколи нерівномірність забезпечення технікою слідчих та експертних підрозділів окремих регіонів України, більше зосередження технічних засобів у обласних центрах порівняно з регіональними та кущовими підрозділами.

По-шосте, недостатньою є кількість власних (українських/ізраїльських) наукових розробок криміналістичної техніки, відсутність комплексного підходу у цьому напрямку, що зумовлює потребу використання зарубіжного технічного забезпечення.

По-сьоме, важливим аспектом є імплементація провідного світового досвіду у проведення криміналістичних досліджень, зокрема запровадження діяльності приватних лабораторій, які здійснюють незалежну криміналістичну експертизу та дослідження тощо.

По-восьме, необхідним вбачається формування дієвої та ефективної співпраці державних органів, які здійснюють криміналістичні дослідження, та формування важливих баз даних із доказами (матеріальних, біологічних, трасологічних та інших експертиз), а також розповсюдження унікального досвіду проведення криміналістичних досліджень.

По-дев'яте, потребують впровадження у криміналістичні дослідження інноваційні механізми та інструменти проведення таких досліджень з урахування розвитку інформаційних і цифрових технологій із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм.

Для вирішення цих та інших проблем, а також для забезпечення подальшого розвитку криміналістики, збільшення рівня розкриття кримінальних правопорушень, підвищення ефективності розслідування, а також протидії злочинності, пропонуємо насамперед:

- створення правової платформи для поповнення вже наявних криміналістичних обліків (ДНК-профілів, відбитків пальців) новими видами, такими як фіксація райдужної сітківки ока, відео-, комп'ютерне розпізнавання людини по зображенню обличчя і манері руху, а також розробка стандартів конфіденційності збереження інформації;

- застосування передових досягнень в області криміналістичної техніки, розробка нових криміналістичних методик дослідження різних об'єктів і адаптації їх до потреб конкретної криміналістичної діяльності;

- впровадження та розвиток такого поняття, як криміналістична розвідка в досудовому розслідуванні, що дозволить: максимально ефективно використовувати інформацію, отриману з місць події; скоротити час обробки отриманої інформації шляхом розвитку інтелектуальної технології; а також створить платформу для співпраці між підрозділами досудового

розслідування для оперативного обміну інформацією та більш повного використання всіх доступних ресурсів для впізнання злочинця, розкриття кримінального правопорушення та подальшої передачі справи в суд.

Загалом сучасний стан розвитку криміналістики в Україні та світі характеризується формуванням загальної теорії криміналістики, розробкою і впровадженням сучасних техніко-криміналістичних засобів та інформаційних технологій в практику боротьби зі злочинністю, удосконаленням прийомів криміналістичної тактики, запропонуванням методик розслідування нових видів кримінальних правопорушень. Розвиток криміналістики пов'язаний з формуванням певних наукових шкіл криміналістів. Інтенсивно розвиваються всі розділи криміналістики, виникають нові напрями, теорії та вчення.

Переконані, що впровадження інноваційних технологій, обмін досвідом з провідними світовими експертами та розробка власних унікальних методик на основі отриманих даних будуть сприяти новому витку у розвитку криміналістики в Україні та світі.

Висновки до розділу 3

1. Впровадження та використання нових інформаційно-комунікаційних технологій є головною умовою покращення роботи щодо розшуку та встановлення підозрюваного у діяльності підрозділів Національної поліції України та функціонування правоохоронної системи загалом. Діяльність поліції завжди пов'язана з великою кількістю різноманітної інформації. Для прийняття оперативних рішень з розкриття правопорушень і запобігання їм недостатньо просто накопичити інформацію, потрібен інструмент, що забезпечує її повноцінне використання. Бази даних і штучний інтелект є високоефективними під час розслідування кримінального провадження. Використання штучного інтелекту разом із великими даними дає змогу

прогнозувати вчинення правопорушень і виявлення загроз за допомогою даних спостереження. Водночас, на відміну від Ізраїлю, аналіз законодавчої бази України засвідчив, що вона неповною мірою орієнтована на використання інструментів штучного інтелекту для збору та подальшої обробки інформації правоохоронцями. Зокрема, норми Закону України «Про Національну поліцію України» не передбачають можливість отримувати дані з відеокамер без згоди їх власників, що належать органам місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ недержавної форми власності, а також від фізичних осіб. Крім цього, не надається тлумачення терміна «оперативний доступ» до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади, а саме як він повинен здійснюватися поліцією. Як наслідок, ускладнюється доступ і втрачається оперативність аналізу правоохоронними органами інформаційного відеопотоку, який надходить з камер відеоспостереження у режимі реального часу, а це, своєю чергою, негативно впливає на результативність запобігання, розслідування та протидії правопорушенням.

З'ясовано, що експертна система – найбільш відомий і поширений вид інтелектуальних систем. Визначено низку особливостей, які притаманні тільки експертним системам, а це акумуляція в системі знань і правил міркувань досвідчених фахівців у даній галузі, а також наявність спеціальної системи пояснень. Сама назва цих систем вказує на те, що вони повинні зберігати в собі знання професіоналів-експертів в деякій предметній області й передавати їх тим, кому таких знань бракує.

Виокремлено також інші переваги інтелектуальних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, штучний інтелект дозволяє зробити за експерта першу частину роботи: вивчити документи, проаналізувати докази і визначити можливий рівень складності справи, тобто швидко підготувати необхідну базу для другого етапу роботи (перевірки і винесення висновку). Крім цього, програмні алгоритми, які використовують експертні системи, допомагають обмеженню до визначених особливостей,

таких як форма ока, колір очей та відстань між очима для розпізнавання обличчя або демографічна інформація для аналізу структури. Експертні системи та алгоритми штучного інтелекту відео та зображень не тільки вивчають складні завдання, а також розробляють і визначають свої власні незалежні функції. Ці алгоритми мають потенціал збирати обличчя, ідентифікувати зброю та інші об'єкти, виявляти кримінальні правопорушення тощо. Однак темпи впровадження зазначених інтелектуальних технологій в Україні поки що залишаються на досить низькому рівні.

2. Встановлено, що кримінальні правопорушення щільно скупчуються у просторі та часі. Для раціонального використання криміналістичних даних (вид, спосіб, місце, знаряддя, за допомогою якої вчинялося діяння тощо) під час досудового розслідування і збору додаткової розвідувальної інформації західні науковці все частіше почали пропонувати правоохоронним органам запроваджувати в роботу метод криміналістичної розвідки, що полягає у поєднанні розрізнених частин інформації (криміналістичних матеріалів) під час розслідування, насамперед багатоепізодних (серійних) кримінальних правопорушень, які: а) охоплюють значну територію; б) велику кількість подій, суб'єктів; в) характеризуються розгалуженою структурою злочинних зв'язків; з метою отримати повну картину повторюваних діянь і встановити зв'язки між місцями кримінальних правопорушень, учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб. Суттєву роль у цьому відіграє відеоаналітика (VideoAnalytics) (комп'ютеризований аналіз відеозаписів, який використовує алгоритми для розмежування типів об'єктів і виявлення певної поведінки чи дій у режимі реального часу, забезпечуючи попередження та уявлення користувачам, зокрема з метою вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами, закордонні компанії, що займаються охороною громадського порядку, поєднують системи відеоспостереження із системами штучного інтелекту. Ці системи підтвердили свою ефективність у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні безпеки населення.

Для застосування методу криміналістичної розвідки в Україні запропоновано: 1) створення аналітичного підрозділу у складі експертно-криміналістичного відділу, зокрема для обробки та аналізу криміналістичної інформації; 2) наповнення загальнонаціональних баз даних (відбитків пальців, ДНК, слідів взуття тощо), а також, враховуючи розвиток транснаціональної злочинності, потрібне налагодження тісної співпраці щодо обміну такими даними із сусідніми країнами; 3) впровадження технологій штучного інтелекту у практику боротьби зі злочинністю; 4) для ефективної ідентифікації особи злочинця з використанням генетичної інформації необхідне створення єдиних національних банків даних ДНК-профілів, що включають: ДНК-профілі, виділені з біологічних слідів й вилучені з місць подій; постійно поповнювана оперативно-розшукова база даних ДНК-профілів затриманих, підозрюваних і засуджених.

3. Сьогодні у розслідуванні кримінальних правопорушень наявна низка проблем, а саме: існування випадків непризначення криміналістичних експертиз за наявності потенційного об'єкта (7 %); призначення таких експертиз, але із суттєвими недоліками (32 %); призначення таких експертиз, але в подальшому неефективне використання їх результатів або взагалі невикористання (9 %). У зв'язку з цим запропоновано здійснення заходів з постійного розширення інформаційної бази слідчих підрозділів сучасними науковими розробками щодо можливостей техніко-криміналістичних досліджень та особливостей їх призначення, підвищення рівня підготовки слідчих та інспекторів-криміналістів на всіх етапах її проведення – від отримання фахової освіти до різних форм підвищення кваліфікації, що організовуються на базі відомчих навчальних закладів та ДНДЕКЦ, адже до організаційних засад, які позитивно впливають на діяльність експертної служби МВС України, належить своєчасне інформування практичних працівників про сучасні техніко-криміналістичні можливості. Проте від появи новітніх техніко-криміналістичних засобів і методик їх застосування до їх використання на практиці зазвичай минає тривалий час, що пов'язано з

недостатнім фінансуванням і матеріально-технічним забезпеченням експертних та слідчих підрозділів. Теж саме впливає і на запозичення передових західних технологій, зокрема щодо відеорозпізнавання людини по обличчю та за ходою. На прикладі багатьох зарубіжних країн, відеокамери безпеки з функцією розпізнавання потрібно встановлювати майже всюди у публічних місцях, що значно вплине і на активне застосування методу криміналістичної розвідки (forensic intelligence).

Поряд з цим акцентовано увагу на світовому рівні взаємодії, який є важливим для розвитку Експертної служби МВС України, зокрема з міжнародною асоціацією з ідентифікації (International Association for Identification), Міжнародною асоціацією судових наук (International Association of Forensic Science), Міжнародним товариством судової генетики (International Society of Forensic Genetics), Міжнародним товариством судових експертів з комп'ютерної техніки (International Society of Computer Forensic Examiners), Дактилоскопичним товариством (Fingerprint Society), Міжнародним інститутом судово-експертної науки (International Institute of Forensic Science), Міжнародним інститутом кримінальних розслідувань (International Institute of Criminal Investigations) та ін.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання, яке полягає в розробленні теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Найсуттєвішими з них є такі:

1. У зв'язку з тим, що дисертаційна робота підготовлена за матеріалами української та ізраїльської експертної практики й автор є експертом криміналістичного управління поліції Ізраїлю, а спеціальні знання у науці, техніці та ремеслі, що передавались з покоління у покоління, зрештою акумулювались у здобутки науково-технічного прогресу, сьогодні є світовим надбанням й нині залишаються основою всіх інновацій у криміналістичній техніці, судовій експертизі тощо, насамперед, увагу було приділено генезису становлення та розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень як в Україні, так і за її межами.

Показано розвиток доктринальних положень теорії криміналістичної техніки як розділу криміналістики загалом, і техніко-криміналістичного забезпечення зокрема, в нерозривному зв'язку з конкретним типом кримінального процесу, починаючи з перших згадок про докази та сліди кримінального правопорушення у збірках стародавнього руського права (X–XI ст.) до часів незалежної України.

Встановлено, що перший період світового генезису становлення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень бере свій початок з виникнення та формування основ криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XIX ст.) й містить два етапи: 1) зародження елементів криміналістичних знань (з давніх часів – до кінця XVII ст.); 2) формування основ криміналістичних знань (XVIII ст. – кінець XIX ст.). Другий період характеризується становленням науки

криміналістики (кінець XIX ст. – 70-і рр. XX ст.), також містить два ключових етапи: 1) систематизація криміналістичних знань (кінець XIX ст. – 30-і рр. XX ст.); 2) формування загальної теорії криміналістики (з 30-х рр. XX ст. – до 70-х рр. XX ст.). Третій період свідчить про розвиток криміналістики як самостійної науки (з 70-х рр. XX ст. – дотепер), який також складається з двох етапів: 1) удосконалення загальної теорії криміналістики із започаткуванням окремих наук (з кінця 70-х рр.) 2) розвиток криміналістики у сучасних умовах (теперішній час).

Згідно з цією періодизацією виокремлено генезис розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в Україні, а саме: 1) «зародження» (початок X – кінець XVIII ст. н.е.) – початок формування криміналістичних знань на теренах України; 2) «імперський» (з 1721 р. – до 1917 р.) – розвиток української криміналістики за часів Російської імперії; 3) «радянський» (з 1922 р. – до 1991 р.) – становлення криміналістики України у складі СРСР; 4) «сучасний» (з 1991 р. – дотепер) – сталий розвиток українського техніко-криміналістичного забезпечення.

2. Загальний зміст криміналістичного забезпечення як наукової категорії обумовлюється тлумаченням предмета криміналістики. Зазначено, що це питання можна розглядати в різних аспектах, що зумовлено багатогранністю поняття, широким колом суб'єктів, які взаємодіють між собою, різноманіттям вирішуваних завдань. Сьогодні вчені влучно наголошують на розширенні меж предмета криміналістики шляхом вирішення значно ширшого кола завдань, які зумовлені характером сучасної злочинності та необхідністю боротьби з нею (В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. Ю. Шепітько). Новий погляд на предмет і завдання криміналістики відображає закономірний процес розвитку науки й отримує все більшу підтримку в наукових колах. У межах дослідження був обраний підхід до розгляду криміналістичного забезпечення відповідно до техніко-криміналістичної складової, основний зміст якої було

розкрито з погляду на науково-пізнавальне значення та можливості у вирішуванні практичних завдань, що полягає у створенні наукового підґрунтя та криміналістичних рекомендацій щодо застосування методів, засобів, прийомів, пов'язаних із залученням спеціальних знань й на основі чого видокремлено основні ознаки цієї діяльності, серед яких: законність, суспільний характер, цілеспрямованість, планомірність, систематичність, специфічні засоби та прийоми здійснення.

Вивчення нормативних джерел і матеріалів кримінальних проваджень дозволило сформулювати загальне завдання техніко-криміналістичного забезпечення, що полягає у збиранні орієнтуючої або доказової інформації, яка може бути отримана шляхом пошуку, виявлення та вивчення об'єктів під час (у результаті) проведення СРД та поза ними із застосуванням спеціальних криміналістичних знань і техніко-криміналістичних методів та засобів, а також виділити окремі (за різновидами техніко-криміналістичних досліджень) та конкретні (пов'язані з вирішенням певних ситуацій) завдання.

3. На основі системного аналізу нормативно-правових актів різного рівня, у яких закріплено процедуру й особливості техніко-криміналістичного забезпечення (КПК України, Закон України «Про судову експертизу», відомчі (міжвідомчі) документи) визначено проблеми правового характеру, а саме: наявність неузгодженостей та дублювання окремих положень законодавчих і підзаконних (відомчих та міжвідомчих) нормативно-правових актів; наявність питань, які не передбачені взагалі або передбачені неповною мірою нормативно-правовими актами, серед яких відсутність регламентації попередніх криміналістичних досліджень, недостатня регламентація додаткових, повторних, комісійних і комплексних експертиз тощо.

Доведено, що повноваження спеціаліста, згідно з чинним КПК України, не відповідає сучасним потребам практики розслідування кримінальних правопорушень, оскільки в ньому не враховано дослідницький напрям, який за потреби повинен здійснюватися під час проведення СРД, або поза ними для невідкладного отримання орієнтуючої інформації. У функціоналі

спеціаліста законодавець визначає «можливість надання консультацій, пояснень, довідок та висновків ...» (ч. 1 ст. 71 КПК України). Виникає питання, а хто визначає, чи може спеціаліст надавати консультацію або висновки у конкретній ситуації та як саме це відбувається? Оскільки ця частина статті не містить критеріїв або процедури надання такої можливості, відповідно, трактування «може надавати» сторонами кримінального провадження розуміється досить широко. Широке трактування положень цього визначення стосується також відсутності конкретизації щодо напрямку спеціальних знань. З урахуванням наведеного доцільно законодавчо визначити, що питання, з яких спеціаліст надає консультації та висновки, не повинні виходити за межі його компетенції. З огляду на це ч. 1 ст. 71 КПК України запропоновано викласти у такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і *відповідним чином залучена для надання консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та які знаходяться у межах її компетенції*».

4. Визначено особливості техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події і запропоновано розглядати його у вигляді моделі, яка містить теоретичний та практичний блок: теоретичний блок системи техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події включає такі компоненти, як цілі, завдання, суб'єкти, систему техніко-криміналістичних засобів; прикладний блок системи техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події містить організаційний, технологічний, оціночно-контрольний компонент. Дослідження обстановки місця кримінального правопорушення є комплексним заходом, в ході якого слідчий активно застосовує знання й вміння інших учасників слідчої групи. Особлива роль в ній належить спеціалісту, який допомагає слідчому уточнити спосіб учинення (механізм), виявити сліди кримінального правопорушення, надати попередній висновок за виявленими слідами тощо.

Основу техніко-криміналістичного забезпечення становлять техніко-криміналістичні засоби, які було диференційовано на три групи: 1) пошуку, огляду та попереднього дослідження об'єктів, що містять або можуть містити криміналістичну інформацію, яка має значення для розслідування кримінальних правопорушень (використовуються під час огляду місця події, обшуку, освідчування, проведення інших СРД; 2) перевірки об'єктів за криміналістичними обліками (застосовуються при формуванні та використанні криміналістичних обліків); 3) експертних досліджень (використовуються експертами здебільшого в лабораторних умовах під час проведення криміналістичних експертиз), а також охарактеризовано техніко-криміналістичні засоби за кожним із напрямів.

Аргументовано, що належне техніко-криміналістичне забезпечення є невід'ємною прикладною частиною проведення огляду місця події, на чому потрібно наголошувати в навчальній літературі з криміналістики, а також під час викладання навчальних дисциплін відповідного профілю.

Огляд місця події переважно є першою, невідкладною та найбільш інформативною СРД і, зазвичай, проводиться до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке здійснюється негайно після завершення огляду. Зазначено, що для успішного виконання завдань огляду місця події слідчий повинен володіти не лише тактикою дослідження матеріальної обстановки, а й методично правильно використовувати техніко-криміналістичні засоби.

Для удосконалення техніко-криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень запропоновано використовувати такі техніко-криміналістичні засоби: а) для виявлення матеріальних слідів (лазерні сканери – для зчитування слідів рук; фіброгастроскоп – для пошуку дрібних предметів у важкодоступних місцях; теплове інфрачервоне фотографування – для пошуку трупів, захованих на місцевості; георадіолокатори «ОКО» і «Грот»– для пошуку захоронених трупів); б) для виявлення електронних «цифрових» слідів – апаратні засоби

мобільної криміналістики (фірмовий планшет Cellebrite UFED Touch 2; MSABXR; апаратні засоби «chip-off» для зняття інформації з чипів пам'яті мобільних пристроїв); програмні засоби мобільної криміналістики («Мобільний криміналіст»; Magnet AXIOM; Belkasoft Evidence Center); апаратні блокиратори запису (Tableau T35U; Wiebitech Forensic Ultra Dockv 5); програмні засоби копіювання даних (Mediaimager GM5); програмні засоби комп'ютерної експертизи (Magnet Axiom; Belkasoft Evidence Center; X-Ways Forensics); апаратні засоби відновлення даних (комплекси PC-3000 Express/ Portable/ UDMA/ SAS та інші технічні засоби компанії ACELab; R-Studio; UFS Explorer); відкрите спеціалізоване програмне забезпечення (Autopsy; Photorec; Eric Zimmerman Tools); дистрибутиви на основі Linux (SIFT– Linux-дистрибутив; KaliLinux); в) для фіксації матеріальної інформації (БПЛА та FARO Laser Scanner Focus3D) – при фіксації місця події та програми FARO SCENE WebShare – для оброблення інформації, отриманої за допомогою БПЛА та FARO Laser Scanner Focus3D; програми Google Earth – для отримання супутникових зображень місця події; GPS навігатори – для прив'язування місця події до конкретних географічних координат за допомогою системи глобальної космічної навігації; фотоапарати, обладнані GPS-приймачем і компасом – для точної фіксації сфотографованих об'єктів відносно координат та сторін світу); г) для вимірювання (лазерні далекоміри – для встановлення відстаней до віддалених і важкодоступних об'єктів; лазерні указки – для встановлення напрямку пострілу методом візування); г) для попереднього дослідження (засоби експрес-аналізу – для встановлення походження біологічних речовин і з'ясування групи крові); д) для упакування та зберігання (спеціально виготовлені пакувальні матеріали – для різних категорій речових доказів); е) для пошуку та ідентифікації (програми «Мегаробот» – для встановлення особи невпізнаних трупів методом реконструкції обличчя та застосуванням комп'ютерного відеоспівставлення TADD – 2; програму «YASNI» – для пошуку та ідентифікації особи за зовнішністю, шляхом моніторингу соціальних мереж); є) для кримінальної

реєстрації та пошуку інформації (автоматизовану дактилоскопічну інформаційно-пошукову систему «Папілон» – для пошуку осіб за дактилоскопічним відбиткам; автоматизовані інформаційно-пошукові системи «Монстр», «Насильство», «Діалог», «Серіал-2» – для збору та початкового аналізу необхідних відомостей.

За результатами вивчення характеристик зазначених техніко-криміналістичних і програмних засобів, а також їх можливостей зроблено висновок, що на сьогодні вони дозволяють з більшою точністю та надійністю віднайти (відновити), зберегти й дослідити матеріальні та «цифрові» сліди кримінального правопорушення, що є важливим для розслідування.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, висновків криміналістичних експертиз і результатів проведеного анкетування визначено головні проблеми організаційного характеру під час огляду місця події та їх наслідки, серед яких: 1) неналежна якість проведення оглядів місць події, у тому числі непроведення попередніх досліджень, що виникає, зокрема, у зв'язку з неузгодженістю дій складу слідчо-оперативної групи (26 % слідчих і 34 % спеціалістів-криміналістів); показниками роботи інспекторів-криміналістів, що вимірюються кількістю вилучених слідів, а не їх якістю (37 % і 44 %); 2) використання неповною мірою можливостей перевірок об'єктів за криміналістичними обліками у зв'язку з несвоєчасним поповненням масивів обліків майже всіх видів (25 % експертів); переважно лише за резонансними кримінальними правопорушеннями (29 %); і відсутністю обліків на місцевому рівні (72 %); 3) призначення експертиз з недоліками у зв'язку з неналежною взаємодією слідчих з експертами до моменту призначення криміналістичної експертизи (90 %) тощо.

5. Техніко-криміналістичне забезпечення СРД за участю підозрюваного спрямоване на збирання, дослідження та оцінку доказів і має відповідати таким вимогам: 1) не повинно порушувати прав і законних інтересів сторін кримінального провадження; 2) має бути безпечним для життя та здоров'я учасників СРД та оточуючих громадян; 3) повинне забезпечити отримання

об'єктивних даних і гарантувати встановлення об'єктивної істини; 4) не повинне суперечити етичній стороні.

На основі аналізу техніко-криміналістичного забезпечення проведення СРД за участі підозрюваного визначено основні проблеми, серед яких найбільш суттєвими є такі: недостатність техніко-криміналістичного забезпечення у діяльності правоохоронних органів; відставання рівня оснащення техніко-криміналістичними засобами регіональних і куштових підрозділів, порівняно з обласними і центральними; обмеження можливостей широкого запровадження в обіг українських наукових розробок у галузі криміналістичної техніки; неналежна комунікація між підрозділами, які здійснюють техніко-криміналістичні дослідження, та науково-дослідними установами.

З метою вдосконалення розслідування кримінальних правопорушень на наступному етапі варто використовувати такі техніко-криміналістичні засоби: а) для вилучення ідеальної та матеріальної інформації (психологічні індикатори (музикального чи запахового фону) – під час допитів; електронні дактилосканери – для спрощення процедури отримання зразків відбитків рук, оперативного формування автоматизованих баз даних та ідентифікування осіб, затриманих без документів, осіб, які відмовляються назвати свої анкетні дані чи умисно змінюють їх, осіб, які перебувають у стані сильного алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо; лазерні сканери – для вилучення слідів рук, які раніше неможливо було виявити та вилучити з гладких поверхонь; спеціального клею – для поліпшення вилучення слідів рук); б) засобів аналізу волосся, які полегшують виявлення наркотичних речовин, передусім, коли минув значний проміжок часу з моменту вживання цих речовин; програм для цифрового збільшення фотографій; засоби дослідження мітохондріальної ДНК – для дослідження мінімальної кількості деградованої ДНК, виділеної з пошкоджених об'єктів, біологічного матеріалу, клітини якого не містять ядра, а також для встановлення родинних зв'язків за материнською лінією як за вертикаллю (між батьками та дітьми),

так і за горизонталлю (між братами та сестрами), що неможливо під час використання методів аналізу ядерної ДНК; аналізатор рідини Флюорат – 02 – 3 м, який дає змогу встановлювати наявність крові як у замитих і заправних, так і у видимих неозброєним оком плямах крові на речових доказах); в) для кримінальної реєстрації та пошуку інформації (криміналістичних обліків, в яких зберігати усі можливі зразки для експертизи (слини, крові, волосся з голови, рук, ніг, лобка та підборіддя, нігтів, відбитків пальців, запаху, голосу, фото-, відеозображення, відбитків зубів тощо) підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, зокрема корисливих, насильницьких та корисливо-насильницьких; автоматизованих обліків генетичних ознак людини, до яких заносити ДНК-профілі абсолютно всіх осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, що дасть можливість створити національну базу ДНК-профілів), і вжити таких організаційних заходів: а) розподілити ДНК лабораторії таким чином, щоб хоча б одна ДНК лабораторія була розташована в кожній області України, незалежно від того, до якого відомства вона належатиме; б) створити в Експертній службі МВС України картотеки зубів для встановлення за зубами, пломбами, вкладками, коронками, мостами, протезами особи невпізаного чи скелетованого трупа (одонтологія).

6. Розвиток інформаційних технологій в умовах цифровізації, що стрімко змінюються, передбачає застосування в найрізноманітніших галузях суспільного життя, в тому числі й в правовій, штучного інтелекту як організованої сукупності інформаційних технологій, із застосуванням якої можна виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі ухвалення рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

Констатовано, що використання можливостей штучного інтелекту в роботі правоохоронних органів є практично затребуваним та актуальним.

Можливості програмного забезпечення в частині підтримання правопорядку дають значну перевагу людському потенціалу щодо фіксації, попередження та завчасного реагування на кримінальні та інші види правопорушень. Правоохоронні органи зарубіжних країн (Ізраїль, США, Канада та ін.) покладаються на штучний інтелект у багатьох сферах своєї діяльності: ідентифікація підозрюваних, прогнозування девіантної поведінки, розслідування на місцях вчинення кримінального правопорушення, відстеження грошових потоків, захист від фальшивих новин тощо.

Найбільш дієвим штучний інтелект зарекомендував себе у викритті шахрайства, різного роду зловживань, кібернетичних злочинів і загроз. Цей інструмент має потенціал стати невід'ємною частиною у діяльності правоохоронних органів в Україні, яка сприяє розслідуванню та допомагає підтримувати забезпечення публічної безпеки.

7. Доведено, що методи загальної теорії криміналістики є інструментом наукового пізнання цієї галузі знань, її розвитку, а методи, які стосуються криміналістичної практики, становлять собою арсенал засобів пізнання, що використовується в кримінальному провадженні. Одним із таких методів є відносно новий метод «криміналістичної розвідки» (forensic intelligence), що широко використовується у слідчій практиці Ізраїлю, США та низки країн Європейського Союзу, як засіб отримання орієнтуючої та доказової інформації. Стосовно першого напрямку йдеться про те, що за допомогою цього методу може бути отримана інформація, необхідна для розшуку злочинця, засобів і знарядь кримінального правопорушення; обґрунтування рішення щодо затримання особи та рішення щодо проведення невідкладних СРД; висунення та перевірки окремих і загальних версій щодо події кримінального правопорушення та її реконструкції; моделювання невідомого злочинця; вирішення питання про визнання об'єктів речовими доказами тощо. Другий напрям передбачає призначення і проведення криміналістичних експертиз.

Розкрито зміст, завдання, можливості й сформовано рекомендації щодо застосування методу криміналістичної розвідки під час розслідування кримінальних правопорушень. Нами було констатовано, що в Україні, при правильній інтелектуальній обробці всієї криміналістичної інформації (способів, слідів, часових параметрів, матеріалів відеоспостереження тощо), шляхом об'єднання її розрізнених частин у кримінальних провадженнях можна втричі швидше встановити потенційне коло підозрюваних, а увесь їх нерозкритий масив скоротити майже вдвічі.

Результати застосування криміналістичної розвідки оформлюються у вигляді аналітичного продукту, яким може бути: а) аналітичний звіт, що містить обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені замовником аналізу, які стали предметом аналітичного дослідження, та/або результати оцінки ризиків і загроз безпеки та свободи громадян, пропозиції щодо їх мінімізації й усунення; б) дос'є на фізичну або юридичну особу, об'єкт (предмет), організовану групу чи злочинну організацію, подію, яке містить систематизовану інформацію, сформовану у вигляді, придатному для подальшого використання уповноваженими особами; в) профіль особи, який вміщує типові або встановлені у ході аналізу ознаки, критерії, які дозволяють за комплексом цих ознак охарактеризувати та встановити потенційну жертву, злочинців, подію тощо; г) аналітичне орієнтування, яке містить відомості про вчинене кримінальне правопорушення, що було виявлено в процесі проведення аналітичного дослідження інформаційних ресурсів; г) аналітичні документи (довідки, інформаційні зведення, аналітичні огляди). Крім цього, аналітичні продукти зазвичай супроводжуються додатковими матеріалами у вигляді схем (зв'язків, подій, потоків, діяльності, телефонних з'єднань, активності тощо), діаграм, ілюстрацій, фотографій, списків, таблиць тощо.

8. Визначено перспективні напрямки розвитку криміналістики в Україні та світі, зокрема: 1) стосовно засобів пошуку слідів, їх огляду та попередніх досліджень – упровадження спеціалізованих комплектів для вирішення конкретних завдань техніко-криміналістичних досліджень, засобів

безконтактного пошуку слідів, автоматизованих програм вирішення завдань попередніх криміналістичних досліджень, засобів експрес-аналізу речовин;

2) перевірки за криміналістичними обліками – модернізація наявних і запровадження нових автоматизованих систем, заснованих на біометричних параметрах людини, штучному інтелекті та інших технологічних інноваціях; удосконалення мережі обміну інформацією криміналістичних обліків;

3) проведення експертиз – забезпечення сучасною технікою окремих видів досліджень; за відсутності можливості здійснення власних розробок, придбання її у провідних закордонних виробників; зосередження уваги на розробленні автоматизованих комплексів, у тому числі автоматизованих робочих місць;

4) щодо наукової діяльності – формування наукових шкіл й удосконалення наявних, розробка нових наукових положень, методик й методичних рекомендацій (алгоритмів дій) щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень;

5) міжнародного співробітництва – сертифікація та стандартизація експертних методик і експертного обладнання, а також поглиблення двосторонньої (між судово-експертними установами держав); регіональної (шляхом участі у регіональних міжнародних судово-експертних організаціях (ENFSI)) та світової (участь у міжнародних судово-експертних організаціях глобального рівня) співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. Київ: Атіка, 2007. 304 с.
2. Аналітична довідка про результати роботи органів досудового розслідування Національної поліції України за 2021 рік. *Відомчий документ*.
3. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи*: зб. матеріалів круглого столу. Київ: Навч.-наук. ін-т № 2 Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 7–8.
4. Арешонков В. В. Поняття та сутність криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 143–146.
5. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 568 с.
6. Арешонков В. В. Технічне забезпечення техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса: Гельветика, 2020. Вип. 88. С. 3–10.
7. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
8. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посіб. Київ: НВТ «Правник», 1997. 64 с.

9. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: МАУП, 2004. 436 с.
10. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы тенденции, перспективы. Общая и частные теории. М.: Юрид. лит., 1987. 272 с.
11. Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики: формирование частных криминалистических теорий (1940-е–1950-е годы): учеб. пособ. Москва : Юрид. лит., 1983. 77 с.
12. Белкин Р. С., Винберг А. И. История советской криминалистики: этап возникновения и становления науки (1917–1930 годы): учеб. пособ. Москва : Юрид. лит., 1982. 70 с.
13. Бертель Ральф, Кравчук Л. С. К вопросу о научном обеспечении деятельности полиции Германии: научно-аналитические центры как инновационный инструмент борьбы с преступностью. *ППД*. 2017. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-nauchnom-obespecheniideyatelnosti-politsii-germanii-nauchno-analiticheskie-tsentry-kakinnovatsionnyy>
14. Біленчук П. Д., Романюк Б. В., Цимбалюк В. С. та ін. Комп'ютерна злочинність: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 385 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/komp_zlo_2002.htm.
15. Благута Р. І., Гарасимів О. І., Дуфенюк О. М. та ін. Криміналістика: підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. і допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
16. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
17. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

18. Благута Р. І., Сибірна Р. І., Бараняк В. М. та ін. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
19. Боровиченко Ю. О. Позитивні та негативні сторони обов'язкового застосування відео зйомки під час допиту. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: зб. матеріалів круглого столу. Київ: Навч.-наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 45–47.
20. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 16 с.
21. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 183 с.
22. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І., Гончаренко С. В., Попелюшко В. О. Криміналістика. Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 495 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
25. Вербенський М. Г., Гирько С. І., Проценко Т. О., Чисніков В. М., та ін. Криміналістичні реєстраційно-довідкові й судово-експертні установи Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції Російської імперії (1889–1917 рр.) : у 2-х кн. Київ-Харків : ДНДІ МВС України, 2013. Кн. 1. 637 с.

26. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1999. 212 с.
27. Весельський В. К., Іщенко А. В., Кузьмічов В. С. та ін. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів: курс лекцій К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 178 с.
28. Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: посібник. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.
29. Волынский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений: дис. ... доктора юрид. наук в виде научного доклада: 12.00.09. Москва, 1999. 464 с.
30. Волынский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: пособие. М. : ВНИИ МВД, 1994. 80 с.
31. Гацкалов К. О. Учебно-методичний посібник з питань дактилоскопіювання живих осіб та трупів. Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 24 с.
32. Гіверц П. В. Криміналістичне дослідження нетипової вогнепальної зброї (за матеріалами ізраїльської експертної практики): дис. ... доктора філософії. Харків, 2021. 268 с.
33. Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика: підручник / під ред. В. Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2001. 682 с.
34. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. М. : Спарк, 1995. 130 с.

35. Головка М. Б., Осипенко І. П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навч.-метод. посіб. Чернівці: ЧНТУ, 2015. 126 с.
36. Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого. Київ: Вид-во Київ. ун-та, 1972. 108 с.
37. Гончаренко В. Г. Право і криміналістика. *Вісник Академії адвокатури України*. 2004. № 1. С. 40–43.
38. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. К.: Вища школа, изд-во при КГУ, 1984. 152 с.
39. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом: наук.-практ. посіб. Київ: Прецедент, 2013. 62 с.
40. Гора І. В. Сучасні проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів органами Служби безпеки України. *Криміналістика XXI століття*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2009 р.). Харків: Право, 2010. С. 120–124.
41. Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України: наук.-практ. посіб. Київ: Вид-во Акад. СБУ, 1999. 80 с.
42. Горбачевський В. Я., Захаров В. І., Ієрусалімов І. О. та ін. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): навч.-практ. посіб. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 68 с.
43. Григоренко Д. Правила оформлення додатків до протоколів процесуальних дій за чинним КПК України. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 334–337.
44. Грищенко О. В. Сучасний стан і перспективи акредитації підрозділів експертної служби МВС України відповідно до вимог

ISO/IES 17025. *Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб. К., 2006. № 2 (6). С. 5–9.

45. Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2012. 280 с.

46. Дановська І. І. Техніко-криміналістичне забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів. *Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю*: тези доп. Міжнар. наук.-теорет. конф. (Київ, 24 берез. 2010 р.) / ред. кол.: М. Г. Вербенський, В. Я. Горбачевський, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа та ін.; КНУВС. К., 2010. С. 68–70.

47. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України: від 27 лип. 2011 р. № 804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2011-п#Tex>

48. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 8 листоп. 2001 р. № 994_518. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518/print

49. Дяченко Н. М., Костильова О. А. Метод генетичної ідентифікації людини шляхом аналізу мітохондріальної ДНК. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К.: М-во юстиц. Украины, 2011. № 56. С. 187–191.

50. Дяченко Н. М., Полтавський А. О. Встановлення особи за допомогою криміналістичних обліків ОВС України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 167–170.

51. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2005. 253 с.

52. Єрмолаєва А. О. Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу: метод. рек. / ДНДЕКЦ МВС України. К., 2006. 23 с.

53. Закон о конфиденциальности (ч. 2) 1981 года: поправка к закону 1996 года. URL: https://www.knesset.gov.il/review/data/heb/law/kns9_privacy.pdf

54. Захаров В. П., Рудешко В. І. Використання біометричних технологій правоохоронними органами у ХХІ столітті: наук.-практ. посіб. Львів : Льв ДУВС, 2009. 440 с.

55. Зенченко Г. О. Деякі положення щодо проведення допиту, впізнання осіб чи речей у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу: матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.)*. Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2016. С. 307–310.

56. Игнатовский А. С. Судебная медицина: курс лекций, читанных в Императорском Юрьевском университете. Вып. 2. Юрьев, 1912. 286 с.

57. Инструкция Отдела уголовной идентификации (судебно-криминалистический отдел) – назначение и должности: приказ № 02.04.03 от 15 авг. 2017 г. *Полиция Израиля*. URL: https://www.police.gov.il/menifa/01.02.04.03_2.pdf

58. Ізраїльський Кримінально-процесуальний кодекс (арешт та обшук) (нова версія на івриті). 1969. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/055_128.htm

59. Іщенко А. В. Криміналістика і сьогодення. *Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. К., 2010. С. 30–33.

60. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навч. посіб. К.: Центр учб. літ., 2007. 160 с.
61. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.
62. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/1421/1/karpushin_dis.pdf.
63. Катрич Д. К. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України: поняття і зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 36 (2). С. 31-35.
64. Кісіль З. Р. Адміністративно-правовий статус працівника міліції як фактор протидії професійній деформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 2. С. 123–126.
65. Кліменко Н. І., Федчишина В. В. З історії розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. *Віче*. 2013. № 14. С. 8–12.
66. Кобець М. В. Науково-технічні (техніко-криміналістичні) засоби, які застосовуються під час попередження та розслідування кримінальних вибухів. *Криміналістичний вісник ДНДЕКЦ*. Київ, 2010. № 1 (13). С. 87–92.
67. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 2004. 16 с.
68. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2004. 216 с.

69. Ковальова В. В. Шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2001. 259 с.

70. Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений. Криминалистика: учебник / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М., 1995. Т. 1: История, общая и частная теории. 367 с.

71. Комаха В. В. Перші криміналістичні установи в системі МВС України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 26. С. 166–170.

72. Комаха В. О., Яковенко І. В. Становлення і розвиток інституту прокурорів-криміналістів в Україні. *Право і Безпека*. 2003. № 2. Т. 2. С. 104–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_2_25.

73. Коропецька С. О. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 259 с.

74. Красюк І. П. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. К., 2010. № 1 (13). С. 6–18.

75. Красюк І. П., Печников В. С. Виникнення, становлення та розвиток експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України. *Криміналістичний вісник*. 2010. №1 (13). С. 6–18.

76. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина. М.: Новый Юрист, 1997. 400 с.

77. Криміналістична техніка: навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова. К.: Кий, 2006. 456 с.

78. Кримінальний процес: підруч. / за заг ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : «Центр учб. літ.», 2013. 544 с.
79. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
80. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
81. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
82. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук.-практ. посіб. / авт. кол.: Андреев Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін. Київ : Алерта, 2012. 736 с.
83. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. № 1000-05 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
84. Крылов И. Ф. В мире криминалистики. Ленинград: Изд. Ленингр. ун-та, 1980. 279 с.
85. Крылов И. Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. 188 с.
86. Кубаєнко А. В. Проблемно-орієнтований підхід у діяльності поліції. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.): у 3 т. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 385–387.
87. Кудінов С. С. Особливості до здійснення допиту іноземців. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Том 3. С. 42–45.

88. Кудінов С. С. Розслідування злочинів, пов'язаних з участю іноземців: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2012. 196 с.
89. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. К.: Нічлава, 2005. 446 с.
90. Ларичев В. В. Предварительное расследование преступлений в США и Германии: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2004. 190 с.
91. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія і практика): монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.
92. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.09. Київ, 2006. 499 с.
93. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
94. Логвиненко М. І. Деякі шляхи удосконалювання використання спеціальних знань. *Право і безпека*. 2005. № 4–6. С. 82–85.
95. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво Експертної служби МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
96. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
97. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.
98. Любова Н. О. Діяльність поліції щодо повернення довіри населення та налагодження зв'язків з громадськістю. *Актуальні проблеми охорони громадського порядку та забезпечення громадської*

безпеки в сучасних умовах: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 20.11.2015). Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т вн. справ, 2015. С. 162–165.

99. Любчинський О. В. Основи організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34793/1/83_536-541.pdf.

100. Макалинский П. В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. Санкт-Петербург: тип. Г. Ф. Мюллера, 1871. Ч. 2. 474 с.

101. Марчук А. І. Судова медицина: курс лекцій. Київ: «Генеза», 1997. 144 с.

102. Методичні рекомендації щодо виявлення, фіксації, вилучення слідів біологічного походження та їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів: затв. Голов. слідчим управл. МВС України від 27 листоп. 2008 р. №13/10-15417. Київ, 2008. 13 с.

103. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право. Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 1999. 400 с.

104. Неня О. В. Оптичні методи експертних досліджень мікрооб'єктів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 260 с.

105. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 2003. Т. 1. 2003. 928 с.

106. О мерах борьбы с хулиганством: Постановление ЦИК СССР № 3, СНК СССР от 29 мар. 1935 г. № 535. URL: <http://sssr.regnews.org/doc/mw/8b.htm>.

107. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. 928 с.

108. Офіс державного контролера. *Експертна служба Ізраїльської поліції* (на івриті). URL: <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/58-6.aspx>
109. Офіційний сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <http://dndekc.centrmia.gov.ua/>
110. Павлишин Б. О. Наукова складова техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування вбивств. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 183–187.
111. Павлишин Б. О. Поняття «техніко-криміналістичного забезпечення» розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи. *Вісник академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3 (31). С. 116–123.
112. Павлишин Б. О. Техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування вбивств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. 246 с.
113. Памятники русского права / под ред. С. В. Юшкова. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1952. Вып. 1 : Памятники права Киевского государства. X-XII вв. / сост. А. А. Зимин. 287 с.
114. Пашиєва А. С. Криміналістичне дослідження металюї холодної зброї: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 314 с.
115. Перелік криміналістичного програмного забезпечення, протестованого Американським інститутом стандартизації (NIST). URL: <https://www.nist.gov/itl/ssd/software-quality-group/computer-forensics-tool-testing-program-cfft>.
116. Перцев Р. В. Адміністративно-правове регулювання протидії корупції в Національній поліції Ізраїлю. *Актуальні питання сучасної кримінологічної науки*: матер. Міжнарод. наук.-практ. заоч. конф. пам'яті доктора історичних наук, професора А. В. Шаркова (Мінськ, 15 квіт. 2021 р.). Мінськ, 2021. С. 230–231.

117. Перцев Р. В. Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом при огляді місця події в національній поліції України та Ізраїлю. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження: матеріали круглого столу* (Харків, 17 черв. 2021 р.). Харків, 2021. С. 225–228.

118. Перцев Р. В. Використання «розумних» технологій у криміналістиці. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 104–113. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.12>

119. Перцев Р. В. Исследование современных технико-криминалистических методов обнаружения, фиксации, изъятия следов обуви и дальнейшего их учёта для раскрытия преступлений. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 106–119. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_07

120. Перцев Р. В. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у криміналістиці. *Економіко-правові дискусії: матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. студентів, аспірантів та науковців* (Кропивницький, 30 квіт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 372–374.

121. Перцев Р. В. Перспективные направления развития криминалистики в Украине и в мире. *Криміналістика і судова експертиза*, 2019. Вип. 64. С. 26–34.

122. Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події (за матеріалами ізраїльської поліцейської практики). *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах військового стану: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. з нагоди відзначення дня науки–2022 в Україні* (Київ, 24 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 115–117.

123. Перцев Р. В. Формирование базы данных генетических профилей человека и правовое регулирование ее использования в Израиле. *Судебная Экспертиза Беларуси*. 2021. № 1 (12). С. 66–71.

124. Пиріг І. В. Забезпечення дотримання прав і свобод людини в експертній діяльності ОВС. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики: зб. наук. праць*. Вип. 11. Харків: Право, 2011. С. 128–136.

125. Підпалій В. В. Криміналістична характеристика та розслідування крадіжок в умовах великого міста: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 214 с.

126. Постанова про поліцію Ізраїлю (нова редакція). *Функції поліції*. 1971. (на івриті). URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/290_002.htm#Seif3

127. Приказ Главного управления полиции Израиля за номером 14.05.05. *Управление базой данных идентификации и средствами идентификации*. URL: https://www.police.gov.il/menifa/02.14.05.05_1.pdf

128. Приказ Главного управления полиции Израиля, Отдел разведки- цели и структура, приказ № 02.04.14 от 14 нояб. 2017 г. *Полиция Израиля* (на иврите). URL: https://www.police.gov.il/menifa/01.02.04.14_1.pdf

129. Приходько В. О. Криміналістичні обліки Експертної служби МВС України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 41. Т. 4. С. 101–105.

130. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 300 с.

131. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

132. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2012–2021 рр.). *Статистична інформація Офісу Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov>

ua/ua/stat. html

133. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

134. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print>

135. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>

136. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 29 берез. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text>

137. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

138. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

139. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

140. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика: підручник. К.: «Центр учб. літ.», 2015. 544 с.

141. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Самодін А. В. та ін. Криміналістика: підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.

142. Радутний О. Е. Artificial Intelligence (штучний інтелект) та інші загрози (кримінальноправовий вимір). *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 166–180. URL: <http://aphd.ua/publication-225/>.

143. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність юридичної особи стане кроком до закріплення віртуальності життєвого простору. *Електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юридична Академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2011. № 1. URL: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/>

144. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua>

145. Рувін О. Г. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю судово-експертних установ України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2021. 410 с.

146. Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 219 с.

147. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

148. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2017. 516 с.

149. Сливка С. С. Місце події: філософсько-правовий огляд. *Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю*:

проблеми та шляхи подолання: матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 24–25 січ. 2003 р.) Львів: ЛІВС, 2003. С. 81–85.

150. Советская криминалистика: теоретические проблемы. М.: Юрид. лит., 1978. 192 с.

151. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1 (20). С. 160–167.

152. Сокол В. Ю. Особенности криминалистической техники в Германии. *Общество и право*. 2009. № 4 (26). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-tehniki-v-germanii>.

153. Соколова А. И., Конушин А. С. Методы идентификации человека по походке в видео. *Труды ИСП РАН*. 2019. Т. 31. Вып. 1. С. 69–82.

154. Сокуренок В. В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2-х ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 26–28. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukovadiyalnist/naukovizaxodi/zbirnuki/2017/materialy_1_24112017.pdf*

155. Солнцева Х. В. Організація поліцейської діяльності в Україні та США: структура. *Право і Безпека*. 2016. № 1. С. 69–73.

156. Статут Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України: статут від 17 лют. 2020 р. № 575/5. *Офіційний вебпортал Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»*. URL: <https://www.hniise.gov.ua/14136-statut.html>.

157. Судебные уставы 20 ноября 1864 года: с изложением рассуждений, на коих они основаны. С.-Петербург: В типографии 2 отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. Ч. 2: Устав уголовного судопроизводства. 2-е изд., доп. 523 с.

158. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Вид-во Ліра-К, 2019. 424 с.

159. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

160. Теплицький Б. Б. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 268 с.

161. Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного у вчиненні вбивства. *Наук. вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2 (87). С. 295–301.

162. Тимчишин Д. М. Удосконалення науково-технічного забезпечення початкового етапу розслідування вбивств. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 лют. 2012 р.)*. Одеса: Одес. держ ун-т внутр. справ, 2012. С. 253–254.

163. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2003. 427 с.

164. Тищенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми доказування у*

кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 349–353.

165. Уголовно-процессуальный кодекс: правоохранительные органы – личный досмотр и идентификация 1996 года, поправка № 1 2005 г. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/055_102.htm#med0

166. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності: аналіт. огляд. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 105 с.

167. Федчишина В. В. Історичні віхи розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=662>

168. Федчишина В. В. Управління судово-експертною діяльністю України за доби правління гетьмана Павла Скоропадського (1918). *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 120–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_5_28.

169. Цуцкірідзе М. С. Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: теоретичні, правові та праксеологічні засади: монографія. Київ, 2019. 317 с.

170. Чаплинский К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинская Ю. А. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

171. Чжу Цзинбцзе Техничко-криминалистическое обеспечение расследования преступлений в Республике Беларусь и Китайской Народной Республике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Минск, 2014. 26 с.

172. Чисніков В. М. «Інструкція чинам Київської сискної поліції» (1905 р.) – важливе джерело організації та діяльності карного розшуку Російської імперії. *Держава і право*. 2001. Вип. 11. С. 59–62.

173. Чисніков В. М. Перші дактилоскопічні дослідження (експертизи) в Російській імперії (1909–1910 рр.). *Криміналістичний вісник*. 2007. № 2 (8). С. 181–190.

174. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2013. 556 с.

175. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.

176. Чорноус Ю. М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 213–217.

177. Шаповал О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.

178. Шепітько В. Ю. Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика: зб. наук. праць: у 2-х т. Харків, 2014. Т. 1. 544 с.

179. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський та російсько-український) / за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Х.: Право, 2001. 560 с.

180. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

181. Шепітько В. Ю. Природа та предмет вивчення криміналістики в системі наукового знання. *Вибрані твори*. Х., 2010. С. 14–19.

182. Шехавцов Р. М. Правові та криміналістичні проблеми використання лазерного 3D сканера при проведенні окремих слідчих дій. *Криміналістика і судова експертиза*. К.: М-во юстиції України, 2011. № 56. С. 23–29.

183. Щербаковський М. Г. Співвідношення спеціальних знань з уміннями та навичками. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 225–226.

184. Юсупов В. В. Розвиток криміналістичних установ в Україні у другій половині XX століття. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 517–528.

185. Al-Dhaqm A. Ikuesan R. A.; Kebande V. R.; Razak S.; Ghabban F. M. Research Challenges and Opportunities in Drone Forensics Models. *Electronics*. 2021. № 10. P. 15–19. URL: <https://doi.org/10.3390/electronics10131519>

186. Arkansas Judge Drops Murder Charge in Amazon Echo Case. December 2, 2017. URL: <https://edition.cnn.com/2017/11/30/us/amazon-echo-arkansas-murder-case-dismissed/index.html>.

187. Ashikhmin S., Berdine S., Morrissey M. and G. LaBerge. 2008. *Effectiveness and cost efficiency of DNA evidence in volume crime Denver, Colorado, site summary*. Denver, CO: Denver District Attorney's Office & Denver Police Department Laboratory Bureau. URL: <https://www.denverda.org/wp-content/uploads/news-release/2008/Burglary-DNA-Project-local-and-natl-release.pdf>

188. Ayushi M. IPleaders Blog, Role of technology in the forensic investigation by the police. December 25, 2020. URL: <https://blog.ipleaders.in/role-technology-forensic-investigationpolice>.

189. Basia E. Lopez, Jonathan G. McGrath, Veronica G. Taylor Using Forensic Intelligence To Combat Serial and Organized Violent Crimes. *NIJ*. October 2020. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/using-forensic-intelligence-combat-serial-and-organized-violent-crimes>

190. BBC News. «World's oldest telescope?». URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/380186.stm>.

191. Becirovic S., Mrdovic S. Manual IoT Forensics of a Samsung Gear S3 Frontier Smartwatch. *2019 International Conference on Software, Telecommunications and Computer Networks (SoftCOM)*. 19–21 Sept. 2019. Split, Croatia. DOI: 10.23919/SOFTCOM.2019.8903845.
192. Bell C. Concepts and possibilities in forensic intelligence. *Forensic Sci Int*. 2006. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2006.06.030>.
193. Burrows J., Tarling R. The Investigation of Crime in England and Wales». *British Journal of Criminology*. 1987. Vol. 27. P. 229–251.
194. Carrol I. R. Physical and Technical Aspects of fire and Arson Invesnigation. USA: Charles C. Thomas Publisher, 1979. 276 p.
195. Charles R. Swanson, Neil C. Chamelin, Leonard Territo Criminal investigation. 6th ed. New York: McGraw-Hill Companies, Inc, 1996. 801 p.
196. Christopher Rigano Using Artificial Intelligence to Address Criminal Justice Needs. *NIJ Journal*. January 2019. P.280. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/usingartificial-intelligence-address-criminaljustice- needs>
197. Confidentiality Law 1981: Amendment to the 1996 Law. *Israeli Law*. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law00/71631.htm. (in Hebrew).
198. Cranenburgh Nadine. How data analysis and AI could help engineers make our roads safer. October 22, 2019. URL: <https://createdigital.org.au/engineers-investigating-video-analysis-ai-preventroad-deaths/>
199. Criminal Justice and Public Order Act 1994, Criminal Evidence (Amendment) Act 1997 – Criminal Justice and Police Act 2001. UK.
200. Daniel O., Levi A., Pertsev R. et al. The Next Step – a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. August. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111378>

201. Digital Forensics. *What Is Digital Forensics?* URL: <https://www.eccouncil.org/what-isdigital-forensics>.
202. Facial Recognition Use Case Catalog, Law Enforcement Imaging Technology Task Force A joint effort of the IJIS Institute and the International Association of Chiefs of Police February 2019. URL: http://www.arjis.org/RegionalPolicies/IJIS_WP_LEITTF_FR_UseCasesRpt
203. Forensic Intelligence and Its Application in Public Safety. *Legal Desire Media* 2020. URL: <https://legaldesire.com/forensic-intelligence-and-its-application-in-public-safety/>
204. Geller B. Israel's Forensic Science Service: Organizational Structure and Training of Personnel – The Example of the Latent Fingerprints Laboratory. *Theory and Practice of Forensic Science*. 2017. Vol. 12. No 2. P. 90–94.
205. Hefetz, I., Liptz, Y., Vaturi, S., & Attias, D. Use of AFIS for linking scenes of crime. *Forensic Science International*. 2016. № 262. P. 25–27. doi:10.1016/j.forsciint.2016.03.003
206. Henry P. SANS Digital Forensics – Automotive Infotainment and Telematics Systems, May 1, 2017. URL: <https://www.sans.org/blog/digital-forensicsautomotive-infotainment-and-telematics-systems>.
207. High-tech fingerprint scanner to help solve crimes in Dubai. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/2021/10/18/hi-tech-fingerprint-scanner-to-help-solve-crimes-in-dubai/>
208. Horsman G. Can we continue to effectively police digital crime? *Science & Justice*. 2017. Volume 57. Issue 6. November. P. 448–454. URL: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2017.06.001>.
209. Horsman G. Digital evidence and the crime scene. *Science & Justice*. 2021. Volume 61. Issue 6. November. P. 761–770. URL: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2021.10.003>.

210. Jayme Blaschke, Texas State lands federal grant to study the use of drones to locate human remains. *Research & Innovation* June 9, 2020. URL: <https://news.txstate.edu/research-and-innovation/2020/texas-state-lands-federal-grant-to-study-the-use-of-drones-to-locate-human-remains.html>

211. Julie E. S., Elizabeth H. D., Dwight B. U. Pope Collecting DNA at Arrest: Policies, Practices, and Implications, Final Technical Report. Institute, July 2013. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/242812.pdf>

212. Kaja Prislan, B. Slak Analysis of the Relationship Between Smart Cities, Policing and Criminal Investigation. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2018. №. 4. P. 389–413.

213. Kim S., Park M., Lee S., Kim J. Smart Home Forensics – Data Analysis of IoTDevices. *Electronics*. 2020. № 9. P. 12–15. URL: <https://doi.org/10.3390/electronics9081215>

214. Lovejoy B. Smartphone and smartwatch data led husband to confess to murdering his wife, 9 to 5 mac, Jun. 18th 2021. URL: <https://9to5mac.com/2021/06/18/smartphone-and-smartwatch-data-murder>.

215. Maras M. H. *Internet of things: security and privacy implications. International Data Privacy Law*. 2015. Vol. 5. № 2. P. 99–104. URL: <https://doi.org/10.1093/idpl/ipv004>.

216. Maure M., Bennett T. Burglary in a dwelling. London: Heinemann, 1982. 56 p.

217. Mendis NDNA, Dharmarathne TSS, Wanasinghe NC. Use of unmanned aerial vehicles in crime scene investigations – novel concept of crime scene investigations. *Forensic Res Criminal Int J*. 2017. № 4(1). P. 1–2. DOI: 10.15406/frcij.2017.04.00094

218. N. A. Le-Khac, D. Jacobs, J. Nijhoff, K. Bertens, K.-K.R. Choo, Smart vehicle forensics: Challenges and case study. *Future*

Generation Computer Systems. 2018. URL: <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.05.081>.

219. Netlingo. *The Internet Dictionary.* URL: <https://www.netlingo.com/word/smarttech.php>.

220. Number of smartphone users from 2016 to 2021, Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/330695/number-ofsmartphone-users-worldwide>.

221. Olivier R., Frank C., Claude R. Forensic intelligence: Deregulation or return to the roots of forensic science? *Australian Journal of Forensic Sciences*. 2014. May. DOI: 10.1080/00450618.2014.906656

222. Oz C., Amiel M., Zamir A. The Israel Police DNA database: Recognizing the capability of databases in providing investigative leads. *Forensic Science International: Genetics*. 2012. Vol. 6 (1). P. 8–10. DOI: 10.1016/j.fsigen.2010.11.006

223. Pajares, Gonzalo, Overview and Current Status of Remote Sensing Applications Based on Unmanned Aerial Vehicles (UAVs). *Photogrammetric Engineering & Remote Sensing*. 2015. № 81 (4). P. 281–330. DOI: 10.14358/PERS.81.4.281

224. Pertsev R. Administrative legal and criminalistic aspects of the struggle against the spread of coronavirus infection. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 69–70.*

225. Pertsev R., Narkevics Ē. The use of the method of forensic intelligence in solving serial crimes. *Forensic Science and Forensic Expertology: Science, Education, Practice*. Bratislava, Slovak Republic. 2021. № 9. P. 168–174.

226. Pertsev R., Nuger A. The use of the method of forensic intelligence in solving crimes. *17th International Congress Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice* (Bratislava, Slovak

Republic, September 16 to 17 2021). Bratislava, Slovak Republic. 2021. P. 60–68.

227. Ratcliffe J. Integrated intelligence and crime analysis: enhanced information management for law enforcement leaders / *Edited by U.S. Department of Justice. Washington, DC: Police Foundation. 2007. 33 p.*

228. Ross A. Elements of a forensic intelligence model. *Australian Journal of Forensic Sciences*. 2015. DOI: 10.1080/00450618.2014.91675

229. Rossy Q., Ioset S., Dessimoz D., Ribaux O. Integrating forensic information in a crime intelligence database. *Forensic Science International*. 2013. № 230 (1–3). P. 137–146. DOI:10.1016/j.forsciint.2012.10.010

230. Roux C., Talbot-Wright B., Robertson J., Crispino F., Ribaux O. The end of the (forensic science) world as we know it? The example of trace evidence. *Phil. Trans. R. Soc.* 2014. B370. P. 2–60. URL: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2014.0260>

231. Section 210303 of the DNA Identification Act of 1994, USA. URL: <https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0632/laws.htm>

232. The European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). URL: <http://enfsi.eu/>

233. The iVe Ecosystem, iVe Software v3.3 Release. September 17, 2021. URL: <https://berla.co/ive-software-v3-3-release/>.

234. Use of artificial intelligence by the police: MEPs oppose mass surveillance, News European Parliament. October 6, 2021. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/20210930IPR13925/use-of-artificialintelligence-by-the-police-meps-opposemass-surveillance>.

235. Zhang L., Allinson N. Automatic Shoeprint Retrieval System for use in Forensic Investigations. *Proceedings of the 2005 UK Workshop on Computational Intelligence*. 2005. P. 137. URL: https://www.researchgate.net/publication/290800764_Automatic_shoeprint_retrieval_system_for_use_in_forensic_investigations.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Hefetz I., Pertsev R. Bar-Sheshet Development of Latent Fingerprints from Stones: Field Work Provides Identifications. *Journal of Forensic Identification*. 2015. № 65 (3). P. 214–218.
2. Перцев Р. В. Перспективные направления развития криминалистики в Украине и в мире. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 26–34.
3. Перцев Р. В. Участие эксперта-криминалиста в расследовании на местах преступлений, связанных с пожарами. *Армянский Журнал Судебной Экспертизы и Криминалистики*. 2020. № 4. С. 117–122.
4. Перцев Р. В. Исследование современных технико-криминалистических методов обнаружения, фиксации, изъятия следов обуви и дальнейшего их учёта для раскрытия преступлений. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 106–119. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_07
5. Перцев Р. В. Формирование базы данных генетических профилей человека и правовое регулирование ее использования в Израиле. *Судебная Экспертиза Беларуси*. 2021. № 1 (12). С. 66–71.
6. Pertsev R. International experience in anti-theft of catalytic converters installed in cars. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 3. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.3.2021.06>
7. Pertsev R. Fire and Technical Aspects Related to Fire of Lithium-Ion Batteries. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 4. С. 52–59.

8. Pertsev R., Narkevics Ē. The use of the method of forensic intelligence in solving serial crimes. *Forensic Science and Forensic Expertology: Science, Education, Practice* (Bratislava, Slovak Republic). 2021. № 9. С. 168–174.

9. Daniel O., Levi A., Pertsev R. The Next Step – a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111378>

10. Перцев Р. В. Використання «розумних» технологій у криміналістиці. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 104–113. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.12>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Перцев Р. В. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в Национальной полиции Израиля. *Актуальные вопросы современной криминологической и уголовно- исправительной науки: материалы Междунар. науч.-практ. конф. памяти А. В. Шаркова* (Минск, 15 апр. 2021 г.). Минск, 2021. С. 230–231.

12. Pertsev R. Administrative legal and criminalistic aspects of the struggle against the spread of coronavirus infection. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.-полілог* (Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 69–70.

13. Перцев Р. В. Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом при огляді місця події в національній поліції України та Ізраїлю. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження: матеріали круглого столу* (Харків, 17 черв. 2021 р.). Харків, 2021. С. 225–228.

14. Pertsev R., Nuger A. The use of the method of forensic intelligence in solving crimes. *17th International Congress Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice* (Slovak Republic, Bratislava, 16–17 september, 2021). Bratislava, 2021. С. 60–68.

15. Перцев Р. В. Теоретические подходу к систематизации международного опыта работы полицейских подразделений в условиях

пандемии COVID-19. *Модернізація в Україні в умовах пандемії COVID-7: нові можливості, обмеження і виклики*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 17 листоп. 2021 р.). Київ, 2021. С. 267–269.

16. Перцев Р. В. Систематизація сучасних підходів забезпечення діяльності поліції в Україні: теоретичні засади. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021. С. 228–231.

17. Перцев Р. В. Перспективи використання безпілотних літальних апаратів у криміналістиці. *Економіко-правові дискусії*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Кропивницький, 30 квіт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 372–374.

18. Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події (за матеріалами ізраїльської поліцейської практики). *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах військового стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 трав. 2022 р.). Київ, 2022. С. 115–117.

Акти впровадження

מטה מחוז מרכז
א ח " מ
ענף זיהוי – גזרת שפל
5 ספטמבר, 2022
ט' אלול תשפ"ב

הנדון: ישימות עבודת דוקטורט של פרצב רומן, בנושא "המדע הפורנזי ככלי תומך לחקירה הפלילית", לעבודה של משטרת ישראל.

ידוע כי היום כמעט כל חקירה פלילית מתבססת על ממצאים פורנזיים. התפתחות טכנולוגית ושיטות עבודה חדשות במערך הזיהוי הפלילי מסייעות לחקירות להגיע לחקר האמת ולהביא את העבריינים לדין. חלקים מעבודת הדוקטורט של רומן פרצב כבר הושמו באח"מ משטרת ישראל ובחטיבת הזיהוי וענף זיהוי מחוז מרכז בפרט.

1. תוכנת "הצעד הבא" להשוואת עקבות נעליים בין זירות, התוכנה מאפשרת להשוות עקבות נעליים בין זירות עבירה ולתת לחקירות אינדיקציה נוספת לקידום החקירה תוך הקמת והעשרת מאגר של עקבות נעליים מזירות.
2. הקמת יחידה אנליטית במערך זיהוי פלילי ארצי במשטרת ישראל שמרכז את כל המידע הפורנזי ונותן מענה ליחידות השונות לצורכי קידום החקירה.
3. מודיעין פורנזי- תחום חדש שמתפתח בעולם, המתבסס על עיבוד ושימוש במידע פורנזי (מאגרי נתונים, שיטות ביצוע דומות, ממצאים פורנזיים מהזירות וכד') שנאסף על ידי יחידות זיהוי פלילי בשטח ויכולים לעזור בפיענוח תיקים. באמצעות עיבוד מידע פורנזי (מודיעין פורנזי) ושיתוף פעולה בין יחידות שונות פוענחו במחוז מרכז מספר "פרשיות" עם עבריינים רצידיוויסטים דבר המצביע על אפקטיביות שיטת העבודה שרומן פרצב מקדם בעבודת הדוקטורט.

Applicability of Roman Pertsev's doctoral dissertation "Forensic support for crime investigation (based on date collected in Ukraine and Israel)" to the work of the Israeli police.

It is known that today almost every criminal investigation is based on forensic data.

ענף זיהוי מחוז מרכז - גזרת שפלה

Advances in technology and new approaches in forensics are helping investigators to find the perpetrator and bring those responsible to justice.

Parts of Roman Pertsev's doctoral dissertation are already being used in the work of the Investigative Department of the Israeli Police and, in particular, in the forensic department and the investigative and forensic department of the Central District Police.

1. "The Next Step" software for comparing shoe prints from a crime scene. The software allows comparison of shoe prints from different crime scenes and provides investigators with additional data to advance their investigation (such as serial crime data) and increases the database of shoe prints from crime scenes.
2. Establishment of an analytical unit within the Israeli Police Central Forensic Directorate that collects and processes all forensic information and provides data to various police units to advance criminal investigations.
3. Forensic intelligence is a new area that is developing in the world, based on the processing and use of forensic information (various forensic databases, M.O methods, forensic data from the scene, etc.), which is collected by forensic units and can help in solving crimes.

By processing forensic information (by the method of forensic intelligence) and the findings obtained during the interaction of various departments in the Central District of Israel, a number of serial crimes were uncovered and solved, which indicates the effectiveness of the implementation of this method in the work, some of which Roman Pertsev explores in his dissertation.

אבי ניב, רפ"ק

מ.א. 5-95331

מ"י יחידת זיהוי

גזרת שפלה - מחוז מרכז

(Superintendent Avi Niv, head of the Forensic department of Schfela sub-district)

רפ"ק אבי ניב, מ"י יח' זיהוי גזרת שפלה

דורון אביגדורי, רפ"ק

רע"ן זיהוי פלילי מחוז מרכז

(Superintendent Doron Avigdori, head of the Forensic department of the central district)

רפ"ק דורון אביגדורי, רע"ן זיהוי פלילי מחוז מרכז

נצ"מ רן בטט, ק' אח"מ מחוז מרכז

(Commander Ran Batat, head of the Investigation department of the central district)

נצ"מ רן בטט, עו"ד
ק' אח"מ מחוז מרכז

023112

Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039, Київ-39, вул. Фрометівська, 2,
Тел. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine,
Tel. +38 (044) 490-95-00, maup.com.ua
e-mail: iapm@iapm.edu.ua

" 06 " червня 20 22 № 4166

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор МАУП,

доктор економічних наук, доцент

М.Ф.Гончаренко

2022 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Перцева
Романа Валерійовича на тему: «Техніко-криміналістичне
забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за
матеріалами української та ізраїльської практики) у освітній процес та
науково-дослідну діяльність Міжрегіональної академії управління
персоналом**

Комісія у складі: завідувача кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, доктора юридичних наук, професора Заросила В.О.; завідувача кафедри національної безпеки, доктора юридичних наук, доцента Сервецького І.В.; заступника завідувача кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, кандидата юридичних наук, доцента Бортника В.О.; склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали, підготовлені аспірантом кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого Перцевим Романом Валерійовичем на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики) за спеціальністю 081 – Право.

Результати дисертаційного дослідження Перцева Р.В. відображені у

МАУП

навчально-методичних матеріалах з навчальної дисципліни: «Криміналістика» для студентів та слухачів магістратури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Перцев Р. В. Перспективные направления развития криминалистики в Украине и в мире. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 26–34.
2. Перцев Р. В. Исследование современных технико-криминалистических методов обнаружения, фиксации, изъятия следов обуви и дальнейшего их учёта для раскрытия преступлений. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 106–119. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_07
3. Pertsev R. International experience in anti-theft of catalytic converters installed in cars. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 3. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.3.2021.06>
4. Pertsev R. Fire and Technical Aspects Related to Fire of Lithium-Ion Batteries. *Архів кримінології та судових наук*. 2021. № 4. С. 52–59.
5. Pertsev R., Narkevics Ē. The use of the method of forensic intelligence in solving serial crimes. *Forensic Science and Forensic Expertology: Science, Education, Practice* (Bratislava, Slovak Republic). 2021. № 9. С. 168–174.
6. Daniel O., Levi A., Pertsev R. The Next Step – a semi-automatic coding and comparison system for forensic footwear impressions. *Forensic Science International*. 2022. Vol. 337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2022.111378>

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені аспірантом Перцевим Романом Валерійовичем матеріали дослідження ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих автором під час проведення дисертаційного дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

завідувач кафедри
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, професор

Заросило В.О.

завідувач кафедри національної безпеки,
доктор юридичних наук, доцент

Сервецький І.В.

заступник завідувача кафедри адміністративного
фінансового та банківського права,
кандидат юридичних наук, доцент

Бортник В.О.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Головного управління
Національної поліції в Київській області
доктор юридичних наук, доцент

Андрій НЄБИТОВ

22 р.

**впровадження у практичну діяльність органів Національної поліції
України матеріалів дисертаційного дослідження здобувачем
Міжрегіональної Академії управління персоналом Перцевим Романом
Валерійовичем на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення
розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами
української та ізраїльської практики)»**

Комісія у складі: заступника начальника ГУНП в Київській області – начальника слідчого управління Лугового В.О., заступника начальника ГУНП в Київській області Маслова О.І., заступника начальника ГУНП в Київській області Очеретяного М.А. склала цей акт про впровадження у практичну діяльність Головного управління Національної поліції в Київській області результатів дослідження, проведеного здобувачем Міжрегіональної Академії управління персоналом Перцевим Романом Валерійовичем на тему: «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Пропозиції та висновки дисертаційного дослідження використовуються працівниками в роботі слідчих, експертно-криміналістичних та оперативних підрозділів; при розробці відомих нормативно-правових актів та вдосконаленні методичних розробок; під час проведення занять з особовим складом у системі службової підготовки.

Члени комісії:

**Заступник начальника ГУНП –
начальник слідчого управління**

В.О. Луговий

Заступник начальника ГУНП

О.І. Маслов

Заступник начальника ГУНП

М.А. Очеретяний

Додаток В

**Результати зведеного анкетування
147 слідчих, 105 інспекторів-криміналістів, 74 судових експертів
(326 респондентів)**

№ з/п	Питання	Слідчі	Інспектори-криміналісти	Судові експерти
1	2	3	4	5
1.	Ваш стаж роботи?			
	а) до 3-х років	28 %	35 %	5 %
	б) до 5-ти років	37 %	41 %	29 %
	в) до 10-ти років	24 %	18 %	47 %
	г) понад 10-ть років	11 %	6 %	19 %
2.	Що Ви розумієте під поняттям «техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень»?			
	а) ним позначається проведення судових експертиз	22 %	18 %	17 %
	б) це діяльність, яка здійснюється експертами та спеціалістами з вивчення об'єктів на місці події та у лабораторних умовах	2 %	2 %	6 %
	в) не знаю, що позначається даним поняттям	7 %	5 %	3 %
	г) інше	6 %	4 %	8 %
3.	Кого Ви відносите до суб'єктів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування			

	кримінальних правопорушень?			
	а) сторона обвинувачення (слідчі, прокурори)	58 %	63 %	12 %
	б) інспектори-криміналісти			
	в) експерти-криміналісти (балісти, біологи, вибухотехніки тощо), яких залучили для проведення слідчої дії в якості спеціалістів			
	г) фахівці Експертної служби, які здійснюють перевірки за криміналістичними обліками			
	д) експерти, які виконують криміналістичні експертизи			
	е) усі з перерахованих	42 %	27 %	88 %
4.	Визначте завдання судово-експертної діяльності Експертної служби МВС України на сучасному етапі:			
	а) організація роботи судово-експертних установ та їх підрозділів	91 %	76 %	63 %
	б) залучення спеціальних знань під час досудового розслідування і судового розгляду	80 %	33 %	22 %
	в) проведення судових експертиз	100 %	100 %	100 %
	г) забезпечення функціонування криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем	44 %	35 %	26 %

	д) впровадження в експертну практику нових методів досліджень, сучасних експертних методик	31 %	24 %	22 %
	е) здійснення міжнародного співробітництва;	15 %	9 %	10 %
	є) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації співробітників	3 %	6 %	8 %
	ж) інший варіант			1 %
5.	Чи вважаєте Ви за необхідне законодавчо визначити виключний перелік техніко-криміналістичних засобів, які використовуються у кримінальному провадженні?			
	а) так	29 %	44 %	31 %
	б) ні	71 %	56 %	69 %
6.	На Вашу думку, «застосування» і «використання» техніко-криміналістичних засобів є тотожними поняттями?			
	а) так	20 %	15 %	19 %
	б) ні, використання є ширшим поняттям, ніж застосування	23 %	41 %	48 %
	в) ні, застосування є ширшим поняттям, ніж використання	57 %	44 %	33 %
7.	Чи впливає висока завантаженість слідчого на використання техніко-криміналістичних			

	засобів під час проведення розслідування?			
	а) так	100 %	90 %	62 %
	б) ні		3 %	18 %
	в) важко відповісти		7 %	20 %
8.	На Вашу думку, чи обґрунтованим на сьогодні є існуючий поділ судових експертиз із виділенням криміналістичних в окрему групу?			
	а) так	95 %	89 %	76 %
	б) ні	5 %	11 %	14 %
9.	Чи вважаєте Ви, що сучасний стан техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень потребує покращення?			
	а) так, потребує	94 %	97 %	98 %
	б) ні, не потребує	6 %	3 %	2 %
10 .	На Вашу думку, чи існує потреба у створенні словника термінів криміналістичних досліджень (завдання, методи, об'єкти, їх характеристика)?			
	а) так	37 %	42 %	66 %
	б) ні	63 %	58 %	34 %
11 .	На Вашу думку, чи існує потреба у створенні мобільних (комп'ютерних) програмних засобів, якими можна було б користуватись з метою проведення попередніх			

	криміналістичних досліджень в ході слідчих дій?			
	а) так	80 %	91 %	85 %
	б) ні	20 %	9 %	15 %
12	Які типові помилки допускають ініціатори проведення експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів?			
	а) в ході слідчої дії оглядаються та вилучаються не всі об'єкти, які містять інформаційні сліди кримінального правопорушення			76 %
	б) об'єкти вилучаються, зберігаються чи транспортуються без дотримання відповідних правил			85 %
	в) на експертизу надаються об'єкти, які апріорі не можуть містити інформації, що має значення для розслідування, або які з об'єктивних причин неможливо належно дослідити			66 %
	г) на вирішення експертизи ставляться питання, які не відносяться до обставин справи, або ж є некоректними			78 %
13	Які новітні та нетрадиційні техніко-криміналістичні засоби варто було б використовувати у			

	розслідуванні кримінальних правопорушень?			
	а) поліграф	95 %	75 %	81 %
	б) FARO Laser Scanner Focus3D	44 %	58 %	90 %
	в) експрес аналізу біологічних речовин	39 %	68 %	70 %
	г) безконтактного виявлення слідів	54 %	59 %	60 %
14 .	Яким нормативно-правовим документом повинен бути закріплений поділ судових експертиз?			
	а) КПК України	21 %	17 %	15 %
	б) Законом України, яким регламентується експертна діяльність	52 %	63 %	70 %
	в) відомчими нормативно-правовими актами	20 %	14 %	12 %
	г) такий поділ взагалі не потребує закріплення	7 %	6 %	3 %
15 .	Які з наведених умов негативно впливають на використання техніко-криміналістичних засобів під час проведення СРД (можна відмітити декілька варіантів)?			
	а) недосконалість нормативно-правового регулювання	12 %	17 %	29 %
	б) недостатня розробленість наукових методик використання	10 %	15 %	31 %
	в) недостатній рівень науково-технічної оснащеності підрозділів	45 %	60 %	38 %
	г) відсутність у			

	працівників умінь використання	10 %	5 %	8 %
16	З якими проблемами Ви стикались при проведенні допитів?			
	а) пов'язані з термінологією	20 %		
	б) вибором тактичних прийомів	32 %		
	в) встановленням психологічного контакту	30 %		
	г) інші проблеми	18 %		
17	Чи вважаєте Ви необхідним вивчення та запровадження кращого іноземного досвіду до діяльності Експертної служби МВС України?			
	а) так	41 %	73 %	89 %
	б) ні	59 %	27 %	11 %
18	Які напрями удосконалення судово-експертної діяльності Експертної служби МВС України відповідно до результатів вивчення судово-експертної діяльності держав Європейського Союзу Ви підтримуєте?			
	а) гармонізація законодавства України, практики його реалізації відповідно до міжнародних стандартів та досвіду європейських держав у сфері судово-експертної діяльності	25 %	26 %	30 %
	б) приведення методик експертних досліджень відповідно до міжнародних стандартів,			

	їх уніфікація з методиками європейських держав	22 %	29 %	36 %
	в) застосування новітніх досягнень науки і техніки	86 %	90 %	98 %
	г) визнання висновків експертів джерелом доказів під час досудового розслідування, судами іноземних держав і міжнародними судовими установами	27 %	15 %	44 %
19	Які із зазначених недоліків організації пошуку, огляду та попереднього дослідження слідів і використання їх результатів зустрічаються в ході Вашої практичної діяльності?			
	а) відсутність належної підготовки до проведення СРД	18 %	12 %	24 %
	б) несвоєчасний виїзд на місце події	54 %	22 %	9 %
	в) тактично неправильно побудована тактика СРД	15 %	16 %	30 %
	г) неузгодженість дій складу СОГ між собою та з іншими підрозділами поліції	46 %	36 %	58 %
	д) низький рівень професіоналізму інспекторів-криміналістів	28 %	15 %	61 %
	е) низький рівень технічного оснащення пошуку та огляду			

	слідової інформації	61 %	44 %	21 %
	є) відсутність різнопрофільних спеціалістів	15 %	18 %	7 %
	ж) кадрові проблемами з комплектуванням посад інспекторів-криміналістів	27 %	72 %	36 %
20 .	При яких процесуальних діях найчастіше використовуються техніко-криміналістичні засоби?			
	а) огляд місця події	100 %	100 %	100 %
	б) обшук	100 %	100 %	100 %
	в) допит	10,2 %	12,3 %	11,5 %
	г) слідчий експеримент	100 %	100 %	100 %
	д) освідчення	24 %	35 %	20 %
	е) отримання зразків для експертизи	54 %	35 %	61 %

Додаток Г

**Аналітична довідка
за результатами опитування 147 слідчих, 105 інспекторів-криміналістів
Національної поліції України та 74 судових експертів Експертної служби
МВС України з питань техніко-криміналістичного забезпечення
розслідування кримінальних правопорушень**

Для вивчення проблемних питань щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень було проведено анкетування практичних співробітників. В анкетуванні брали участь респонденти майже з усіх областей України та м. Києва. Зауважимо, що умовою участі в анкетуванні була наявність практичного досвіду та відношення опитуваних до участі у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Респондентам було запропоновано дати відповідь на 20 запитань. Низка питань стосувалися загальних відомостей, зокрема: стаж роботи в підрозділі; як часто залучаються спеціалісти до огляду місця події та інших СРД за участі підозрюваного тощо. Інша частина питань стосувалася безпосередньо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, які стали предметом дисертаційного дослідження.

Встановлено, що сьогодні в наукових джерелах чітко не визначено основний зміст і різновиди техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Проте результати проведеного анкетування підтвердили актуальність вирішення зазначеної проблематики.

Так, на питання щодо поняття техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень та його змісту понад 57 % опитаних відповіли, що воно є тотожним з проведенням судових експертиз; 15 % вказали, що вони взагалі не розуміють значення цього терміна. І лише 10 % респондентів припустили, що цим терміном може позначатися діяльність, яка здійснюється, зокрема, експертами та спеціалістами з вивчення об'єктів на місці події та в лабораторних умовах. Те ж саме стосувалось і розуміння респондентами наявних різновидів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Щодо поняття «криміналістичні дослідження» та їх різновидів, серед респондентів також не було чіткого розуміння.

Під час проведення опитування нашим респондентам було поставлене питання з приводу того, під час яких СРД завжди застосовуються техніко-криміналістичні засоби. Було отримано такі відповіді: 1) під час огляду місця події (100 %); 2) під час інших видів огляду (56 %); 3) під час допиту (34 %); 4) під час обшуку (100 %); 5) під час слідчого експерименту (100 %).

За даними проведеного анкетування, слідчі оцінили результативність застосування техніко-криміналістичних засобів при розслідуванні кримінальних правопорушень так: «відмінно» – 4 %; «добре» – 16,8 %; «задовільно» – 49,2 %; «незадовільно» – 30 %. Серед причин незадовільного застосування були названі такі: а) недосконалість правового регулювання застосування техніко-криміналістичних засобів (20 %); б) відсутність у правоохоронних органах відповідних фахівців (28 %); в) низький рівень професійної підготовки учасників СРД (12 %); г) відсутність взагалі необхідних техніко-криміналістичних засобів (15 %). Так, жоден з опитаних нами слідчих не вказав, що для протоколювання під час огляду місця події

він використовує ноутбук. Об'єктивно на такий стан справ впливає те, що централізованого забезпечення такими засобами слідчих немає, на що вказали 76 % опитаних, а 24 % зазначили, що не знають як це правильно процесуально здійснити.

Зважаючи на результати опитування, основну увагу було приділено тим СРД, які отримали найбільшу кількість голосів учасників анкетування.

**Різновиди та ознаки
техніко-криміналістичних досліджень (ТКД)**

Різновиди ТКД	<i>Пошук об'єктів ТКД</i>	<i>Огляд об'єктів ТКД</i>	<i>Попередні криміналісти чні дослідження</i>	<i>Перевірка за криміналістич ними обліками</i>	<i>Криміналісти чні експертизи (у т.ч. комплексні)</i>
Ознаки ТКД					
<i>Загальна сутність</i>	Пізнання об'єкта дослідження	Пізнання об'єкта дослідження	Пізнання об'єкта дослідження	Пізнання об'єкта дослідження	Пізнання об'єкта дослідження
<i>Галузь знань</i>	Спеціальні криміналісти чні знання	Спеціальні криміналістич ні знання	Спеціальні криміналістич ні знання	Спеціальні криміналістичн і знання	Спеціальні криміналістич ні знання
<i>Об'єкти дослідження</i>	Матеріальні, розроблені теорією криміналісти чної техніки та судової експертології	Матеріальні, розроблені теорією криміналістич ної техніки та судової експертології	Матеріальні, розроблені теорією криміналістич ної техніки та судової експертології	Матеріальні, розроблені теорією криміналістичн ої техніки та судової експертології	Матеріальні, розроблені теорією криміналістич ної техніки та судової експертології
<i>Рівні методології</i>	Філософський, Загальнонаук овий, Конкретно- науковий	Філософський, Загальнонауко вий, Конкретно- науковий	Філософський, Загальнонауко вий, Конкретно- науковий	Філософський, Загальнонауко вий, Конкретно- науковий	Філософський, Загальнонауко вий, Конкретно- науковий
<i>Термінологіч ний апарат</i>	Термінологія криміналісти чної техніки та судової експертології	Термінологія криміналістич ної техніки та судової експертології	Термінологія криміналістич ної техніки та судової експертології	Термінологія криміналістичн ої техніки та судової експертології	Термінологія криміналістич ної техніки та судової експертології
<i>Форма використанн я</i>	Процесуальна	Процесуальна	Непроцесуаль.	Непроцесуальна	Процесуальна
<i>Методи дослідження</i>	Неруйнуючі	Неруйнуючі	Неруйнуючі	Неруйнуючі	Неруйнуючі, руйнуючі
<i>Суб'єкти дослідження</i>	Особа, що здійснює розслідування Спеціаліст	Особа, що здійснює розслідування Спеціаліст	Особа, що здійснює розслідування Спеціаліст	Фахівець НДЕКЦ, ДНДЕКЦ	Судовий експерт
<i>Завдання (цілі)</i>	Виявити об'єкти	Виявити ознаки об'єктів	Отримати орієнтуючу інформацію	Отримати орієнтуючу інформацію	Отримати докази
<i>Підстави проведення</i>	Усне доручення	Усне доручення	Усне доручення	Письмове доручення	Постанова
<i>Оформлення</i>	Протокол	Протокол	Без оформлення	Письмовий лист-відповідь	Висновок експерта
<i>Відношення до СРД</i>	Під час СРД	Під час СРД	Під час СРД та поза нею	Поза СРД	Окрема СРД

